

ROZSNYAI ERVIN

A bárka

ELBESZÉLÉSEK ÉS MÁS PRÓZAI ÍRÁSOK

BUDAPEST

**Sorozatszerkesztő:
SIMOR ANDRÁS**

© Rózsnai Ervin, 2011

... az ablakon túli világban országokat gyúrt maga alá a halál, árnyékában levegőért kapkodtak a csillagok és a gondolatok. Mégis: ezúttal még a halál is égőpiros szegfűt viselt volna a gomblyukában, ha lett volna gomblyuka. A házukra bármikor bomba eshetett, engem, ha elkapnak, jó esetben agyonlőnek, mégis boldogok voltunk, elszántan és arcátlanul, alighanem életünkben a legboldogabbak – hát nem szörnyű? Zongorázott

nekem, Beethoven fölébe szárnyalt a pusztulásnak.

Letölthető:

[\[PDF formátumban \]](#) [\[EPUB formátumban \]](#)

„Ez az én bárkám az özönvízben: ez a megállított pillanat. Nem fétis, ne hidd, nem bebalzsamozott emlék – csak annyi, hogy tudom, mi a szerelem.”

I.

EMLÉKEK VILLANÁSA

*Emlékek, sodródó habok.
Folyó, mely néha felragyog
Fölébe nyújtja egy faág
elnapolt álmok illatát.*

Gallyak a családfáról

Kanadába kiszármazott nagybátyám, Vilmos bácsi, halála évéig hazajárt nyaranta, hogy a Lukács-fürdőben kezeltesse az ízületeit; így még az útiköltséget beszámítva is kevesebbet költött, mintha odaát adta volna magát orvoskézre. Amíg pesti lakosok voltunk mind a kerten, néha évekig nem találkoztunk, de miután a világ túlsó végére költözött, kisebb lett a távolság közöttünk. Utoljára 92 éves korában láttam: meghívott a Fórum teraszára konyakozni, és az igencsak mértékletes kortyolgatás közben atyailag leckéztetett: „Te okos fiú vagy, minek foglalkozol tudománnyal? írd inkább szexről, kuplerájról, abból jön a pénz!” Hát igen, van benne valami; de azért vélhetőleg a pénz se minden, erre abból következtettem, hogy Vilmos bácsi elpanaszolta egyszer:

„Kijönni a kádból, az az igazi probléma!” (Egyébként nagyon fiatalos volt, nem látszott többnek hetvenöt-nél, a Fórumból hazatérőben bizonyára ezért nem adta át neki senki a helyét a tömött 2-es villamoson.)

Remek memóriája volt. Például hat vagy hét évtized távlatából név szerint emlékezett arra az osztrák vámparancsnok alezredesre, aki őt meg a bátyját, leendő apámat, majdnem elkapta a határon, amint Bécsből jövet át akartak csúszni valami csempészárúval. „Nem először jártuk meg azt az utat” – mondja önérzetesen Vilmos bácsi, és nagy élvezettel számol be a trükkéről, amellyel az ő találékonysága mentette meg mindkettőjüket a lebukástól. Ezt a történetet családi ereklyém közt őrzöm, a gyerekkor emlékfoszlányaival, megsárgult levelezőlapokkal, meg a keménypapíron rögzített, barnás tónusú fényképpel, amely apámat ábrázolja császári és királyi mundérban, örvezetői csontcsillaggal a gallérján. (Apám egyszer katonaruhában sétálgatott a körúton egy lánnyal, és a csodálatos barna szempár igézetében elmulasztott tisztelegni egy szembejövő főhadnagynak. A tiszt, pelyhes képű ifjonc, üvöltve oktatta ki a szolgálati szabályzatra a vigyázzba dermedt, megszegyenített katonát szíve szépséges választottja, majdani anyám előtt.)

Vilmos bácsi távolabbi őseimről is tudott történeteket. Az egyik történet az ő két nagybátyjáról szólt, két ikerfivérrel, akikkel gyerekként találkozott utoljára. Derék szép szál legények voltak, Ferenc József gárdistáiként szolgálták le a katonaidejüket Bécsben. Leszerelésük után hazamentek a falujukba. Hanem egyszer csak kifigyelték, hogy a szomszéd paraszt az ő kaszálójukon legelteti éjszaka a lovát. Meglesték, a jóég tudja, mit műveltek vele. Hamarosan nyomuk veszett; egyszer még jött róluk valami kósza hír Amerikából, azóta semmi.

A másik történetet Vilmos bácsi a nagyapjától hallotta, az meg az ő nagyapjától. Ennek az utóbbinak a nagyanyja, tehát – ha jól számolom – az én ük-dédanyám, az ukrán síkságon élt valahol, és egy napon megözvegyült. Nagy bánatában nem bírt megmaradni azon a földön: pénzzé tette, amit csak lehetett, vásárolt öt lovat, a gyerekeket szekérré rakta, és ment, amerre az út vitt. Ha elfogyott az élelmük, eladott egy lovat, úgy hajtott tovább. Az utolsó ló Magyarországon kelt el. Itt telepedett meg ez az én kalandos ük-dédanyám, itt is temették el; Vilmos bácsi állítólag látta még a sírját, amit azonban én nem hiszek, mivel azóta azt a temetőt is rég eltemették.

Néha megszólítom gárdista nagy-nagybátyáimat, amint kikönyökölnék a mesék ablakán: miért öltétek meg azt az embert, ti barbárok? Nem szólnak semmit, csak a lovaik csattogtatják fogukat a jászolnál, olyan hangokat hallatva, mint a távoli mennydörgés; talán éppen *annak* a kaszálónak a szénája illatozik az emlékeikben. Éjszaka van. Ük-dédanyám egy csillag fénylő karjaként átnyúl az időn, és végighúzza ujját a homlokomon.

Kísértetek

1. A vetőkártya

Mostanában kísértetek látogatnak.

Berta, a cselédlány. A házunkba járt takarítani Tóthékhoz. Egy éjszaka gázömlés volt Tóthéknál, a néni meghalt, a bácsi hetek múlva jött meg a kórházból. Az állás nélkül maradt Berta közben beállt az Üdvhadseregbe, amelynek nevét én akkortájt

félreértésből ütfaseregnek ejtettem. (Egyébként más nyelvi próbatételeken is elbuktam, például sehogyan sem fért a fejembe, hogy kik és mi célból váltanak a vonaton menetférfi jegyet.) Szóval, Bertáék egyenruhában járták csapatostul a bérházak udvarát, istenes dalokat énekeltek, aztán fölszedték az emeletek magasából gyéren hullajtott mannát, az egy- és kétfilléreseket. Tóth bácsi egyszer egy fényes nikkal tízfillérest dobott le, ilyet a tehetősek se nagyon szoktak, „szegény feleségemért” – motyogta, és könnyezett. Aznap adakozó kedvében volt, nekem adta örökségül a néni vetőkártyáját, „hogy emlékezz a megboldogultra, kisfiam, hiszen tudod, mennyire szeretett”. Kiraktam a lapokat a konyhaasztalra, azaz csak a felét raktam ki, mert az utoljára felütött lapról egy csontváz vigyorgott rám, és annyira megijesztett, hogy anyám rémülten rohant ki a konyhába, alig tudott lecsillapítani. A halál... Tóth néniét fel se fogtam, az csak szó volt, mint a menetférfi jegy, minden jelentés nélkül, a kártyalap gondosan megrajzolt szörnyalakja azonban a maga érzékelhető (majdnem azt mondtam, hús-vér) valóságában zörrent elém, kaszát markoló csontujjakkal, az én bátor anyám kivételével talán még a felnőttek is féltek volna tőle.

Halál és kártyalap... Miért is jutott eszembe? Mi köze Bertához? Egy délután Rózsi néném vitt el sétálni, tanított a cégtáblák betűire, ötéves létemre már az összes nagybetűket felismertem, a rövidebb szavakat el is tudtam olvasni, az egyszerűbbeket le tudtam írni. Ám attól, amit azon a délutánon megláttam, a cégtáblák hirtelen elhomályosultak: Berta támasztotta a hátát egy ház falának, a szemén fekete szemüveg, fehér bot a jobbkezeiben, bal tenyerét felfelé fordítva maga elé nyújtja; a nyakában fatálca, tele fonnyadt ibolyákkal. Berta megvakult és virágot árul, közben koldul, sejtve, hogy vevő egy se lesz. Én ezt valahogy egy pillanat alatt megértettem, vagy nem is én, inkább a lábam értette meg, azért nem akart mozdulni onnan. Rózsi néném erővel cipelt el, hazáig egy szót se szóltam, otthon öklendett fel belőlem a sírás – nem is amiatt, hogy Berta megvakult és koldul, pedig a minap még szőnyeget vert a porlón, istenes dalokat énekel az udvarban, nem, nem amiatt... Hanem az ibolyák a fatálcán, valószínűleg nem is tudja, hogy hervadtak, csak árulja a halott ibolyákat a semminek, kinyújtott tenyerébe várja a semmit, meddig várja?

Anyám eldugta a vetőkártyát, de én kilestem a rejtekhelyét. Némi kutatás után megtaláltam a csomagot, Tóth néni örökségét. Reszketve előkerestem a lapot, amelyiktől annyira féltem, és néztem megbabonázva, le nem vettem a szemem róla.

2. Két barátnőm

Mi az első emelet 2-ben laktunk, mellettünk balra Hédiék az 1-ben, a másodikon pedig éppen a mi udvari szobánkkal szemben, Ágiék. Hédihez plátói barátság fűzött, Ágihoz örökre szóló, bár egyoldalú szerelem. Anyám, akit teljes bizalommal beavattam érzelmi elkötelezettségem titkába, megjegyezte, hogy koromhoz képest elég gyakran váltogatom a szerelmeimet: három és fél éves koromban ugyanis Nagymaroson, ahová látogatóba mentünk, átöleltem egy Emmi nevezetű 16 éves leányzó térdét – odáig értem –, és áhítatosan fölrebegtem a magasba: „Szeretlek.” (A lányra emlékszem, hosszú szőke copfja most is előttem van, de hogy szerelmet vallottam neki, az bizony valahogy kiment a fejemből.) Áginak nem fedtem föl, mit érzek iránta, ha hármásban játszottunk a gangon, igyekeztem vele is éppoly elfogulatlanul fogócskázni vagy bújócskázni, mint Hédivel, és büszke voltam erre a tartózkodó, férfias viselkedésre.

Sajnos, tartózkodásom ellenére az Ági iránti vonzalmamnak látható következményei maradtak. Elmondom, hogyan történt a dolog. Állt a szobánkban egy rozoga asztal, ütött-kopott, a lábai is kijártak, de arra nagyon jó volt, hogy az ember alája kupo-

rodjon – ez nem volt kevésbé érdekes, mint behúzódni a szobasarokba az összehajtható kisszékekkel, körülkeríteni magam a szétnyítható mesekönyvvel, és azt képzelni, hogy egy vizesárokka körülvev vár kapitányaként kémlelem a vidéket, nem óvatlankodik-e elő az ellenség. Szóval, az asztal... Egy napon feljött hozzánk Miklós bácsi, Giza néninek, anyám szabónő nagynénjének a férje, aki asztalos volt, de elbocsátották, és panaszkodott, hogy szörnyű a semmittevés, elsorvad a keze szerszám nélkül. „Mit szólnál, ha szépen megadusztálnám ezt az asztalt? – kérdezte anyámtól. – Csinálok neki új lábakat, bepólirozom, csak az anyagot kéne fizetned.” „Hát, nem is tudom – töprengett anyám –, az anyagra is nehéz a pénzt összeszedni...” „Ne törődj vele, annyi anyagot még be tudok szerezni, majd megadod, ha lesz miből. Na, ne vacilálj. Kölcsönkérem a kolegám kék kocsiját, elviszem az asztalt mihozzánk. Mert a lakknak száradni kell, és az a szag nem egészséges, pláne, ahol gyerek van.”

Este anyám elújságolta apámnak az eseményt. „Ingyen nem – mondta apám mogorván –, csinálja meg a Miklós bácsi, nem bánom, de kifizetjük a rendes árát. Tudod jól, hogy nincs munkája.” Elcsodálkoztam volna apám rossz kedvén – miért nem örül inkább, hogy lesz egy szép asztalunk csak hát hozzá kellett szoknom egy ideje, hogy ritkán derül fel. „Talán akad még valami, amit beadhatunk a zálogházba, majd abból kifizetjük.” Másnap beállított Miklós bácsi, hátán vitte le az asztalt a kék kocsijához, megengedte, hogy a sarokig segítsek húzni. Sok olyan kocsit láttam koriban, rendszerint ócska bútorokkal megrakva, körülötte torlódott a család, a felnőttek húzták a kocsit, a gyerekek tolták, vagy lábatlankodtak és ordibáltak. Meg is kérdeztem: „Miklós bácsi, azt a rengeteg bútort hová viszik az ilyen kocsikon? Mindet az asztalozhoz javítani?” „Miféle bútort? Ja, sejtem már, mire gondolsz. A kilakoltatottak... Egy darabig a kapualjakban húzzák meg magukat, ha pedig onnan is elzavarják őket, nekivágnak a vakvilágnak a motyójukkal, maguk se tudják, hová.” Ezt én nem értettem, de Miklós bácsi olyan furcsán nézett maga elé, hogy nem mertem tovább kérdezősködni.

Pár nap múlva meghozta Miklós bácsi az újjávarázsolt asztalt, gyönyörűen csillogott, rá se lehetett ismerni. És nem mozgott egyik lába sem. Anyám papír tízpengőst kotort elő a patkóerszényéből, meg néhány fénylő egypengőst. „Nem került az anyag annyiba” – szabadkozott Miklós bácsi, nem akarta elfogadni. „Tedd csak el – erősödött anyám –, éppen tegnap kaptam egy kis pénzt hálistennek, címírással kerestem.” Hozzám fordult: „Elkísérem a Miklós bácsit, apuval jövök haza este. Ugye nem csinálsz bajt, ha egyedül leszel?” Válaszul megpuszítottam fölém hajló arcát, és máris azt tervezgettem, hogy mit fogok estig játszani. Hát unatkozni, azt biztos nem fogok. Először is kipróbálom a majdnem új asztalt. Alig csukódott be anyámék mögött az ajtó, bemásztam az asztal alá a szokott helyemre, összekuporodtam, mondhatom, egészen más érzés volt, mint azelőtt. Nem kellett félni, hogy a fejemre szakad, tökéletes biztonságban ábrándozhattam. Ági... Valahogy jelét kellene adnom a szerelmemnek, tudatni a világgal, hogy Ági... Törtem a fejem, és íme, a belső megvilágosodás egyszeriben ráébresztett, ha nem is arra, hogy mit kell tudatnom és kivel, de a „hogyan”-ra mindenképpen. Az éjjeliszekrény fiókjából előkerítettem anyám ráspolyát, feltérdeltem egy székre, és a ráspoly hegyes végével belevéstem a frissen lakkozott asztal lapjába a cégtáblákról tanult nagybetűkkel szerelmem nevét: ÁGI. Majd alkotásomat elégedetten szemlélve, izgatottan vártam a szüléimét, szinte égetett a kíváncsiság, hogy mit szólnak majd hozzá.

Megjötték végre, anyám mindjárt az asztalhoz kormányozta apámat, dicsekedni szeretett volna szegény. De a döbbenettől elakadt a szava, „úristen, úristen” – ezt ismételtette suttogva. „Ráspolyal csináltad? – kérdezte apám. – Na hozd csak ide azt a ráspolyt. Nézd, milyen csúnya szögletes a G betű, javítsuk ki szép kerekre.” Marokra fogta a ráspolyt, hegyét erősen az asztalra nyomta, és rezzenetlen arccal, de egyre

görcsösebben körözve hasította bele a festékszagú fába a G félkörét. Csikorgó szagatással járt a ráspoly le-föl, le-föl, hegye alatt sárgán porlott a fa, anyám sikoltzott: „Jaj istenem, hagyd abba, hagyd abba...” Apám elejtette a ráspolyt.

Hédivel nem ilyen drámaian alakult a kapcsolatom. Volt egy háromkerekű biciklije, azon szoktuk felváltva körülszáguldozni a gangot, Hédi magától értődő természetességgel úgy tekintette a biciklijét, mintha közös tulajdonunk volna. Éppen az volt a legjobb a mi kis társaságunkban, hogy szabadon játszhattunk egymás játékaival, egyikünk sem irigyelt semmit a másiktól. Ági farollerját ugyan ritkán használhattuk, mert iszonyatosan zörömbölt, és a házmester néni, ha csak meglátta, már kergetett is minket befelé, hanem az én cepelinem szép finoman szaladt a gumikerekein, azzal többé-kevésbé nyugodtan szórakozhattunk. A cepelinre egynek rá lehetett ülni, a másik kettő az orrára kötött madzaggal húzta (mármint a cepelinnek volt a madzag az orrára kötve), és ezen remekül mulattunk – ha a madzag elszakadt, és a húzók hasra estek, annál jobban. Kedvenc játékaim közé tartozott ez a meglovagolható cepelin, már csak azért is, mert alkalmul szolgált, hogy elkápráztassam a lányokat az igazi Zeppelinről szerzett élményeimmel. Apám ugyanis elvitt egyszer Csepel szigetre, ahol egy nagy réten seregnyi ember az igazi Zeppelint várta, és az meg is érkezett, fényes, hosszú ezüstsziwar az égen, és amikor a rét fölé ért, köteleket dobtak ki a hasából, mire odarohant egy csomó ember, megragadták a köteleket, és lehúzták a Zeppelint. így történt a leszállás; hogy fölfelé hogyan húzták, azt nem tudom, azt már nem vártuk meg, mert későre járt, és apám hazahozott. Pedig biztos, hogy felszállt, sőt fel is robbant valamelyik külföldi ország fölött a levegőben, mondta a rádió, hát ha a levegőben robbant, akkor föl is kellett szállnia. A lányok szörnyülködtek, „de kár, hogy fölrobbant – mondta Ági –, jó lett volna elszállni vele.” „Elszállni? Hová?” „Jó messzire, minél messzebbre.” „Itt akarnál minket hagyni?” „Dehogyan, együtt cepelineztünk volna az égbe mind a hárman, mint a kisangyalok.” „Ugyan melyik kisangyalnak vannak ilyen aranyos szeplői, mint neked?” – gondoltam magamban, de hangosan csak ennyit mondtam: „Komolyan azt hiszed, hogy az angyalok cepelinen röpdösnek?”

Nem, Ági nem hitte komolyan, nem is tűnt valószínűnek, de azért helyesnek láttuk, ha kikérjük e tárgyban a felnőttek véleményét. Szerencsére éppen jött a lépcsőn a végrehajtó bácsi, rögtön körülfogtuk. Jól ismertük, gyakran járt a házba – mostanság sűrűbben, mint azelőtt –, időnként nálunk is megfordult, felírta egy papírra, hogy milyen bútoraink vannak. „Minek tetszik felírni – kérdeztem tőle egyszer –, tudjuk mi anélkül is.” „Ami fel van írva, arra könnyebb vigyázni.” Közelebbi magyarázatba nem bocsátkozott, pedig továbbra sem értettem semmit az egészből. Azt viszont tapasztalhattam, hogy a végrehajtó bácsi jó ember, szereti a gyerekeket, mindig szánt ránk néhány kedves szót, olykor-olykor fruttival vagy karamellával kedveskedett. Ezért fordultunk most bizalommal hozzá. Figyelmesen végighallgatta a problémánkat, és tüstént közölte is a megoldást, amely nagy örömünkre lényegileg egyezett a mi feltevéseinkkel. „Cepelin az angyaloknak, minek az? Van nekik saját szárnyuk, azzal közlekednek, mégpedig ilyenformán.” Vaskos táskáját a térde közé vette, oldalra kinyújtott két karját szárnyként billegtetette. „Mennyivel biztonságosabb a saját szárny, sose robban fel, hacsak oda nem keveredik, ahol bum-bum... ágyúval lövöldöznek.” Barátságosan elbúcsúzott, és indult tovább a lépcsőn felfelé. A másodikon bezörgetett Ágiékhoz.

Az angyalkérdésnél, amelyet igazából gyerekesnek tartottam, volt nekem egy sokkal komolyabb elméleti problémám. Az egyik felét rengeteg fejtörés árán nagyjából megoldottam, a másik felével azonban sehogy se boldogultam. Eredményeimet és gondjaimat megosztottam a lányokkal. „Figyeljete ide, szerintetek mitől van a szél? Szerintem a fák fűjják, erre egyik nap rájöttem. Ti mit gondoltok?” „Biztos úgy van” –

mondta Hédi bizonytalanul; Ági nem nyilvánított véleményt. „Jó, jó – folytattam –, de az első fa, az hogy kezd el fűjni? Valaki megfűjja, vagy hogyan?” „Inkább biciklizzünk” – ajánlotta a gyakorlatias Hédi. A kérdés nyitva maradt, szüleimtől se kaptam rá megnyugtató választ.

Nemsokára nyaralni vittek a vidéki nagymamámhoz. Nagyszerű élet virradt rám, reggeltől estig szaladgáltam, hajkurásztam a tyúkokat, vagy a Burkussal barátkoztam, aki borjú nagyságú volt, de marcona külseje ellenére meglepően jámbor, imádta, ha a hasát vakargatom – olyankor a hátára feküdt, elégedetten morgott, és mind a négy lábával kalimpált –, ha ugatott is, sose rosszindulatból, néha azt is eltűrte, hogy meglovagoljam, mint otthon a cepelint. Ám a töméntelen sok új teendő és látnivaló közepette sem feledkeztem meg a kérdésről, amely Pesten annyit foglalkoztatott. „Nagymama, ki fűjja meg az első fát?” Elég nehezen sikerült megértetnem, mire vagyok kíváncsi, végül azonban elhárultak a logikai akadályok. „Az fűrja, ugye, az oldaladat, hogy miért vannak a szelek meg a fák, a virágok, a csillagok, meg az egész világ.” „Igen, igen” – bólogattam szaporán. „Hát ez egyszerű: mindent a jóisten teremtett. Persze, a szüleid nem tanítanak ilyesmire...” Kihallottam nagymama hangjából a rosszallást, és gyorsan másra tereltem a szót – nem akartam, hogy a szüléimét bántsa, meg különben is egy másik kérdés kezdett birizgálni. „Mondd, nagymama, hol van a jóisten? Lakik valahol?” „Hogyne lakna, fenn lakik a mennyországban. Az égben.” Ez szeget ütött a fejembe. „Az égben? Ahonnan a nap süt? Borzasztó meleg lehet ott, nem sül meg a jóisten?” „Ahol a jóisten lakik, ott nincs se túl meleg, se túl hideg – felelte nagymama kicsit türelmetlenül. – Ott mindig pont olyan az idő, amilyennek lenni kell.” „Akkor tényleg irtó klassz lehet ott lakni. És nagymama, vannak a jóistennek bútorai?” „Mit beszélsz?” „Bútorai. Mert ha vannak, akkor el kéne küldeni hozzá a végrehajtó bácsit, hogy írja fel őket a papírjára. Úgy könnyebb vigyázni rájuk.” „Ennek a gyerekek elment az esze” – dűnnyögte nagymama megbotránkozva. Nagypapa nem szólt semmit, csak kuncogott.

A hazatérésem utáni napon Hédi titokzatosan félrehívott, és egy összehajtogatott lapot halászott elő a blúza zsebéből. „Te tudod a betűket, olvasd el, mi van ráírva.” „Lássuk csak – mondtam az elhivatottak fontoskodásával. – L-A-K-A-S K-I... Ja, hát ezt ismerem, tele van ilyenekkel a környék, amikor Rózsi néném sétálni visz, majdnem minden kapu alatt látok ilyet. Az van ráírva, hogy LAKÁS KIADÓ. Ez azt jelenti (hadd ejtsem ámulatba Hédit példátlan tájékozottságommal), szóval ez azt jelenti, hogy abban a házban olyan lakás van, amiben senki sem lakik, és ha valakinek nincs lakása, akkor beköltözhet. Kitől kaptad?” Hédi óvatosan körülnézett. „Nem mondasz meg? Se anyunak, se a házmesternéninek?” „Én? Hogy képzeled?” „Á mi kapunkra volt kitéve. Én meg elkértem a nagypapámtól a botját játszani, és lepiszkáltam. Könnyen lejött.” Mit tagadjam, Hédi iránti elismerésem az irigységgel volt határos. „Ügyes vagy, komolyan. Ha igazából várkapitány leszek, kinevezlek hadnaggyá.” „Mi az a hadnagy?” „Hát a várkapitány helyettese. Majdnem olyan, mint a várkapitány. Hanem mondd csak... Hogyhogy a mi kapunkra tették ki? A mi házunkban nincs üres lakás.” „Dehogynincs. Az Ágiéké.” „Micsoda?” „Hát persze, te nem voltál itthon. Az Ágiékat kilakoltatták. Előbb a végrehajtó bácsi jött hozzájuk kékkötényes emberekkel, elvitték a szekrényüket, meg a konyhakredencet, meg mindenfélét. Az ágyakat meghagyták, de nem a lakásban, lehordták a kapualjba. Itt volt a háztulajdonos bácsi, kiabált, hogy ki kell üríteni a lakást, őt a siráncok nem hatja meg, fizettek volna rendesen, az ő türelmének is van határa. Ágiék akkor éjjel a kapualjban aludtak, de másnap megint jött a háztulajdonos bácsi, és megint kiabált, hogy azonnal takarodjanak a házából, vagy rendőrt hívat. Akkor aztán elmentek.” „Hova mentek?” „Nem tudom. Ági meg a mamája sírtak, a papája csúnya szavakat mondott, amilyeneket nekünk még meghallgatni sem szabad. Nem tudom, hova mentek.”

Se szó, se beszéd, faképnél hagytam Hédit, behúzódtam a szobánkba, hanyatt vágódttam a sezlónon. A plafont bámultam, anyám kétségbeesett kérdéseire nem válaszoltam, enni nem voltam hajlandó. Lakás kiadó... Majdnem mindegyik kapun ott a cédula... Hát Ági szülei nem olvasták? Ha pedig olvasták, miért nem költöztek be egy kiadó lakásba? Illetve, miért lett kiadó az ő lakásuk, ha egyszer benne laktak? Miért kellett nekik a kapu alatt éjszakázni, hogy van ez? És hova lett Ági, hova? – Estére belázasodtam, tüzelt a homlokom, apám elrohant a sarki telefonfülkébe orvost hívni. „Idegláz” – mondta a doktor, és belém nyomta a szurkálóját. Ordítottam, pedig nem is fájt.

3. Példaképek

Hamarosan iskolába kerültem, ami annyiban talán nem volt haszontalan, hogy az új élmények lassan-lassan (vagy inkább gyalázatos gyorsasággal?) elhalványították Ági emlékét. (Ebben része volt Évinek is az elsős lányosztályból, a Szondy-utcai hadirokkant trafikos kerekarcú, mosolygós, világosbarna hajú leánykájának, akibe haladéktalanul beleszerettem.) Az osztályunkban színes képek lógtak, különféle virágok meg állatok, mindegyiknek odaírták a nevét, de azt egyelőre csak én tudtam elolvasni. P-U-L-I, K-O-M-O-N-D-O-R, meg egy óriási disznó, de nem azt írták alá, hogy disznó, hanem hogy sertés, meg az angol nevét, mert (mint a tanítónéni egyszer elmagyarázta) angol fajtájú sertés volt, jorksiri. A képeken kívül láthattuk még a falon a Hiszekegyet, meg Nagy-Magyarország térképét, alatta jókora betűkkel, hogy „Csonka Magyarország nem ország, egész Magyarország mennyország.” Én még nem tudtam, mi az a Csonka-Magyarország, de a vidéki nagymamámtól megtanultam, hogy a jóisten a mennyországban lakik – ezek szerint egész-Magyarországon lakik, vagyis tulajdonképpen magyar, tehát megéri az esti imádságomat, amire szintén nagymama tanított. Az évnnyitó napján beengedték az osztályba a szülőket, székeken ültek a falnál, mi meg a padokban. Bejött az igazgató bácsi, úgy gondoltam, illik üdvözölni: kiléptem hozzá a padból, nyújtottam a kezemet (a jobb kezemet természetesen, mert kezet fogni azzal kell). A felnőttek nevetése kicsit megzavart, mit nevetnek? Az igazgató bácsi azonban értelmesebb volt náluk, komoly arccal kezet rázott velem – rögtön megszerettem.

Hát bizony, az igazgató bácsin – és persze, a kerekarcú Évin – kívül olyan sok szeretnivalót én az iskolában nem találtam. Az írás-olvasást untam, az egyszeregyet magolni kellett, abban nincs semmi érdekes. Még a hittan mozgatta meg leginkább a fantáziámat. A bibliai történetekben nagyon furák dolgok fordulnak elő, és sok bennük az elgondolkoztató. Vegyük, mondjuk, a vízözönt. Hogy fért el az a rengeteg állat a bárkában? És miért parancsolta a Jóisten Noénak, hogy mindegyikből kettőt vigyen? Az egyik tartalék volt, mint a focimeccseken? Leginkább maga a vízözön ejtett gondolkodóba. Miért pusztította ki Isten az embereket? Igen, igen, rosszak voltak, gonoszak voltak. De mindenki egyformán? Muszáj volt mindenkit elpusztítani anélkül, hogy megnézte volna, nincs-e köztük valaki, aki legalább egy kicsikét jó? És miért kellett az emberek gonoszsága miatt az ártatlan állatoknak bűnhődniük? Ami pedig teljesen érthetetlen volt számomra: hát ki teremtette az embereket? Ha Isten, miért nem teremtette őket jóknak? Én az ő helyében csupa jó embert teremtettem volna. Ha viszont a rosszakat is ő teremtette, mi jogon pusztítja el valamennyit amiatt, hogy pont olyanok, amilyeneknek teremtette őket? Persze, a tisztelendő bácsinak nem tehettem fel ilyen kérdéseket. Más se hiányzott volna. A tisztelendő bácsi radírral járkált a padok között, és a legkisebb rosszaságért is beleradírozott a nyakunkba. Sőt, ha csak feltételezte valamelyikünkről, hogy rosszalkodik, még ha ez a vád nem állta is meg a helyét, a radír máris a nyakát nyúzta az illetőnek. Hogy engedhetett meg a jóisten ilyen

méltánytalanságot?

A tisztelendő bácsi azt mondta, a bibliai történetek a mi erkölcsi épülésünket szolgálják, igyekezzünk mindig leszűrni belőlük a megfelelő erkölcsi tanulságot. Ez elég bonyolultan hangzik, pedig a tisztelendő bácsi, mint kiderült, csak arra gondolt, hogy a jókat Isten megjutalmazza, a rosszakat megbünteti, vagyis akkor járunk a legjobban, ha jók vagyunk. Én tényleg jó akartam lenni, szerettem a szüléimét, szót is fogadtam nekik, hacsak lehetett. De hogy mi a jó és mi a rossz, vagy mi mennyire rossz, azt néha olyan nehéz eldönteni! Mondok egy példát. Amikor folyékonyan ment már az olvasás, kezembe akadt egy könyv, „Bibliai históriák kicsiknek és nagyoknak”, ez volt a címe, elolvastam elejétől a végéig. De megmondom őszintén: amit olvastam, nemhogy eligazított volna, inkább még tanácstalanabbá tett. Itt van annak a szegény asszonynak az esete, akinek nem lett volna szabad az úton hátrafordulni, mégis hátrafordult, és emiatt büntetésből sóbálvánnyá változtatta a Jóisten. Hát olyan borzasztó nagy bűn hátrafordulni? Bizony, ez a történet nem szolgálta az erkölcsi épülésemet, az volt az egyetlen hatása, hogy egy ideig nem mertem hátrafordulni. Amit meg Jézusról olvastam és hallottam, egyenesen felháborított. Azt mondják, azért vett magára annyi szenvedést, hogy megszabadítsa az embereket a bűneiktől. Hát másképp nem megy? Muszáj a bűnösök miatt az ártatlannak szenvedni? És végül mire ment vele? Már nincs bűn? Beleradírozni az ártatlanok nyakába, az nem bűn? Persze, lehet, hogy az ilyesmit a magasból észre sem veszik. Csakhogy vannak sokkal nagyobb bűnök is. Kilakoltatni, kisgyereket a vakvilágba kergetni, én nem hiszem, hogy ekkora bűnt ne vettek volna észre. Ha pedig észrevették, és mégis megtörténhetett, akkor mire volt jó az a sok szenvedés?

Éreztem, hogy valami nincs rendjén, a felnőttek nem elég értelmesek, nincs tehetőségük végiggondolni a dolgokat. (Persze, nem a szüleimről beszélek.) Egyik szavukkal agyonütik a másikat, nagyon is illik rájuk az a mondás, hogy vizet prédikálnak, bort isznak. Az ilyesmit képmutatásnak hívják, és a gyerekek hamar eltanulják. Saját magamon figyeltem ezt meg, amikor egy elmaradt énekóra helyett az igazgató bácsi jött be az osztályunkba beszélgetni. „Na, gyerekek, melyikötök szeret iskolába járni?” Én nagyon nem szerettem, de látva, hogy körülöttem mindenki felnyújtja a kezét, felnyújtottam én is. Micsoda képmutatás! „És ki az, aki nem szeret iskolába járni?” Csend, senki se mozdul. Azaz hátul mégis... Felemelkedett egy kéz, a Simek Jóskáé. Mi lesz ebből? Sarokba küldi igazgató bácsi a Jóskát, intőt ad neki, behívhatja a szüleit, vagy valami még rémesebbre készül? De semmi rémes nem történt. „Aztán miért nem szereted az iskolát? – kérdezte igazgató bácsi barátságosan. – Mondd meg bátran, ne félj.” „Jobb szeretek játszani – felelte Jóska. (Milyen igaza van, gondoltam magamban.) – Meg... Szeretek az utcán nézelődni. Kinek milyen a ruhája, az arca... Ha valaki mérges, megpróbálom kitalálni, miért mérges, vagy ha vidám, miért az... Tetszik tudni, mennyire érdekes?” „Hogyne, kisfiam – mondta igazgató bácsi, különös melegséggel a hangjában. – Nagyon is tudom. És az egész osztály előtt megdicsérlek, amiért őszinte voltál. Vegyetek példát, gyerekek, a Simek Jóskáról, ha tanulásban nem is, mert abban tudomásom szerint nem valami híres, de őszinteségből, igazmondásban... Persze, lehetnél a jövőben kicsit szorgalmasabb, Jóska, nem próbálnád meg? Fejed, az lenne hozzá.”

Nem emlékszem, tett-e Jóska kötelező ígéretet. Azt hiszem, nem: nem fért volna össze a jellemével. De attól fogva ő lett a titkos példaképem. Meg az igazgató bácsi, természetesen.

4. A pöttyös király

Szép emléket ezen az egyen kívül alig őrzök az iskolás évekből, vidámakkal se igen szolgált se az elemi, se a gimnázium. Az utóbbi állandó feszültségben tartott: semmi lazítást nem engedhettem meg magamnak, nehogy elveszítsem a tandíjmentességet, mert fizetni a szüleim nem tudtak volna értem. Később még külön megkeserítette az életemet a levente. Békaügetés körbe a tornatermen, kétszer, ötször, feküdj, föl, feküdj, föl... Nem az erőpróba, az hagyján, hanem a céltalan, de annál céltudatosabb gyötrés, a kitervelt, rutinná fejlesztett megalázás, hogy érezzük, mennyire semmik vagyunk egy megfoghatatlan hatalom előtt, amely kedvére eltaposhat. Pedig a századparancsnokunk nem volt gonosz, sőt, inkább jóindulatú – tartalékos tiszt, civilben tanárember, csak éppen lelkiismeretes hivatalnokként végezte azt, amit kötelességévé tettek. És hol volt az ő katonapedagógiai rátermettsége az Albrecht-laktanyabeli főhadnagyétól!

Az Albrechtbe alaki kiképzésre jártunk, egyszer a századparancsnokunk nem jött el, egy nyolcadikost bízott meg a foglalkozás levezetésével. Magas, daliás, kardoscsákós főhadnagy ácsingózott a közelünkben a laktanyaudvaron egy elegáns, fehér ruhás, fehérkesztyűs kisasszonnyal, sűrűn összevágta a bokáját, és szögletesen meghajtotta magát, gondolom, udvarolt – de közben oda-odasandított a századunkra, végül fölemelte a mutatóujját, mint aki azt mondja: most figyeljen, kisasszony, majd én megmutatom ezeknek... és fenyegetően odavágódott hozzánk. „Jelentést! Nem látja, hogy följobbvalója érkezett, megvakult, megkukult, maga baromállat!” A nyolcadikos jelentett, a főhadnagy – balja a kardmarkolaton, jobbjá a köpeny részében két gomb között, mint egy Napóleon – végigmérte a nyílegyenes, mozdulatlan sorokat. „Mi folyik itt? Ganajtúrók sziesztája a trágyadombon? Jobbraaa-át! Irány körbe a laktanyaudvar, futás indulj! Mozogni, szarcsimbók, vagy a beleteket taposom ki! Ne mint a tetű, a tetveket én a körmömmel pattintom szét! Nótát!” „Százados úr sej-haj... visszatekint sej-haj... ugye fiúk szépé leta.Lihegve, zihálva szakadt szét ritkuló hörgésekre a bárgyú katonanóta, a főhadnagy vérvörösen üvöltözött, félszemmel a produkció hatását leste a nő arcán. A fehérkesztyűs kisasszony eleinte mosolygott, láthatólag tetszett neki, hogy az udvarlója talpig férfi, nem holmi nyim-nyám, kényeskedő bárócska, és a színjátékot az ő mulattatására rendezi. De a sokadik kör után, amikor már többen összeestek, ő pedig nyilván megunt a kissé egyhangúvá laposodó mulatságot, odaselypegte a főhadnagynak: „Zoltánka, talán abba hagyhatnák... Nem foglalkozna velem is egy kicsit?” „Esztike drága, a maga szava parancs.” Megállhattunk, búcsúzóul ordított még néhány trágárságot, mielőtt elbocsátott volna minket. Botorkáltunk, támolyogtunk.

Találkoztam azért az uralkodó osztályoknak egy sokkal kevésbé ellenszenves, sőt, határozottan rokonszenvesnek látszó tagjával is: Anna főhercegnővel. Valami jótékony-sági akció keretében látogatta meg az iskolánkat, egyenesen a mi osztályunkba vezették. Nyúlánk, szép arcú fiatalasszony, szőke haján turbán, akkoriban olyat viseltek a nők (anyám persze a régi kalapját hordta, amelyik velem lehetett egyidős). Rámosolygott a gyerekekre, mosolygott a kísérőire, mindenkire csak mosolygott, de én mindjárt észrevettem, hogy nem igazi a mosolya, sokkal igazibb a szemében a rejtett, mélységes szomorúság. Szép, kedves arcú, fiatal és főhercegnő – miért szomorkodhat? Megsajnáltam, szerettem volna pár vigasztaló szót mondani neki. Effélét: „Tessék nyugodtan sírni, nem szégyen, sírja ki magát, anyukám szerint az a legjobb ilyenkor.” Fontolgattam, hogy odamegyek hozzá a pádból, intek, hogy hajoljon közelebb, és a fülébe súgom a tanácsomat – minek azt mindenkinek hallani –, de a kísérői továbbterelték, az ajtó becsukódott mögötte.

Ennél derűsebb találkozásom esett őfelsége III. Viktor Emánuel olasz királlyal, Etiópia császárával. Hazánkbeli látogatása alkalmából katonai díszszemle készült őfelsége tiszteletére a Köröndön. Nagy tribünöket ácsoltak, egyet – a Liget felé nézve a baloldalt – az előkelőségeknek, vele szemben a másikat az alantasabb, meghívott

vagy kivezényelt közönségnek. A mi iskolánk a kivezényeltek közé tartozott, de csak az vehetett részt az eseményen, akinek volt ünneplő ruhája. Nekem volt, Giza néni varrta. Igaz, rég kinőttem, elkészülte óta többször ki- és leengedték, elég nehéz volt rám igazítani. „Ha a királynak nem tetszik, pukkadjon meg” – szögezte le anyám. A nagy napon már kora reggel el kellett foglalni a helyünket a jobboldali tribün kakasülőjén. Iszonyúan tűzött a nap, zakót levetni, inget kigombolni nem volt szabad; gyűlt a tömeg, egyre jobban összeszorultunk, por és izzadság sűrűsödött, olyan érzésem támadt, mintha serpenyőben ráznának pattogatott kukoricává. Itt-ott elájult valaki, de a tribün mögött készenlétben állt a mentőkocsi, az ájultakat felélesztették, aki napszúrást kapott, kórházba szállították, szóval ment minden, mint a karikacsapás. Ha jól emlékszem, tíz órakor érkezett meg a szemközti tribün földszinti első sorában lévő, baldachinnal fedett díszpáholyba a Főméltóságú Kormányzó Úr, oldalán a magas vendéggel. Illetve a vendégnek csak a rangja volt magas, ő maga egy kis vakarcs, alig a melléig ért a tengemagyi díszegyenruhában feszítő, katonás tartású Főméltóságúnak. Amikor leültek, ez nem látszott annyira, de a himnuszokat vigyázzban, tisztelegve hallgatták végig, és akkor bizony a mi körünkben egymást követték az elsuttogott ironikus jellemzések. „Zoro és Huru” – szólalt meg mélyről felbugyogó hasbeszélő hangon az egyik osztálytársam, mire némelyikünkön erőt vett a krákogás vagy a csuklás, és a felboruló rendet csak a lopva kiosztott tanári nyaklevesek állították helyre.

Megkezdődött a díszszemle, egy darabig zökkenő nélkül peregtek a jelenetek. Jöttek a különböző fegyvernemek díszelgő alakulatai, gyalogság, híradósok, kerékpárosok, harckocsizok, valamennyien dübörgő tapsot kaptak, kivált a dunai flottilla, mert a Főméltóságú Úr szívéhez ez a fegyvernem állt a legközelebb. Utánuk következett a nap fénypontja, a huszárság felvonulása, és mit tesz isten, éppen ebből lett a baj. Lépésben haladtak el gyönyörű – bár katonailag talán nem egészen korszerű – színeszsínóros mentéjükben a nyalka legények, fejüket felvető, büszke, ragyogó szőrű paripákon, amelyek azonban, oktalan állatok lévén, nem mérték fel, hogy milyen rangos személyiségek előtt visz el az útjuk, és ha rájuk jött a szükség, illetlen módon a díszpáholy előtt is elpotyogtatták gömbölyded névjegyeiket. Talán még ebből se lett volna olyan nagy kalamajka, ha a vezérkar számításba nem veszi a lovak természeti szükségleteit, valamint a protokoll iránti csekély fogékonyságukat, és nem rendel söprőgépeket a huszárság nyomába. Sajnos, ezek a gépek nehezen kiköszörülhető csorbát ejtettek a mérnöki tudomány jóhírén: henger alakú söprűik forgása, illetve az általa működésbe hozott centrifugális erő az első sorokban ülő vendégek – tehát a legelőkelőbbek – képébe szórta a lovak visszahagyott tárgyi emlékeit, nem kímélve a Főméltóságú Urat és magas vendégét sem, akik a mellettük ülőkhöz hasonlóan, minden előkeríthető kendővel hosszan törölgették sárgászöld pettyekkel gazdagon beszeplőzött arcukat. Minket pedig annyira felüdített ez a közjáték, hogy a hőségéről is megfeledkeztünk.

5. Sári

Kicsit elkalandoztam – ideje visszafordulnom serdülő éveimből a gyerekkorba, a főrangúak világából a sajátomba. (Nehogy már véletlenül köztük ragadjak.)

Tanítás után gyakran látogattunk el anyámmal Giza nénihez. Ott én többnyire Giza néni varrógépeinek sebes pörgését figyeltem – néha hajthattam is ezt a bámulatos masinát –, vagy a tűk összeszedésére szolgáló patkómágnessel játszottam, amely mozgatni tudta a magasból az asztalra szórt gombostűket, sőt kölcsönadta erejét a tűknek, és a megmágnesezett tűkből hosszú, négy-öt kocsiból álló, mágnes vontatású vonatot lehetett összeállítani.

Giza néniéknél lakott a nevelt lányuk, Rosner Sári, Miklós bácsi tizenkilenc éves, bécsi születésű unokahúga. Sári két-három havonta elutazott pár napra Bécsbe a szüleihez, egyébként táncosnőnek készült, és ritkán volt otthon, mert a tánc sok elfoglaltsággal jár. De amikor találkoztunk, mindig olyan örömmel, olyan – hogy is mondjam – önfeledten játszott velem, mintha egykorú gyerekek volnánk. Vidám, jólelkű lány volt, télen ródlizni vitt, felült mögém, sikított a kanyarokban, kacagott, ha felborultunk. Nagyon szeretett engem, én is őt, csak azt nem szerettem, hogy vastagon kenje az arcára a púdert meg a rúzszt. „Minek az neked – kérdeztem –, anélkül sokkal szebb lennél.” „Kell a foglalkozásomhoz.” „A tánchoz? Rúzs nélkül nem tudsz táncolni?” Sári nevetett, és két rúzsfoltot nyomott jobbról-balról az arcomra.

Giza néniéknél történt egyszer, hogy ki kellett mennem. Az ő Dobozy-utcai szobakonyhájukban nem volt vécé, de tudtam a járást, leakasztottam a konyhában a szögről a kulcsot, és kiszaladtam a hátsó lépcsőhöz a folyosó végébe. Visszajövet kicsit elidőztem a konyhában, mert Sári összehajtott vaságyán megpillantottam Brumit, a mackót, vadonatúj kötényben, piros micisapkával a fején. Nagylány létére Sári el-eljátszogatott Brumival, lám, még új kötényt is varrt neki. Vajon a sapkát hol szerezte? Ezen töprengtem, amikor sírást hallottam a szobából, a csukott ajtó mögül. Giza néni panaszkodott anyámnak, ennyit mindjárt megállapítottam a hangtöredékekből. Benyissak? Csak zavarnám őket. Inkább beszélgetek Brumival. Giza néni sírástól szaggatott, egyre felindultabb hangját alig fogta már fel az ajtó. „Most is azzal a vén pasással van. De ha ő nem ad pénzt, végünk. Ebben a hónapban semmit se kerestünk, se Miklós, se én, egyetlen fillért se... Mit csináljak, mondd, mit csináljak?” Kinyitottam a vízcsapot a konyhában, hadd higgyék, hogy most jövök a vécéről, vártam egy kicsit, úgy mentem be hozzájuk. „Visszatetted a kulcsot, pintyőkém?” – kérdezte Giza néni, és mosolyogni próbált.

Ki láthatta előre, hogy Sári nemsokára a szakadékba zuhan Biatorbágnál a bécsi vonattal?

6. *Kistestvérem*

Egy napon Miska bácsi, anyám bátyja, boldogan újságolta, hogy felvették pincérnek. Szerencséjét annak köszönhette, hogy a világháborúban mellbe lőtték a zászlóaljparancsnokát, és Miska bácsi kúszva mentette ki a százados urat az ellenség golyózaporából. Ezüst vitézségi érmet kapott, a százados urat pedig előléptették őrnaggyá. Magas rangja ellenére, az őrnagy úr azóta se felejtette el bátor katonáját, mindig szívélyesen elbeszélget vele, ha összeakadnak. Vagy két hete megint találkoztak – meséli a nagybátyám –, és az őrnagy úr, szokásához híven, megkérdezte: „Na, Miska, hogy ityeg a fityeg?” Miska bácsi elpanaszolta, hogy nincs munkája. „Várjon csak – mondta az őrnagy úr van egy jóbarátom és kártyapartnerem, tejcsarnok-tulajdonos, éppen keres egy megbízható, becsületes pincért, aki nem lopja meg se őt, se a vendégeket. Beajánlom én oda magát, elvégre az adósa vagyok.” „Nem szakadt bele a megerőltetésbe?” – kérdezte anyám. „Kár gúnyolódnod – vette védelmébe egykori parancsnokát Miska bácsi. – Ha nem találkozom vele véletlenül az utcán... Tulajdonképpen ugyanúgy megmentette az életemet, mint annak idején én az övét. És hogy nektek is részetek legyen a szerencsémben, ezennel ünnepélyesen kijelentem, hogy amíg én ott pincér leszek, hetenként kétszer vendégül látlak titeket a tej csarnokban, azt fogyaszthattok, amit akartok.” Nyakába ugrottam Miska bácsinak, meghívása új távlatokat nyitott meg előttem.

Aznap még egy nagy öröm ért: anyám megsúgta, hogy kistestvérem lesz. „Fiú,

lány? – faggattam izgatottan. Anyám nem tudta, nem is tartotta lényegesnek. „Akármilyen lesz, szeretni fogjuk, nem igaz?” így aztán hármásban jártunk a tejszarnokba: anyám, meg én, meg a készülő kistestvérem.

Nagy, hosszú helyiségben volt a tejszarnok a Károly-körúton, a Dob-utca és a Wesselényi-utca között. Márványlapos asztalok várták a vendégeket sötétbarna faszékekkel, mi rendszerint leghátulra ültünk a fal mellé, a homályos üveglapokkal elválasztott konyha közelébe. Kérhettünk tejet, túrót, tejfölt, tejfölös túrót, aludttejet, tejeskávét, de a legfinomabb a gyümölcsrizs volt, fél szem szilvával vagy sárgabarackkal a tetején, és természetesen a gesztenyepüré. Én mindig ezt a kettőt ettem volna, csak hát anyám nem engedte, azt mondta, ne éljünk vissza Miska bácsi vendégszeretetével.

A tejszarnokban nemcsak enni lehetett. Volt ott mindenféle újság nyeles nádkeretben, Az Est, Friss Újság, Függetlenség, meg képeslapok, köztük a Színházi Élet, amely minden számának a végén színdarabokat közölt, és ezeket olvasva, majdnem úgy érezhettem magam, mintha színházban ülnék. Nem mindent értettem ugyan, az Amerikai Elektrával például nem boldogultam, de a bohózatokon sokat nevettem. Emlékszem egy vicces jelenetre, arról szólt, hogy foghúzó vándorborbély érkezik a faluba, a beteget székbe ülteti, és már nyúl is a fogóval a szájába, miközben a segédje a szék ülőkéjébe fúrt lyukon át tüvel megböki a beteg fenekét – a fog hipphopp kint van, a beteg pedig egy nagy ordítás után azt mondja: „Nem hittem volna, hogy ilyen mélyen van a gyökere.” Elmeséltem anyámnak a jelenetet, „butaság – ráncolta a homlokát –, mi van ezen olyan mulatságos.” – Persze, olvastam én a Színházi Életben mást is, elszórakoztam a viccrovaton, a mókás rajzokon, végigböngésztem hétről hétre a képeket, lépést tartottam a társasági élet fontosabb eseményeivel. Tudtam a pletykarovatból, hogy ki kinek udvarol, kit hagyott el a vőlegénye vagy a menyasszonya, melyik gróft látta hölgytársaságban a Balatonnál édeskettesben. („Anyu, mi az, hogy édeskettes?”) Az egyik számban fényképes tudósítás számolt be egy híres moziszínésznőnek az esküvőjéről vitéz Kerecsendy-Kronberg Gyula dobozgyárossal. A több mint kétszáz vendég részére felszolgált töméntelen étel legtöbbször soha a nevét se hallottam – „tűzdelt özfíié áfonyamártásban”, „fenyvesmadár nyárson sütvé”, „párolt fenyőrigó”, meg ilyesmik –, az italokét még kevésbé. És a fényképek! Hogy mehetett hozzá a szépséges színésznő ehhez a ronda, kopasz alakhoz, aki a válláig sem ér? Ennyire elvakíthatja az embert a szerelem?

Sokféle árus próbált szerencsét a tejszarnokban: az asztalok közötti szűk folyosókon jobbra-balra forgolódva, a pincérek útjából elővigyázatosan kitérve kínálgatták portékájukat. Az öreg újságos a legemlékezetesebb számomra. Nagy fehér ferencjózsef-bajuszt viselt, a feje annyira hasonlított a császárára, hogy ha öfelsége meg nem hal sok-sok évvel azelőtt, azt hihettem volna, ő árulja az újságokat. (A császárt fényképen láttam az Az Est évkönyvében, pont abban a pillanatban, amikor íróasztala mögül megüzeni a világháborút: „Mindent meggondoltam, mindent megfontoltam.”) De igazából mégse lehetett őket összetéveszteni. Nemcsak azért, mert öfelsége sohasem árult újságot, és nem hordott elnyűtt vászonsapkát, hanem azért sem, mert nem hiányzott a féllába, nem két mankóval a hóna alatt dobta magát előre, és valószínűleg beszélni is többet tudott, mint az öreg újságos, akinek kimondható szókinccse összesen ennyi volt: úúúúú! úúúúú! Ami azt akarta jelenteni, hogy „újság, újságot vegyenek!” – de ezt ő nem tudta szegény kimondani, mert azon az egyetlen hangon kívül mást nem tudott. „A lábát srappel vitte el, a hangját a légnyomás” – magyarázta Miska bácsi, és mindig tisztelettel üdvözölte az öregot, aki abban is különbözött a császártól, hogy a császár nem ment el a háborúba, amit ő maga üzent meg, az újságos viszont elment a háborúba, pedig nem ő üzent meg.

Az újságokat az öreg egy zöldre pingált állványról árulta az utcán, onnan járt be a

tejcsarnokba is. Fehér zománctábla volt az állványra szegezve, „Hadirokkant árusítóhely” felirattal (városszerte lehetett ilyen állványokat látni ugyanezzel a felirattal, pedig annak, aki a tábla szövegét kigondolta, illett volna tudni, hogy egy állvány nem lehet hadirokkant). Az elnyújtott úúú is a zöld állvány mellől hasított bele a fülekbe naphosszat (bent a tejcsarnokban nem volt szabad így kiabálni), és bizony, amikor először hallottam, annyira félelmetes volt számomra, hogy reszketve bújtam anyámhoz, azt hittem, valamelyik vérengző vadállat szabadult el az állatkertből. „Ne félj tőle, aranyos, jószívű bácsi” – nyugtatgatott a nagybátyám, s hogy minden riadalmamat eloszlassa, bemutatott féllábú bajtársának. Nagy postástáskával a nyakában, két mankójával a padlót kopogtatva, otthonosan mozgott az öreg az asztalok útvesztőjében, olyan újságokat árult, amilyenekre a tejcsarnok nem fizetett elő. Ilyen volt például Pósa bácsi gyereklapja, „Az Én Újságom”, vagy az „Izé” című rejtvényújság. Miska bácsi hetenként megvásárolta nekem az öregtől hol a gyereklapot, hol az „Izé”-t (tudta, hogy imádok rejtvényt fejteni), „hagyja csak, Pali bácsi, nem kell visszaadni” – mire az öreg, hóna alatt a mankóval, szalutált, és továbblökődött a következő asztalhoz.

Nagybátyám jóságos természete a planétás asszony esetében is megmutatkozott. Pedig a planétás asszony se látszott különbnek, mint a tenyérjósok, jövendőmondók, kártyavető, a sok szélhámos és kuruzsló, akiket Miska bácsi könyörtelenül kizavart a tejcsarnokból. A planétás asszonnyal – egyes-egyedül vele – mégis kivételt tett. „Az ura elesett a görzi visszavonulásnál. – No jöjjön csak, Boriska, tegye ezt el (pénzt dugott az asszony zsebébe), húzasson a papagájával planétát az unokaöcsémnek.” „Húzzál, Lórika. Jó sorsot, jó egészséget húzzál a fiatalúrnak.” A papagáj kiemelt a csőrével a lezárt borítékok közül egyet, anyám kibontotta, Boriska odébbállt a madarával. „Minden száztizenkettedik nap szerencsét hoz önnek. Az ön számára ez a nap az elkövetkező csütörtök. Próbálkozzék szerencsejátékkal, udvarlással. (Még csak az hiányzik, vetette közbe anyám.) Meglátja: a legszentebb mozdulatok következnek a szerelemben. (Micsoda?!) Hivatásbeli, üzleti ügyei jól alakulnak. Vannak irigyei, és lesznek is, ne törődjön velük. Minden ajtó megnyílik ön előtt.” Na, elég ebből a hülyeségből – bosszankodott anyám, és apró darabokra tépte a planétámat.

Virágárusok is járták a tejcsarnokot, egymásnak adták a kilincset. Egy idős, hajlott hátú férfi megállt az asztalunknál. „Szép hóvirágot tessék, vegyen egy csokrot a mamájának, fiatalember.” Nem volt vak, mint az ibolyát áruló Berta, a virágai is frissek, de a nyakából csüngő megbámult, repedezett fa tálca Bertára emlékeztetett, és az emlékkép magával hozta az otthonából kikergetett Ágit, Giza néni szívszaggató hüppögését, Miklós bácsi kezét, amely elsorvad, ha nem foghat szerszámot – a sok bajt és nyomorúságot, ami a világból zúdult rám, átszivárgóit a bőrömön, és belülről fojtogatott. Könyörgőn néztem anyámra. Kis habozás után előkapart egy tízfillérest, az asztal alatt a kezembe nyomta. Kiválasztottam a legszebb csokor hóvirágot, anyám úgy fogadta, mint egy születésnap meglepetést.

Beláttam azonban, hogy nem igazán jó, ha anyámnak a saját pénzén veszek ajándékot. Pénzt kéne keresnem. Csakhogy az még a felnőtteknek se nagyon sikerül. A planétám szerencsejátéka biztatott, ne próbáljam meg? Dezső nagybátyám, anyám öccse, aki kártyával és lóversennyel próbálkozott igen kitartóan, mindenét elvesztette, kivéve a kártya- és lóversenyszenvedélyét. Emlékszem: négyéves lehettem, amikor kivitt egyszer anyámmal a „lovira”. Futam előtt körbejártatták a lovakat egy korláttal elkerített térségen. Anyám rámutatott az egyikre: „Te Dezső, tetszik nekem az a fekete.” „Ugyan, mit értsz te hozzá” – és másik lóra tett. A fekete jött be, nagy halom pénzt fizetett. Hát igen... De talán nekem nagyobb szerencsém lenne. Vehetnék anyámnak ruhát és kalapot, apámnak zsebórát, magamnak focilabdát, meg rendes kétkerekű biciklit. Csak az a kérdés, hogyan kezdjek hozzá. Törtem a fejem, végül a véletlen segített, bár nem egészen olyan mértékben, ahogy eleinte ígérte...

Az történt, hogy a hétfői napokon megjelenő Reggeli Újság pályázatot hirdetett: aki eltalálja, hogy jövő vasárnap a megadott mécsesen ki és hányadik percben rúgja az első gólt, kap a szerkesztőségtől száz pengőt. Száz pengő – valóságos vagyon, sokan egy hónap alatt nem keresnek annyit, még ha van is állásuk. A következő vasárnapra a Fradi-meccs első góllövőjét kellett eltalálni. Szerda reggel – tehát hajszál híján a planétán megjelölt csütörtöki szerencsenapomon – ezzel a gondolattal ébredtem: „Toldi hat”. Ez volt aznap a legelső gondolatom – magyarul: Toldi Géza, kedvenceim egyike, a válogatott törzstagja fogja rúgni az első gólt, az első félidő hatodik percében. Beküldtem a tippemet. (A „tipp” szó jelentésére Dezső nagybátyám már régebben megtanított.) Vasárnap este hírek a rádióban, sport, tudósítás a Fradi-meccsről – anyukám, Toldi rúgta az első gólt a hatodik percben, nyertem száz pengőt, hurra, nyertem, nyertem!

Bizony, keserves csalódás volt megtudni, hogy rajtam kívül mások is tippeltek „Toldi hat”-ot, szám szerint negyvenkilencen, így az én nyereményem két pengőt tett ki. Na mindegy, arra azért elég, hogy gavallérosan meghívjam anyámat moziba és egy tölcsér fagyalatra a saját pénzemen. Amerikai filmet láttunk, arról szólt, hogy a gyerekek – ha emlékezetem nem csal, Mickey Rooney, Shirley Temple és Judy Garland – egy zenés-énekes-táncos vígjáték előadására készülnek titokban, azzal akarják meglepni a szüleiket, számtalan mulatságos bonyodalom már-már keresztülhúzza tervüket (nagy lelemény kell a jelmezbeszerzéshez, a próbák titokban tartásához, egyszer majdnem rajtakapják őket, alig tudnak kimagyarázkodni valami elképesztő, bár teljesen ártatlan füllentéssel, a néző persze be van avatva minden titokba, és szívből drukkol a gyerekeknek), végül a rengeteg zűrzavar után nagyobb zökkenők nélkül lezajlik az előadás, a siker óriási, mindenki boldog.

Gyalog indultunk haza a délutáni előadásról, a Lovag utcában laktunk, nem messze a körúti mozitól. Anyám félúton elfáradt – akkoriban hamar elfáradt –, a Jókai-téren leültünk egy kicsit pihenni. „Nemsokára kórházba megyek, és a kistestvéreddel fogok hazajönni. – Anyám összekulcsolta kezét a hasán. – Annyit rosszalkodik, hogy biztos fiú lesz.” „Miért, a lányok nem rosszalkodnak?” – akartam kérdezni, de nem jutott rá időm. Az Andrásy-út és a Jókai-tér sarkán hirtelen különös morajlás támadt, emberek verődtek össze, mintha a föld alól bújtak volna ki, pillanatok alatt oszlopba tömörültek, piros kendők kerültek elő és röppentek lengve a magasba, kórus harsant ütemesen: „Vesz-szen Töre-ky, vesz-szen Töre-ky! Mun-kát, kenye-ret, mun-kát, kenye-ret!” Szólni se tudtunk a meglepetéstől, az utcai lámpa alatt ismerősnek tűnt egy arc, „anyu, nem az Ági papája...” „Vesz-szen Töre-ky! Mun-kát, kenye-ret!” És valahonnan a tömeg mélyéről: „Mun-kás hatal-mat! Mun-kás ha-tal-mat!” [1]

Talán lét percig se tartott. A Jókai-tér túlsó sarkán a Mozsár-utcai rendőrörsről nagy csapat csákós, fekete egyenruhás rendőr zúdult ki a kapun kivont karddal – számíthattak a tüntetőkre körülfogták a tömeget, suhogtak a csontra-koponyára zuhogó kardlapok, a sorok felbomlottak, futott, aki bírt, a többieket megbilincselve hurcolták-taszigálták vagy a földön vonszolták az őrszoba felé, némelyikük még a földről is kiáltozott: „Vesszen Töreky! Munkát, kenyeret!” Hamarosan kiürült a tér, csak a Mozsár-utca sarkán feketéllt valami a kövezeten. Gyanút fogtam, otthagytam anyámat, odaszaladtam. Egy test hevert mozdulatlanul, mellette rendőr. „Takarodj, kölyök!” Rémműlten szaladtam vissza anyámhoz: „Az Ági papája... Anyu, az Ági papája...” „Menjünk haza.” „Az Ági papája, anyukám...” „Menjünk már, nem hallod! Menjünk már!” Kiabált velem, amit sose szokott, elráncigált.

Aznap este mentő vitte el anyámat a kórházba. Apám látogatta, én nem mehettem be hozzá. Két hét múlva jött haza apámmal, sápadtan, lesóványodva. „Hazahoztátok a kistestvéretem? Hol van, hova tettétek?” Apám elfordult. „Nincs kistestvéred – mondta

anyám. – Elment.” „Mi az, hogy elment? Hova ment? Mikor jön vissza?” „Nem jön vissza” – mondta anyám, és nehézkesen leereszkedett egy székre. „Mért nem jön vissza? Jöjjön vissza, akarom, akarom!”

Anyám átölelt, magához szorított.

Zárszó helyett

Rövidülnek a napok,
hosszabbak a tegnapok,
kurtábbak a holnapok.

Egy dal sír haldokolva,
csuklyás, garázda horda
mártja szurokba-tollba.

Mit vársz, s terád mi vár még?
Burjánzik barna árnyék,
vacogó erdőkön átlép.

Várhatsz golyóra, késre,
suttogva, hogy ne sértse
a hóhért pissenés se,

lapíthatsz büzlő sárban,
vermekben, holtra váltan,
háztalan és hazátlan.

Szöknél? Hol védenek meg?
Mordul mogorva felleg,
a rögök is kivetnek.

Remegjen bár a térded,
nemet sziszegj a szélnek,
gyürkőzz – nincs más esélyed.

A bejgli

*„Barátaim, ti fák, te kedves erdő:
nem győzhet az, kiben nincs értelem.”*

Hárs László

Az Úr ezerkilencszáznegyvennegyedik esztendejében jószerével gyerek voltam még, de hazám szemében felnőtt. Hála e kitüntető megítélésnek, születésnapomat egy marhavagonban ünnepelhettem. A vagonparancsnok gratulált, bajtársaim az alkalomhoz illően hosszú és boldog életet kívántak. Koccintottunk az egészségemre, lötyögött még a kulacsokban pár csepp poshadó víz.

Nem mondhatnám, hogy fényesen ment sorunk. A pofozást – a katonai pedagógia első számú eszközét – nehezen viseltem akkor is, ha nem engem ütöttek, az meg végképp elkedvetlenített, ha lovaglópálcával sóztak a nyakamba. Volt egy srác, Bernát keresztnevű, nyakigláb, örökké éhes (mint mindannyian). Egyszer ellopott egy félig rohadt almát a konyháról. Elkapták, a századparancsnok két óra kikötésre ítélte. A századot négyszögbe sorakoztatták, Bernátot összekötözött csuklójánál fogva avatott kezek felhúzták a palánkra. Nyár volt, vagy harminc fok meleg, ha nem több. Én az ájulással küszködtem, hogy Bernát hogy bírta, nem tudom. Két óra múlva leengedték, kicsomózták. Vigyázzba vágta magát, tisztelgett: „Alázatosan jelentem, a parancsot végrehajtottam.” Azzal összecsuklott.

Sejtettem, hogy ez a hely nem nekem való. Egyszer egy hét végén eltávozást kaptam, és úgy döntöttem, hacsak lehet, nem megyek vissza. Barátom, Tamás – a minap még iskolatársam a gimnáziumban – felajánlotta saját hamis papírjait, amelyeket minden eshetőséggel számolva, már beszerzett. „És te?” „Nekem másik is van.” Megmutatta: közös barátunk, Sergio, az Operaház neves karmesterének fia ajándékozta meg születési anyakönyvi kivonattal, olasz állampolgárságot tanúsító okmánnyal, mindennel, mi szem-szájnak ingere.

Sergio az iskolában lett a legjobb barátunk. Fantasztikus feje volt, kívülről tudta elejétől végéig a *Divina Commediát* olaszul (mind a három részt), a *Faustot* németül (mind a két részt), el tudta fütyülni Beethoven kilenc szimfóniáját és valamennyi Wagner-operát. Imádta a zenét, Wagnert mindenekfölött. A családi hagyomány szerint négyéves korában egy zenekari próbán ő figyelmeztette az apját, hogy az oboa hamisat fogott. Büszkék voltunk a barátságára, megtiszteltetésnek vettük már azt is, hogy idősebb létére egyáltalán szóba áll velünk. Aztán kis időre elszakadtunk tőle, mert nyilvánosan tiszteletlenül nyilatkozott Mussoliniról, és emiatt eltanácsolták. Pannonhalmára került a bencés gimnáziumba. A környezettől megihletve, hamarosan munkához látott, igyekezett meggyőzni osztálytársait, hogy nincs isten. Többnyire sikerrel járt, néhol nyitott kaput döngetett. Valaki végül besúgta, és a következmények természetesen nem maradtak el.

Kicsapatása után Sergio visszatért Pestre, olvasni, zenét hallgatni, könyvet írni. Később a történelem megbízásából sajátos tevékenységbe kezdett: iratokkal látta el rászoruló barátait, de kedvező információk esetén ismeretlenektől sem zárkózott el. Nem hamis iratokat szállított, szó sincs róla! Valódiakat, a sajátjait. Ezeket lefényképezte, közjegyzővel hitelesíttette a másolatot, és máris rendelkezésre állt az extra minőségű valódi-hamis papír. (Persze, ügyelni kellett, hogy ne menjen kétszer ugyanahhoz a fényképészhez vagy közjegyzőhöz.) A Sergio Failoniakat ily módon, hála a nyilvántartási technikák korabeli fejletlenségének, szinte korlátlan mennyiségben lehetett szaporítani, Pesten akkortájt több tucat szaladgált belőlük.

A Tamástól kapott iratok birtokában nem mentem vissza a századhoz. Schefferék fogadtak be Pestszentlőrincen. Scheffer bácsi az Egyesült Izzóban dolgozott műszerészként, és mint nélkülözhetetlen hadiüzemi szakmunkás, nem kapott behívót. Kollégája volt a gyárban Fülöp nagybátyám feleségének, Icának, így kerültem össze vele. Fülöp éppen Ukrajnában tartózkodott, hivatalos kiküldetésben, bár nem jószántából, és egy idő óta nem tudtunk róla semmit. Ő is ismerte Scheffer bácsit, valamikor együtt jártak Népszava-agitációra.

Scheffer bácsi a feleségével lakott földszintes házukban, amelyhez zsebkendő nagyságú, fakerítéses kert csatlakozott. A zsebkendőn egyenlő arányban osztoztak a rózsatövek és a zöldségfélék, oldalt szerszamoskamra, hátul három vagy négy nyúlketrec néhány lézengő nyúllal, meg egy lakatlan disznóól. A kertből ajtó nyílt az apró konyhába, ahol szétszedett, javításra váró rádiókészülékek zsúfolódtak, innen balra az egyetlen szoba, amelyben csak oldalazva lehetett közlekedni, mert a bútorok, bár nem mondhatni, hogy fölös számban lettek volna, szinte minden helyet elfoglaltak. A konyha mellett kamra, benne láda tele könyvekkel. Főleg szocialista irodalom: „Marx, a gondolkodó”, „Engels, a gondolkodó” (ha jól emlékszem, Friedrich Adlertől), „A tőke” első kötetének füzetei Schönstein Sándor fordításában (Marxszal akkor találkoztam először), azonkívül Jókai, Mikszáth, Anatole Francé (a „Pártütő angyalok”-at abban a műhelynek is használt lőrinci konyhában olvastam). Találtam még egy vékonyka verseskötetet, szerzőjének éppen csak a nevét ismertem, azt is csak onnan, hogy gyerekkoromban egyszer az iskolából jövet feltűntek az újságosnál az „Az Est” címdoldalának rikoltó betűi: „Öngyilkos lett József Attila költő”.

A szomszédok úgy tudták, kibombázott rokon vagyok. Később még sok ilyen hajléktalan rokonnak adtak szállást Schefferék, szökött katonáknak és munkaszolgálatosoknak, a megmentett zsidókért a nyolcvanas évek vége felé elismerő oklevelet kapott egy tekintélyes izraeli intézménytől a régóta megözvegyült Scheffer néni. A magyar államtól semmit sem kapott. De hát ez most nem tartozik ide, most azokban az időkben járunk, amikor a magyar államtól börtönt vagy még rosszabbat kaphattak volna mind a ketten a befogadott rokon miatt.

Vajon mivel múlatta napjait az idilli falusias hangulatban a rokon? Kapálgatott a kertben, vizet hordott a kútról, kosárral a karján kijárt a rétre az utca végébe, zöldet szedegetni a nyulaknak (ha éppen nem volt bombázás). Néha leheveredett a fűre és elábrándozott, rendszerint egy leányról, aki egy idő óta oly bensőségesen hozzá tartozott, mint vérkeringéshez a szívdobbanás, vagy csendes tűnődéshez a kimondatlan gondolatok. Persze, pillanatnyilag nem találkozhattak, magyarázatra aligha szoruló okok miatt; ne is bolygassuk most történetünknek ezt a szálát, lesz még alkalom tovább szövögetni egy későbbi fejezetben. – Nos, ilyesmivel foglalatoskodott a kibombázott rokon. És hát sokat olvasott – telt rá az idejéből –, fokozódó meglepetéssel észlelve, hogy a szellem addig ismeretlen hegy- és vízrajza kezd szétterülni előtte.

Egy napon váratlanul beállított Tamás. Elújságolta, hogy megismerkedett a Parancsnokkal. Így mondta, nagy pével, mert gyermeketegen romantikus lévén, szeretett mindent érzelmesre vagy heroikusra hangolni. Hogy a megismerkedés hogyan történt, milyen közvetítéssel, nem tudom. Annyit sikerült megtudnom, hogy a Parancsnokot Endrének hívják, civilben intéző a Beszkartrnál, negyven-negyvenöt éves, tehát apánk lehetne, és jártas a katonai dolgokban. Endre közölte Tamással: ellenállás készül, mindenkit, akire számítani lehet, mozgósítani kell, mi is legyünk kéznél valami könnyen elérhető helyen. „Az a parancs, hogy költözz be a városba – adta tudtomra az istenek hírnökének ünnepélyességével Tamás –, együtt fogunk lakni.” Lakni? Hol? Lakást szerezni nem volt ígéretesebb vállalkozás, mint olajforrást felfedezni a Lujza utcában, vagy egy rúd téliszalámit a fűszeres polcán. Kétségeimet nem rejtettem véka alá. „Mit képzelsz, hol az ördögbe találunk kiadó szobát?” „Már találtam” – mondta barátom, lebilincselő szerénység mögé rejtve diadalát. Másnap be is költöztünk Palánki nénihez Budára, a Margit utcai albérletbe.

2.

Új rezidenciánk a földszinti bérlemény egyetlen szobája volt, ezt az udvarra néző helyiséget adta ki nekünk Palánki néni, ő maga áttette székhelyét a konyhába. Tamás, illetve Sergio (a fiatalabb évfáratú Failoniak végeérhetetlen sorában a második) bemutatott Palánki néninek. Papírjaim szerint tizenhat éves voltam, pár évvel fiatalabb valódi koromnál (mert a tizenhat éveseket a vezérkar egyelőre békén hagyta). Alig is látszottam többnek.

E papírok legbecesebbike egy szépen adjusztált anyakönyvi kivonat volt, amely Sárretudvarit jelölte ki születési helyemül. Mivel a hurcolkodást hamar lebonyolítottuk – vagyis ki-ki becsúsztotta a maga egy szál bőröndjét az ágya alá –, egyéb elfoglaltság híján sétára indultunk a vidám kora őszi napsütésben. A Széna-téren egy papírüzlet kirakatában megpillantottam Magyarország szétnyitott térképét. „Várj csak – szóltam oda Tamásnak –, megnézem, létezik-e a szülőfalum.” „Ugyan, ne hülyéskedj, kár a benzinért.” Pedig létezett. Keresgélni sem kellett, magától ugrott a szemem elé, mintha a legendák ködéből lépett volna ki. (Jártam is benne azóta. Egyszer talán még emléktáblám is lesz ott.)

Rögtön föl- és megjegyeztem a legfontosabbakat: Hajdú megye, püspökladányi járás, állomások a Budapest-Debrecen fővonalon. Alig értünk haza, máris kiderült, milyen égetően szükségesek új ismereteim. „Maga hová valausi, ejdes fíjam?” – tudakolta a barátkozó kedvű Palánki néni. „Én? Sárretudvariba.” „Nahát! – csapta össze kezét a néni. – Ejn meg ladányi vagyok. Hisz akkó mink fejlígmédig feődiek vaunánk!” Jóságos ég, más se hiányzott. Csőre töltöttem az agyamat, résen kell lenni. Önkéntelenül figyelni kezdtem a néni akcentusát, magamban Tamástátkoztam, amiért ilyen szerencsés kézzel választott lakást. „Oszt milyen vallású maga, ejdes fíjam?” – érdeklődött tovább a néni. „Én? Római katolikus.” Azaz nem is egészen így mondtam, „raumai kataulikus”-t mondtam, vagy valami effélet. De gondolatban rögtön a fejemre csaptam, hé, ne essünk túlzásba. „Katolikus? Hisz arrafelé reformátusok élnek.” „Tetszik tudni, édesapám dunántúli születésű, így lettem én katolikus.” „Dunántúli? Nem is tudtam, hogy van Udvariba dunántúli ember. Osztán merre laktak maguk, édes fiam?” „Hát tetszik tudni, mink nagyon hamar elkerültünk onnan, két- vagy hároméves lehettem, amikor édesapám Pesten kapott állást. Én bizony alig emlékszem a házunkra, valahol a templomon túl mintha egy dűlőút lett volna...” (Templom és dűlőút biztos van, szépen állnánk, ha még az sincs.) „A Répás-dűlő? Vagy tán nem is úgy hítták, nagy baj, hogy gyöngül má a memóriám... Hát a szülei merre vannak?” „Édesanyámat korán elvesztettem, édesapám a fronton. Sajnos, jó ideje egy sort se küld...” „Ó, szegénykém. Szegény kis árva.” Palánki néni részvétellel megsimogatta a fejemet, és Tamáshoz fordult. „Hát maga, édes fiam? Mi is a neve magának?” „Sergio Failoni, nénike.” „De fura neve van. Nem magyar?” „Nem nénike, olasz vagyok” – felelte Tamás, hamisítatlan dél-józsefvárosi kiejtéssel. Palánki néni elgondolkodott. „Nem baj, fiam – mondta kis szünet után elnézően –, az olasz is csak magyar.”

Mint utóbb kiviláglott, akadtak a lakásnak egyéb előnyei is. Lakott például a házban egy srác, aki ugyanabba az iskolába járt, ahová mi. Igaz, lejjebb járt három osztállyal, így nem kellett feltétlenül ismernünk egymást, de azért semmiképpen sem szorgalmaztuk a vele való találkozást, és légiriadók idején nem vonultunk le a pincébe – ami persze egy ügybuzgó légóparancsnoknak szemet szűrt volna, de a miénk a sors kegyelméből lusta volt és trehány. – A másik derűs színfoltnak Palánki bácsi ígérkezett. Ő ugyan egy vidéki laktanya kátrinjában fejtette ki hazafias tevékenységét, de a néni jelezte, hogy egyszer-egyszer, ha ideje engedi, hazalátogat. A néni elbeszéléseiből arra is fény vetődött, hogy a derék kátrinós a nyilaskeresztes párt oszlopos tagja, vezető testvérek is kitüntetik bizalmukkal, régebben pedig pénztárosa volt annak a kocsmának, ahová én, zsenge korom ellenére, néha-néha – vagyis elég sűrűn – betéregtettem. Végül megtörtént, amire nem vágyakoztunk igazán, Palánki bácsi

megjelent, felesége bemutatta. A bácsi mintha a kelleténél kicsit hosszasan legeltette volna rajtam a tekintetét, mintha matatott volna emlékezetének beporosodott fiókjaiban, de szerencsére semmit sem talált, vélhetőleg azért, mert nem volt színjőzan. Leültünk, a bácsi a hadihelyzetet elemezte, és távozása előtt biztosított bennünket: „Győzni fogunk, mert győzni muszáj!” Lelkesen helyeseltünk.

3.

Az idő nem igazolta Palánki bácsi elemzéseit. A vöröscsillagosok akkor már Csepel sziget déli harmadából nyomultak Pest felé, s jóllehet a hadijelentések nap nap után csapataink eredményes helytállásáról számoltak be, a bomlás fokozódott, egyre többen tagadták meg a katonai szolgálatot, a munkaszolgálatot, a sárgacsillag-viselést. A törvényen kívüliek egynémelyike részére nekünk kellett szállást és iratokat szereznünk. Tamás egyszer Vecsésre ment ez ügyben, én régi vendéglátóimhoz Lőrincre, úgy beszéltem meg, hogy Schefferéknél találkozunk. Schefferék minden további nélkül vállalták az újabb szállóvendégeket. Beszélgettünk, vacsorával kínáltak, elégedetten indultunk haza.

A sarokig jutottunk, amikor elbődültek a szirénák. Légiveszély. Ez még nem riadó, óvóhelyre menni nem kell, de a tömegközlekedés azonnal leáll, a közvilágítást kikapcsolják. „Gyerünk gyalog” – indítványoztam. „Megvesztél, Lőrincről Budára? Majd megállítok egy kocsit.” Közel s távolban semmi fény, barátom magabiztosságával torkig voltam, nekivágtam egyedül. Kisvártatva Tamás utánam kiáltott: „Gyere vissza, van kocsis.” Fekete autó volt, egyetlen szabad hellyel, azt mondták, ülünk egymás ölébe. A sötétben nem lehetett látni, hányan vannak az utasok és mifélek. Ám csakhamar kérdezősködni kezdtek, és a hangnem félreérthetetlené tette számunkra, milyen társaságba keveredtünk. „Maguk nem katonák? Miért nem?” „Hol laknak? Ha Budán, mi keresnivalójuk ilyenkor Lőrincen?” „Maga hány éves, hadd hallom még egyszer. Hova jár leventébe? Ki a századparancsnoka?” „Maga olasz? Jobban beszél, mint egy született magyar, hol tanulta?” Bonyolódik a helyzet, a kérdések egyre kellemetlenebbek. Tamás, amilyen áldott keze van, pont egy rendőrautót fogott ki, négy hekussal. Micsoda elképesztő mázli, hogy újból megszólaltak a szirénák, ezúttal már riadót jelezve, és valahol szinte abban a pillanatban robbant az első bomba. „Nyomás, kifelé!” Nyílt a kocsiajtó, egy kéz kilökött minket a sötétbe, az autó elrobogott. Akkor már nem is volt annyira sötét, vad fények csíkokra hasogatták az éjszakát, önkívületben dobálta magát a föld, két sarokkal odébb lángoltak a tetők. Micsoda mázli! Micsoda nagylelkűsége a sorsnak! Ha vallásos vagyok, ott helyben térdre borulok, és elmondok egy hálaimát.

A katonai és politikai fejleményeknek megfelelően, a hamispapír-szükséglet nőttön-nőtt, Sergio nem sokszorozhatta úgy meg önmagát, hogy kínálata, bármilyen jelentős volt is egyéni szinten, ne maradt volna a kereslethez képest csepp a tengerben. Az ő iratait egyébként sem használhatta mindenki, nők például egyáltalán nem. Az iratbeszerzés egyik forrása a Németh-vendéglőben csordogált, a Vilmos császár út (ma Bajcsy-Zsilinszky út) és az O utca sarkán. Érdekes társaság székelt ott, repülő főhadnagy, tüzérezászlós, hadapród őrmester, táboricsendőr hadnagy, meg más hasonló népség, egy egész vezérkar. Hogy kik lehettek, máig sem tudom, és el sem hinném senkinek, ha nem a saját fülemmel hallom, hogy az őrmester átszól a szomszéd asztalnál ülő főhadnagynak: „Ödönkém, légy szíves holnapra kettő darab zsoldkönyvet!” A Németh-vendéglőbeli papírokat azonban nem adták ingyen, pénzre tehát egyre nagyobb szükségünk volt.

Nemcsak iratvásárlásra kellett a pénz. A Sztójay-kormány csendőrei a zsidókat, elhurcolásuk előjátékaként, kijelölt házakba terelték, ezekbe a sárga csillaggal megjelölt pokolbugyrokba gyömöszölték a nők, férfiak, öregek, gyerekek ezreit, egy-egy szobában tucatjával torlódtak a bepréselt emberi testek, ellepték a lépcsőházat is. Ha sikerült pénzt szereznünk, teleraktunk egy vagy két bőröndöt valami silány élelemmel, amit a boltokban még egyáltalán kapni lehetett, és este átvittük valamelyik Pozsonyi úti vagy Rakovszky parki csillagos házba, ahová a házmester baráti alapon, vagy honorárium fejében beengedett, hogy legalább... Mit legalább? Mit legalább? Annyi volt, mint a semmi, talán ahhoz se elég, hogy ne kelljen tehetetlenségünk szégyenében szemközt köpni magunkat.

Ahogy megpróbálom felidézni azokat az időket, összerosódik előttem a terror két szakasza, Sztójay csendőreié és az 1944. október 15-én hatalomba ültetett nyilasoké. A vértől büzlő közös szellemiség egybekeveri a kettőt. A rövid kis jelenet, amit a következőkben elbeszélék, úgy emlékszem, a nyilas időkben esett meg. Vagy korábban, más szereplőkkel? De hát nem mindegy? Nem mindegy, hogy a tömeggyilkos darutollal vagy kakastollal ékesíti-e a fejfedőjét, vagy árpádsávossal szalaggal a karját?

Szóval, pénzre volt szükségünk, megszerzésének pedig az egyik módja az volt, hogy iratokat vásároltunk, és felárral adtuk tovább pénzes vevőinknek. Sergio hajtotta fel az ügyfeleket, ő rengeteg embert ismert, megfordult a felsőbb körökben is. Egyszer azzal a szívmelengető hírral érkezett, hogy az éppenséggel nem proletárnyomorban sanyargó Belényessy-Braun bárónő igényt tartana szolgálatainkra. Sergio másnap délután félőtre beszélt meg vele találkozózt a Vígszínháznál; Tamás vállalkozott rá, hogy az árut beszerzi, és a megbeszélt időpontban szállítja. Tamás és a bárónő nem ismerték egymást, Sergio azt mondta, nem baj, majd ő is ott lesz, és bemutatja őket egymásnak. Ez bizony félelmetes ökörség volt, nem is értem, hogyan követhettek el ekkora baklövést.

Ott is voltak másnap mind a ketten pontosan, de a bárónő nem jött. Háromnegyed öt, öt óra, bárónő sehol. A két csalódott üzletember indulni akart, egyébként is csak a nem mindennapi nyereség reményében várahoztak annyi ideig. Jött azonban a bárónő helyett egy járőr. „Igazolják magukat!” Akkor kaptak észbe, de már hiába. Sergio a zsebeit tapogatta, lassan, hátha történik valami. Csodára várt az ateista – lám, mire nem volna jó a jóisten, ha volna? A csoda késett, Sergio egy téli álomba merült éti csiga fürgeségével nyújtotta át iratait a járőrparancsnoknak. Neve Sergio Failoni, született 1924 Velence, vallása római katolikus, apja neve Sergio Failoni, anyja neve Maria Aroldi... A parancsnok visszaadta a papírt, Sergio el akart oldalogni. „Maradjon csak, hova siet?” – és az Árpád-sávossal kar kinyúlt Tamás papírjaiért. Tamásnak erősen fegyelmeznie kellett magát, hogy az előkotorászott, közjegyzőileg hitelesített fényképmásolat meg ne remegjen. A parancsnok összehúzta a szemét. Neve Sergio Failoni, született 1924 Velence, vallása római katolikus, apja neve Sergio Failoni, anyja neve Maria Aroldi... Pillanatnyi töprengés, a parancsnokot valószínűleg elkésérettette az idegen nevek áttekinthetetlen zűrzavara, vagy a külföldiek irányában tanúsítandó magatartás homálya. De alárendeltjei előtt súlyos hiba lett volna bizonytalankodni. Lazán tisztelgett: „Mehetnek.” – Hát ezt megúszták, ezt a hetedhét országra szóló baromságot. (Huszonégy évvel később a Soroksári úti autószerencsétlenséget Sergio már nem úszta meg. A Kerepesiben fekszik, közös sírban az apjával.)

Nyüzsgöttek az utcákon az antantszijas nyilasok, dongott az útburkolat a deportálások lebonyolítására felvezényelt csendőralakulatok csizmája alatt. Egyszer a Margit-hídon, útban hazafelé, valami iszonyút láttam a villamosból. Sárgacsillagos menet oszlopot hajtottak fegyveres zöldinges kölykök, némelyikük tizenöt-tizenhat éves lehetett. Jobbára idősekből állt az oszlop, öregasszonyok batyuval a hátukon, férfiak

bőrönddel, nehezen vonszolódnak. Itt-ott gyerekek motyóval a kezükben, egy kisfiú kerek falovat szorongat, esett szürke verébarca mint a vénembereké. All a villamos a szigeti bejárónál. A járdán közönség, ki hallgatagon báméskodik, mások nevetgélnek, mutogatnak, nyelvet öltenek, tréfásan utánozzák a bicegők ellenállhatatlanul mulatságos imbolygását. Egy nő a báméskodók közül, gyűlöletbe torzult arccal, letépi egy öregasszony válláról a kötött rojtos nagykendőt. „Ne, adja vissza, kérem, kérem!” Az öregasszony sikoltozik, zöldinges kamasz vágódik oda, puskatussal derékon csapja. „Mozgás, rüfke!” Heherészás. A menet megkerül valamit, addig észre sem vettem: középkorú nő fekszik az oldalán a járda mellett, szeme nyitva, seszínű haja vértócsába lóg. „Hiába, ez a háború” – szólal meg mellettem bölcs félmosollyal egy filozofikus hajlamú kalauz-egyenruhás. Ütni szerettem volna, vagy hányni, vagy üvölteni. Úristen, miért ide születtem? Löktél volna inkább kódorgó állatnak az őserdőbe, vagy akárhová, te kétbalkezes vaksi úristen, te elmebajos, te aljas, te rohadék! – Pedig akkor még nem is tudtam megsemmisítő táborokról, gázkamrákról, Duna-parti sortüzekről.

4.

Egy délután ismeretlen, harmincöt-negyven közötti férfi kopogtatott a konyhaajtón. „Joli itthon van?” „Joli?” „A nagynéném. A Palánki Joli.” „Ja, ő nincsen.” „Legoza Gergely vagyok Csepelről. Kitelepítik a gyárat Németországba, megyek én is a hét végén, vagy még hamarabb. Itt hagynám ezt a csomagot az irataimmal, ha megjön a parancs az indulásra, érte jövök. Fölteszem a szekrény tetejére, vigyázzanak rá. És adják át üdvözetemet az öreglánynak.” Legoza el, mi összenézünk. Iratok? Csomag le, lássuk, mit rejteget. Sértsük meg gyorsan a... mit is? Levéltitkot? Magánlakot? Csak óvatosan, meg ne sérüljön. Figyelni, hányszor van a spárga megcsomózva. Lassan a fedelével, nincs leragasztva? Te jó ég, elájulok. A lehető legjobb, legszebb, leghitelesebb iratok, egyszerűen szédületesek. „Mit gondolsz, lenne időnk...Melyikünk menjen?” – kérdezett vissza csendesen Tamás. Nekem hirtelen bevillant a Margit-hídi jelenet, sehogy se tudtam szabadulni tőle. „Én megyek. A fényképészhez is, a közjegyzőhöz is. Én megyek, a bitang gyilkos istenüket!”

Mit tartogat még a doboz? Hoppá: „A Vénusz szigete”, gépiratos kisregény, nem túl művészi, de a fantáziát megmozgató, instruktív tollrajzokkal. Ejha! Akkortájt Molière-t és Arisztophanészt olvastunk (a Platónom, sajnos, a századnál maradt), a két szerző jól megkacagtatott bennünket, pornóval iskoláskorunk óta nem találkoztunk. Nekiestünk, egymás kezéből kapkodtuk ki a lapokat, csak a mű elolvasása után kötöttük át újra gondosan a dobozt, és raktuk vissza meggyérült tartalommal a szekrény tetejére.

Másnap reggel siettem a Széna-téri fényképészhez. „Ezekről kéne nekem három-három másolat.” „Rendben, holnaputánra meglesz.” „Az nem jó, azonnal kell. Apám régi katonabajtársa kért meg rá, megy ki a gyárral Németországba, nem várhat.” „Sajnálom, azonnalra nem lehet. Mindenki ezzel jön, tele vagyok sürgős munkákkal.” Végül megállapodunk a másnapban. „Jöjjön délre, megpróbálom addig elkészíteni, de nem ígérem.” Aznap az udvarról hallatszó minden lépésre fölneszeltünk. Legoza! Nem, nem ő, hála az égnek. Elvánszorgott a nap, éjszaka Legozáról álmodtam. Legoza Gergely pápa, fölfedezve a Canossát járó Henrik kezében „A Vénusz szigeté”-t, szigorúan megfenyegeti ujjával a rajtakapott császárt: „Nana!” Másnap irány a fényképész, az iratok készen, nagyon megköszöntem a mesternek, akár kezet is csókoltam volna, aztán rohanás a Margit-körúti közjegyzőhöz, a várószobában előttem vagy tízen, magyarázom, miről van szó, soron kívül beengednek. „Ismeretlenül is jó utat kívánok az illetőnek” – mondja a hazafias közjegyző, pecsétel, hát ezzel

megvolnánk. Ügetek haza, a hideg késő őszi levegőben csurog rólam a víz. A szobában vadidegen népek, Palánki néni szabadkozik: „Nem baj, édes fiam, hogy behoztam a vendégeimet? Ojan szűkén vautunk abbaja rumlis konyhába. Szerzsóka megengedte az aranyos, ugye maga se haragszik.” Ugyan, dehogyis, a világért se. Csak enné már el őket a fene, mi lesz, ha betámít Legoza? Végre elkotródtak, Palánki néni udvariasan a villamosig kísérte a fővárosi közlekedésben járatlan vidéki vendégeit. Most aztán rajta! Rekordsebességgel bontás, papírok be, csomagolás, szekrénytető. Rá tíz percre kopogtatott a konyhaajtón Legoza.

5.

Egy este váratlan látogatónk érkezett. Magas, szálegyenes, kőarcú férfi: Endre, a Parancsnok. Arca, keze, kabátja csupa sár. „Egyedül vagytok? Ha jön valaki, mutass be mint nagybátyádat.” Ez nekem szólt. „Megmosakodhatnék? Ha bárki kérdez, a kocsim az árokba fordult.” Tamás teleengedte a lavórt, föltette a konyhában a hokedlira. Palánki néni megjött a szomszédolásból, az áthallatszó vízcsobogás bizonyára fölébresztette a kíváncsiságát. Szörnyülködve fogadta a rövid beszámolót a vendég balesetéről, friss törülközőt hozott, illatos szappant a szekrényből: „Ezt használja az úr, sokkal finomabb”, és sopánkodó fejcsóválások közepette alig győzte kinyilvánítani együttérzését. „Igazán nem esett bántódása az úrnak? Lába, bordája nem repedt el? Mer van az úgy, hogy az ember nem érzi rögtön. De hát csak nem lehet nagyobb baj, ha így vigyáz az úrra a jóisten. Hanem magát megbúbolom ám, hallja-e, mér nem mondta, hogy ilyen derék, szép szál nagybátyja van? Egy kukkot se szólt róla, pedig én a maga hejibe eldicsekedtem volna vele.” „A mi családunk nem beszédes” – jegyezte meg Endre, és leült, vagy inkább belezuhant a szobában az egyetlen karosszékre. „Itt aludhatnék, néni? Megfizetem.” „Hát persze, hogyne aludhatna. Az egyik fiú majd ellesz a konyhában, én meg átmék a szomszédasszonyhoz, úgyis egyedül van szegény, az ura a fronton, bizony, mindenkinek megvan a keresztje. Máris ágyat vetek az úrnak, hadd aludja ki magát, ki tudja, mikor alszik vetett ágyban... Bizony, a katonák, a mi drága fiaink, azoknak csak a csupasz föld jut, nemhogy vetett ágy... Ugye az úr katona? Azér kérdem, mer olyan katonás tartásúnak tetszik lenni...” „Rendőrtiszt vagyok” – mondta kurtán Endre. Kőarcát a nénire emelte, mire az lesütött szemmel elhallgatott. „Megyek is – szólalt meg aztán zavartan –, dehogy akarok én a terhükre lenni, aludjanak jól, a rendőrtiszt urat áldja meg az isten, imádkozni fogok érte.”

„A téglagyártól jövök, Óbudáról – kezdte Endre, mihelyt magunk maradtunk. – Az elvtársak értesítettek, hogy délután sárgacsillagosokat hajtanak át a nyilasok a Bécsi úton. Tudtuk, hogy a téglagyárnál meg szoktak állni, ott vártunk rájuk öten fegyverrel.” „Nekünk miért nem szóltál?” „Sietni kellett, fegyver se volt elég, se lőszer. Fél négy előtt hat perccel megérkezett a gyárhoz a menet, kétszáz-kétszázötven ember, tizennyolc géppisztolyos kísérelővel. Nekünk csak puskáink voltak, azokból is az egyik kispuska, amivel a leventefoglalkozásokon szoktak gyakorolni. Meg két pisztoly, két kézigránát. Nem mondom, volt meglepetés, amikor tüzet nyitottunk. Ha a foglyok kihasználják a kavarodást, le tudták volna fegyverezni az öröket. Erre számítottunk. Csak egy kis elszántság kellett volna, egy kis vér a pucákba. Hát, nem volt. Csak a birkaöszön, menni szép engedelmesen a vágóhídra, a szentségit... Páran megléptek, messze aligha jutottak. A többség téglarakások mögé bújt, várták a fejleményeket, hogy a további sorsuk mi lesz, nem kétséges. Birkák. – Endre összeszorította a száját, a kőarc még merevebbé vált. – Először a legjobb barátomnak lötték szét a fejét. Aztán az öcsémet vágta szét egy kézigránát. Telitalálat volt, a hasába. A lőszerünk hamar elfogyott.” „A fegyverek?” – kérdezte Tamás rekedten. – „Ami maradt, jó helyen van.

És most aludni szeretnék.”

Reggel Endre korán elment, átlényegülve immár Legoza Gergely géplakatossá. Búcsúzáskor a lelkére kötöttük: „Feltétlenül szólj, ha lesz valami.” „Szólok. Legyetek készen.” – De nem szólt. A spiclik alapos munkát végeztek: a felkelést szervező tiszti csoporton rajtaütött a Gestapo, a fegyverraktár a nyilasok kezére jutott. Kiss János altábornagyról és bajtársairól én abban az időben természetesen nem hallottam. Csak később, amikor történetük már történelem volt.

6.

Megjött a november. Az aláaknázott Margit-hidat, tévedésből, nappali csúcsforgalomban felrobbantották, és hamarosan becsapott a legújabb villám is: rádió kürtölte szét napjában többször, az utcán pedig frissen kiragasztott plakátok harsogták a tizenhat éveseknek szóló behívóparancsot. Személyi okmányaim szerint ez az én korosztályom – új névre szóló okmányokat kell tehát szereznem vadonatúj szülőkkel, új lakásba költözni, életrajzot cserélnem, mindezt két napon belül. Nem utolsósorban pedig életkort változtatnom. Hány éves legyek? Tizenöt? Rövid haladék, maholnap azokat is besorozhatják. Tizennégy? Már a tizenöt is kockázatos az én koravén, tizenhét-tizennyolc éves ábrázatommal. Lefelé, a csecsemőkor irányában zárva az út, felfelé hatvanig katonaköteles vagyok. Legyek rokkant? Hadirokkant, az lenne az ideális. Sajnos, egyelőre teljes számban megvannak a végtagjaim. Esetleg emészthetne valami rejtett kór, rághatna titkos féreg foga. Csakhogy szinte lehetetlen alkalmatlansági papírt szerezni. Mese nincs, katonának kell lennem. És az egyenruha? Továbbá: mi jogon élem világom a biztonságos fővárosban, amikor bajtársaim a fronton védik a hazát? Millió probléma, megoldásuk határideje két nap. Ráadásul a Németh-vendéglőbeli virgonc asztaltársaságnak nyoma veszett, a vendéglőre ráhúzták a rolót. Szerencsére elvtársaim tudtak egy forrást, ahová legvégső esetben fordulni lehetett, onnan láttak el a szükséges katonai okmányokkal. Igaz, nem valami jó minőségűekkel. Zsoldkönyv, gyerekposta bélyegzőjével beütve alakulatom neve: Kárpátaljai Első Honvéd Vadász Zászlóalj. Hol volt már akkor Kárpátalja? (A fővárosban tisztán hallatszott az ágyúzás, súlyos vasgolyók gurultak valahol, néha becsapott egy-egy eltévedt lövedék.) Kitértelen szabadságos levél, ezt nem mertem igénybe venni, a Mária Terézia laktanyában kellett volna érvényesíttetnem. Brrr. A harmadik, az volt a megoldás kulcsa: nyílt parancs, amelynek értelmében Bakos tizedest elveszett vagonok felkutatásával bízta meg alakulata. Ez a zseniális okmány fővárosi tartózkodásra és civil ruha viselésére jogosította fel a tizedest, aki módfelett büszke volt új rendfokozatára, addigi katonai pályafutása során a legmagasabbra.

Lakásgondjaimat illetően Tamás ajánlotta fel a segítségét. „Te? Pont te?” „Miért, a mostani lakásunkat nem én szereztem?” Hát ez az. De mit tehettem volna? És az aranykezü megint sikerrel járt, másnapra talált egy albérletet a Pozsonyi úton. (A következményekről később.) Palánki néni meghatottan búcsúzott, isten áldását kérte rám. „Aztán írjon, ha tud, édes fiam.” Ezt Tamás is megígértette velem, a konyhaajtóból elérzékenyülten, de férfiasán nézett utánam, integetett. Fogtam a cókómmot, kiléptem a kapun tizenhat éves gyerekfejjel. Mire átbattyogtam a Margit hidat helyettesítő pontonhídon, amelyet Mancinak keresztelt el a háborúban sem szünetelő néphumor, már huszonegy éves érett felnőtt voltam, lövészárkot megjárt, fontos harci feladattal megbízott katona.

Leendő lakásom a Rakovszky park felé esett. A parkban és a Pozsonyi úton eltűnt már az egykori kijelölt házak kapujáról a sárga csillag, a lakókat gettóba zárták,

elhurcolták, kiirtották. Új szállásadónóm egykorú lehetett Palánki nénivel, de nem paraszti eredet – stílustörés lett volna a Lipótvárosban –, hanem jobb napokat látott úrinő, aki sehogyan sem tud belenyugodni a kényszerű albérlőtartásba. Fanyalgón nyitotta ki a nekem szánt szobát, kicsit megenyhült, amikor kívánsága szerint előre kifizettem a lakbért egy hónapra. A szoba nem volt kevésbé sivár, mint Palánki nénié, csak másképp: faszékek helyett kárpitozottak, valaha bizonyára divatosnak minősülő háromajtós szekrény (ennek még jelentős szerepe lesz a történetben), az ágy politúros háttámláján faragott fekete rózsadísz, az aranycirádás tükör mellett karosszék virágos mintájú huzattal, mélán merengve eleganciája romjain, akár a gazdája. „Ebbe ne üljön – figyelmeztetett a néni –, kiáll a rúgója.” Megmutatta a mellékhelyiségeket, azután előkelően visszavonult (mind a kettőnek éppen ideje volt), előbb azonban lelkemre kötötte, hogy haladéktalanul intézzem el e bejelentkezést, ő nem szeret semmiféle szabálytalanságot.

Hát igen, a bejelentkezés. A költözködés legkényesebb pontja, elodázhatatlan kísérlet, hogy hamis kijelentőt valódi bejelentőre cseréljen az ember az illetékes rendőrörszobán. (Palánki néninél még más megoldást alkalmazhattunk.) Hát, essünk túl rajta. Próbáljunk túlesni. A sarkon kocsmát fedeztem föl, ez jó jel, lehajtottam egy stampedli kisüsti szilvát – illatáról „hosszú távúnak” becézik a megfelelő körökben –, végtére is nem vagyok gyerek, felnőtt hadfi vagyok, maholnap hadastyán. Az üzemanyagtól testben-lélekben megerősödvé, katonás határozottsággal nyitottam be a Kresz Géza utcai rendőrörsre. Almatag őrmester kucorgott az üvegablak mögött, másnaposnak látszott, gyűrött a szeme alja. Unottan nyúlt a papírok után, átfutott rajtuk, pecsételt. „Rendben.” Szentséges ég. Újból az utcán voltam, kicsit támolyogva buktam be az éppen arrafelé botorkáló kocsmába. Az újabb hosszú távú, ezúttal már féldeci, jólesően helyrehozott, sőt vérszemet kaptam: század, irány a jegyhivatal, lépés indulj! Az elvtársak megkértek, szerezzek nekik élelmiszerjegyeket, ha tudok. Mint katona, soron kívül bejutottam, és támadhatatlan hitelességű rendőrségi bejelentőm felmutatása után, az Endrétől ellesett kőarccal vettem át a jegyeket, egész tömböket, csodálatos! (Mi Tamással alig használtunk jegyet, tízfilléres jegymentes bableveseket ettünk, vagy dorbézolás esetén szalontüdőt zsemlegombóc és kenyér nélkül az Ostrom utcában, Pista bácsi kifőzdéjében.) Most aztán emelkedett hangulatban, minden akadályt elsöprő munkakedvvel kezdek hozzá az elveszett vagonok felkutatásához.

7.

Közeledett a karácsony. December huszonharmadikán délután úgy gondoltam, talán nem lesz baj belőle, ha ellátogatok a Diósárok útra menyasszonyomat köszönteni, akivel hetek óta – emberemlékezet óta! – nem találkozhattam. O az a leány, akiről egyszer már említést tettem, talán emlékszik rá a tisztelt Olvasó. De aztán későbbre halasztottam a történetünket. Meglehet, volt ebben a halogatásban valami ösztönös húzódozás, tudattalan önvédelem az emlékek kíméletlensége ellen. Most már azonban ideje többet is szólnom róla, hiszen a legszorosabb kapcsolatban van írásom tárgyával, a bejglivel.

Félig olasz volt, félig erdélyi szász, némi szláv beütéssel – szóval tulajdonképpen magyar. Iskolatársak voltunk a Szavojai Jenő nevét viselő budapesti olasz gimnáziumban, azokban az években tudtommal a miénk volt az egyetlen koedukációs középiskola az erkölcsöket olyannyira becsben tartó Magyarországon. Két osztállyal lejjebb járt, mint én, az ilyen kicsikre mi nagyok eleinte ügyet sem vetettünk, csak később kezdett a helyzet az ellenkező neműek között módosulni. Egy aquincumi iskolai kiránduláson nyápic történelemtanárunk gladiátori pózba vágta magát, és lendületes szónoklatot

tartott a rómaiak nagyságáról, valamint a mi magyar büszkeségünkről, mely szívünket a rómaiak örökébe lépő dicső olasz nemzetnek, valamint annak nagy vezetőjének – kicsit belekeveredett a tanár úr –, szóval az említetteknek a részéről irányunkban tanúsított nemes lelkű barátság és szövetségesi hűség folytán szívünket eltölti, különös tekintettel a Dúcéra, amely Dúcénak, szeretett Főméltóságú Urunk nagy barátjának, oroszánrésze van abban, hogy jogtalanul elorzott, jogosan visszakövetelt területeink bizonyos részeit hazánk ismét birtokolhatja. „Mi lesz, ha az olaszok visszakövetelik az elorzott Aquincumot?” – jegyeztem meg, nem túl hangosan, de a körülöttem állók számára érthetően. Néztek rám, mint a hülyére, nem méltányolták frappáns, de bizonyára hazafiatlannak ítélt humoromat, egy kis fekete lány kivételével, aki halkán felnevetett. A beszéd után megszólítottam: „Nem volna kedved vasárnap csámborogni egyet a Hárshegyen?” „Nem bánom.” „Legyél nyolcra a hűvösvölgyi végállomáson, el tudsz jönni?” Megígérte. Vasárnap fél nyolctól lestem a villamosokat, nem hittem, hogy eljön. Nyolc előtt tíz perccel megérkezett.

A vasárnapi séták rendszeressé váltak. Beszélgettünk mindenféléről, én például érdekes és szórakoztató történeteket meséltem arról, hogy Tamással hogyan szoktunk iskolát kerülni: ha némi pénzhez jutunk, történelemóra helyett kimegyünk a Ligetbe csónakázni („igaz is, gyere el velünk legközelebb”), vagy moziba megyünk, olyankor beadjuk a táskánkat megőrzésre Gajdi bácsi papírüzletébe az iskola mellett, Gajdi bácsi kedvel minket, szívesen vigyáz a táskákra, amíg vissza nem jövünk a moziból, utána meg szülői igazolást írunk egymásnak, hogy kisfiam ekkor és ekkor, ilyen és ilyen okból, sajnos nem tudott az órákon megjelenni. (Tamás már akadémikus volt, nemzetközi hírű tudós, amikor rábukkant egy ilyen régesrég, gyerekkorból megőrzött okirathamisítási bűnjelre.) De amit ő mesélt nekem, az még ennél is érdekesebb volt. A mamája író, Móricz Zsiga bácsi fölfedezettje, novellákat ír a Nyugatba, ő pedig ezen a réven ismerte a kortárs magyar irodalmat, nemcsak nyomtatásból, személyesen is: Frici bácsit (Karinthy), Désiré bácsit (Kosztolányi), Babitsot (ő csak Babits volt), és főleg Jejikét (Tersánszky), akivel oly gyakran találkozott, hogy mindig tudott róla valami új, mulatságos történetet. És gyakran beszélt zenéről, zongoráról, azért is nem jöhet sétálni hétköznap, bár szívesen jönne, mert mihelyt elkészül a leckéjével, nekifog gyakorolni. Érettségi után felvételizik majd a Zeneakadémián, milyen jó lenne művésznek lenni, igaznak, mint Fischer Annie! (Tanárnője, akit jegyeztek a szakmában, ragyogó tehetségnek tartotta, egyszer a fülem hallatára biztatta: „Ha szorgalmas vagy, nagy leszel, mire nagy leszel.” Szorgalmas volt, nagyon is, ez volt a baj: ínhüvelygyulladását kapott, úgy-ahogy kigyógyult belőle, de művész már nem lehetett. Zongorához nem nyúlt többé, otthonában sem tűrte meg. Ez azonban jóval később történt.) Akkor még mintha kettőnknek tartogatták volna friss, levegős csendjüket a budai erdők, kökörösín és kankalin vidám, fecsegő színeit a domboldalak. „Tüzecke” – mondtam neki egyszer, attól fogva így szólítottam (ami persze utánérzés, mert ki ne tudná, hogy Boccaccio nevezte a szerelmét Lángocskának – de hát istenem, egy kamasz, hacsak nem Rimbaud, nem lehet mindjárt egyéniség). Tüzeckém, kedvesem. Észrevétlenül nyílt ki bennünk a szerelem, halk, szelíd hegedűhangokkal kezdődött, aztán felívelt, szinte egyik napról a másikra, zengőn és diadalmasan.

8.

Bemutatott a mamájának, a mama fanyarul felmért és elkönnyvelt, nem ilyen vöről álmodhatott legszebb álmaiban. Egy idő múltán beletörődött (belémtörődött), alkalmasint lenyűgözte fénylő intellektusom, noha az is elképzelhető, hogy a lánya nem érdekelte különösebben, járjon, akivel akar. Olasz diplomata férjétől régen elvált,

Lacival élt együtt, illetve élt volna, ha Laci nem katona. Laci szocialista volt, szakmájára nézve lakatos, hivatására nézve publicista, író és költő. Amikor pár napra hazarendték, megismerkedtem vele. Hamar összebarátkoztunk, mutattam neki a verseimet. „Pocsékok – hangzott a tömör, de igazságos bíráló. – Szokj le a versírásról, amíg nem késő.” Szót fogadtam, leszoktam.

Laci alacsony termetű volt, közvetlen és természetes, nyíltsága már-már gyerekes. Talán ezért nem szerette, ha ajnározzák. „Hagyjatok békén, nem vagyok én Karinthyból a Bübüke.” Mondanom sem kell: attól kezdve mindannyian Bübükének szólítottuk – a mama is –, vagy hogy ne legyen túl sérelmes számára, Bübünek. Egy este átlátogatott a szomszéd lakó, ritka jóképű pap, legendák keringtek a nőügyeiről, reménybéli anyósom a háta mögött paráznabillegetőnek nevezte. Bübü és a reverendás bohém összeölelkeztek. „Hogy van, tiszikém?” „Én még csak-csak, de maga? Remélem, nem akar visszamenni? Legyen pap, prima fekete szoknyát kerítek magának, az a legbiztonságosabb.” Bübü hálásan megköszönte, mégsem pap lett, hanem olasz diplomata, a mama elvált férjétől kapott iratok segítségével. Amikor Margit utcai tartózkodásunk első napjaiban odalátogattunk egyszer Tamással (később, a belpolitikai helyzet gyors romlása miatt, a látogatást nem lett volna tanácsos megismételni), az újdonsült olasz diplomatát is ott leltük, és átbeszélgettük az egész estét. Szóba került mindenféle: politika, költészet, Marx, Lenin... József Attiláról kérdeztem, akinek a verseit Schefferéknél olvastam. Laci személyesen ismerte a Japán-kávéházból meg a gödi kirándulásokról, Petőfihez és Adyhoz hasonlította, mint velük egyenrangút. Úgy beszélt a három költőről, hogy világossá vált bennem: ők az én idősebb fivérem, ők az én hazám. A *másik* Magyarország.

Keverednek az időpontok, a helyszínek. Részlet egy szóbeli megállapodásból, kötetett bevonulásom előestéjén. „Ha vége a cirkusznak, összeházasodunk, mi a véleményed?” „Természetesen.” „Kiveszünk egy szobát a királyi palotában, vagy akarod inkább a martonvásári kastélyt? Kicsit kiesik.” „Majd földobunk egy kétfillérest.” „És hogy el ne felejtsem, lesz hét gyerekünk.” „Hét? Én nyolcat szeretnék.” „Nem bánom, legyen nyolc.” Bevonultam, visszajöttem, és mintha zsinóron húznám, jött utánam a háború. És most újra itt vagyok, itt lebegek a valószínűtlenben, eloldódva a pokol súlyaitól. Milyen is volt az az estébe hajló délután? A mama a konyhában foglalatoskodott, sütötte a karácsonyi bejglit; az ablakon túli világban országokat gyúrt maga alá a halál, árnyékában levegőért kapkodtak a csillagok és a gondolatok. Mégis: ezúttal még a halál is égőpiros szegfűt viselt volna a gomblyukában, ha lett volna gomblyuka. A házakra bármikor bomba eshetett, engem, ha elkapnak, jó esetben agyonlőnek, mégis boldogok voltunk, elszántan és arcátlanul, alighanem életünkben a legboldogabbak – hát nem szörnyű? Zongorázott nekem, Beethoven fölébe szárnyalt a pusztulásnak. A *Holdfény-szonátát* nagyon szerettük, az első tételt különösen, a hangokba átúszatták az érzékeny ujjak a gyerekszerelem megismételhetetlen tündérvilágát, a bennünk remegő opálos varázst. Azóta is, ha meghallom az első tételt, az első leütéseket, még ma is – elfulladok, és ha nem vagyok egyedül, félre kell fordulnom. Nem, nem akarok, nem is tudnék erről beszélni. – Pár éve hamvasztották szegényt.

9.

Mit is akartam... Igen, persze. A bejgli. Azon az estén, ezerkilencszáznegyvennégy december huszonharmadikán, reménybéli anyósom megajándékozott egy bontatlan, még ki sem hűlt mákos bejglivel. Nem is számítottam ilyen megtiszteltetésre. Karácsonyi hangulatban indultam el Pozsonyi úti új lakásom felé, hónom alatt a vonzó,

ígéretes ajándékkal. A Margit híd budai fele még állt, a Szigetnél kellett lekanyarodni a Mancsi hídhöz. Csikorgóit a hó, a fák hiába könyörögtek kegyelemért égnek nyújtott csupasz karjaikkal. Karácsony, szeretetünnep, dermedés, vaksötét. Laci sorai jártak a fejemben: „Az ágakon lobbot vetett / a zöld tűz, egyre égett, / és felgyújtotta a meredt, / kizsákmányolt vidéket, / az égre fényes, könnyű kört / rajzolt a nap, s a barna, / termékeny földeken kitört / a tavasz forradalma.” A tavasz forradalma... Ez járt az eszemben, azért nem vettem észre idejében a veszélyt.

Elöttem a ködben egy felöltös férfi tapossa a havat, nem is figyeltem rá addig. A pontonhídnál megáll. Miért állt meg? Igazoltatás. Az alig néhány méter széles tákolmányt két fegyveres zárja le, karabélyos csendőr az innenső korlátnál, géppisztolyos német a másiknál. Zsebemben az osztályon aluli zsoldkönyv, „Kárpátaljai Első Honvéd Vadász Zászlóalj”, a csendőrnek elég egy pillantás, máris tisztában lesz a jogállásommal. Fordulnék vissza, rohanvást vinne a lábam, de a fejem ráparancsol. Nem szabad! Ez az, amit nem szabad. A csendőr a felöltösnek a papírjait böngészi, én addig hanyagul felmutatom szétnyitott zsoldkönyvem a németnek. Félreáll, átenged. Hát, egész jól kezdődik a karácsony.

És folytatódik a pesti oldalon. Nyilas járőr a Pozsonyi úton, behúzódok a mellékutcába, míg el nem vonulnak. Otthon a néni méltatlankodva fogad, mintha vérig sértettem volna. „Én nem tudom, kicsoda maga, kit vettem ide, magát délután két katonára kereste, azt mondták, visszajönnék.” „Jól van, néni, köszönöm.” Benyitok a szobámba, fölteszem a bejglit a szekrény tetejére. Szóval, visszajönnék. Délután... Akkor mentem boldog karácsonyt kívánni, ez a szerencsém. Most viszont mi az ördögöt csináljak, mi a fészkes fenét? Ha kiteszem a lábam, belebotlok a járőrbe. Reggelig semmit sem csinálhatok. És ha reggel lesz, ha lesz még reggel, mi lesz azután? Üresen örül az agyam, nem jut eszembe semmi értelmes. Az égvilágon semmi. Lefekszem, azzal a biztos meggyőződéssel, hogy nem érem meg a másnapot. (Sokáig azt hittem, nincs ennél rosszabb. Pedig van. Rosszabb, ha a gyerekedről mondja az orvos, hogy nem tud segíteni.) Megpróbálom elképzelni, milyen érzés nem lenni. Milyen érzés a semmi. Hülyeség, inkább valami mást, akármit. Az iskolában Tamás a tízórai elfogyasztása után fölfújta a kiürült zacskót, és eldurantotta Balambér fején. Balambért valójában Bercinek hívták, de a kövérsége miatt muszáj volt csúfolni, így lett Balambér, és a zacskó a nagyszünet végén menetrendszerű pontossággal pukkant a fején. (Apjától tudtam meg a háború után, hogy Balambért a Dunába lötték.) Az iskola. Feleltetés, hármunkat hívnak ki egyszerre, valami ménkü hosszú vers volt feladva, azt kell fölmondani. Az első két szakaszt megtanultam, a többi harmincat nem. „Kezdd el” – mutat rám a tanár. Elmondom a két szakaszt. „Folytasd” – mutat a szomszédomra. Nem tudja. Se ő, se a harmadik. Szent ég, megint rajtam a sor? De a tanárt annyira felzaklatta társaim tudatlansága, hogy őket macerálta csöngetésig. Pokoli jó, így megúszni, tiszta röhej. Hiába, utálok a memorizálást. Utálok, és kész. Pedig a verseket nagyon szeretem. Verseket. Laci... „Lobogj fel, május, májusunk, / fényeddel fonj be minket!” Elaludtam.

10.

Ébredéskor nem fogtam fel azonnal, hogy élek-e vagy meghaltam, és egyáltalán ki az, aki itt fekszik. Szükség volt egy villanásnyi időre, hogy megértsem, én én vagyok. Magamra kapkodtam a ruhát, vágattam le a lépcsőn az ötödikről. Az utcán normális járást erőltettem magamra, a rakpartról nyugtalanul kémleltem, állnak-e a túloldali hídfőnél fegyveresek. Szabad volt az út. Odaát öt évet visszafiatalodtam, átkeresztelődtem, ismét a régi falumban születtem. Palánki néni összecsapta a kezét: „Magajaz, édes

fiam? Hát nem vették be katonának?” „Eltávozást kaptam.” „Most vonult be, és mán eltávozást? Lássá, nem imádkoztam hiába.”

Tamással az utcán tanakodtunk, minden eredmény nélkül. Hol húzódnának meg? A Pozsonyi út bedöglött. Menyasszonyomékat nem fogom veszélybe sodorni, szóba sem jöhetnek. Felötlött bennem – szalmaszál a fuldoklónak – az Apáthy-szikla: magas mészkő-kiszögellés a Gugger-hegy nyugati lejtőjén, nyáron megterem rajta a sötétzöld kövirózsa, a vidítóan fehér köviszegfű, csaknem függőleges kapaszkodóin gyakran mászkáltam kamaszkoromban le-föl, mert szégyelltem magam előtt mélységiszonyomat és halálfélelmemet. Van a szikla oldalában egy üreg, szerelmespárok veszik igénybe tavasztól kora őszig, felszórják szalmával, enyhe napokon egész alkalmas lehet. De húszfokos hidegben? Örültség, hiszen máris vacogunk.

Kínunkban beültünk a moziba, a *Horst Wessel* ment a Széna téri Budai Apollóban. Az undorító náci propagandafilmet légiriadó szakította meg. Nem repülők jöttek, vörös csillagos felderítő tankok törtek át Budakeszi felől majdnem a Széll Kálmán térig – erről azonban fogalmunk sem volt, és ha mondta volna valaki, legyintettünk volna a bolond beszédre. Dél elmúlt, jobb helyeken ebédelnek ilyenkor, díszítik a karácsonyfát, készülnek a szentestére. Amely este vészesen közeledett, és nem kecsegtetett semmi jóval. „Van itt egy ismerős család, menjünk fel hozzájuk” – ajánlotta Tamás. „Minek?” „Mit tudom én, kicsit megmelegszünk.” Serdülőkorú lány nyitott ajtót, Tamás bemutatott. „A barátom, ne féljete.” „Apu, kijöhetsz!” A házigazda előbújt a rekamié ágyneműtartójából, csengetéskor ott szokott tartózkodni. Beszámoltunk a helyzetemről. „Pár napot kell csak kihúzni – mondta a házigazda az oroszok Budakeszin vannak.” „Képtelenség, az egész védelem déli és keleti irányban épült ki, hogy kerültek volna nyugatra?” „Pedig úgy van, hallgassátok meg a rádiót.” Beállította Londont – melynek hallgatásáért helyszíni felkoncolást ígért a kormány –, nemsokára zörejek és füttyögés közepette megdöndültek Beethoven *Sors-szimfóniájának* nyitó hangjai: papapa-pam, papapa-pam... A londoni szignál. Aztán hírek, mindjárt elsőként a hihetetlen harctéri jelentés: a 2. és 3. Ukrán Front csapatai, meglepetésszerű átkaroló hadmozdulatuk eredményeképpen, rövidesen befejezik Budapest körülvételét, a fővárostól nyugatra Budakeszi községet megtisztították a németektől és magyar csatlósaitól. Igaz lehet? Akár igen, akár nem, nekem más esélyem nincsen. Elbúcsúztunk, a Széll Kálmán téren felszálltunk a hűvösvölgyi villamosra – feltűnt, hogy pótkocsi nélkül közlekedik –, és tizenhatfilléres szakaszjeggyel kibumliztunk a frontra.

Budagyöngyénél leszállították az utasokat, a villamos visszafordult. Nyüzsgés, rohangászó német tisztok, katonai teherautók. Úgy látszik, igaz. Gyerünk a hegyre, a Vöröstorony utcai gyümölcsösben ismerőseim vannak, félig-meddig rokonok. „Itt nem maradhattok – közli a rokon hűvösen. – Tele a ház németekkel és tábori csendőrökkel, menjete szépen haza.” Haza? Hová? A szemközti emelkedőn kisebb sziklacsoport, tetejéről nappal messzire belátni a völgyet és a körébe fonódó hegyeket. Most ugyan se nap, se hold, csillagok is alig, utcai lámpák még kevésbé, de azért próbáljuk meg, hátha látunk valamit, hátha támad valami gondolatunk. Valóban: láttunk is, hallottunk is. Alighogy felhúzódkodtunk a sziklákra, a Hidegkúti út felől (később Vörös Hadsereg útja, ma Hűvösvölgyi út) robbanás hallatszott, majd újabb robbanások és villanások gyorsulva és sűrűsödve, géppuskák, kézifegyverek, gránátok zenebonája – recsegve szakad szét a sűrű szövésű este, fekete vásznára golyószórók nyomjelző lövedékei, sorozatvetők rakétakötegei égetik rá narancsosán izzó röppályájukat. Káprázatos látvány, messziről. Hány emberéletbe kerülhetett? Hány kitépott végtagba, megpattant szemgolyóba, szétloccsant nemi szervbe?

Magyar beszéd a szomszédos bokrok mögül, katonák közelednek, tűnjünk el. Ismerem a járást, van erre egy pajta, oda kormányozom Tamást. Az ajtó nincs bezárva, a

tengerfenéken lehet ilyen tömény sötétség. Tapogatózunk. Itt a szecskavágó, forgattam a kerekét eleget. (Évtizedek múltán akadtam rá a párjára a zirci járásbeli Bakonybél falumúzeumában.) A hátsó falnál boglyányi szalma, lópokrócok, pompásabb fekhelyet nem is kívánhatnánk. Csak az idő volna engedékenyebb. „Bolha nincs?” – kérdezte Tamás bizalmatlanul. Volt, ez elég hamar kiderült. Hogyan tudtunk elaludni abban a veszett hidegben, rejtély. Igaz, már csak támolyogtunk a kimerültségtől.

Pingpongozásra ébredtünk, pattogtak a labdák, hol közelebb, hol távolabb. Géppisztoly-párbaj. Beszivárgott már némi világosság, Tamás egy gondosan átkötött csomagra bukkan a szalmában. Kibontsuk? És ha pokolgép? „Akkor ketyegne” – állapította meg Tamás szakszerűen, és gyakorlott kézzel szedte le a spárgát, a papírt. Leesett az állunk: könyv volt, Henry Ford műve, címe: „A zsidókérdés”. Ki dughatta ide? Ki tartja annyira becsben, hogy díszes karácsonyi papírba csomagolta? Kinek a fája alá szánta? Nem töprengtünk sokáig. Vakító narancsfény lobbant hirtelen, pokolbeli láng, kidőlt az ajtó, Ford elrepült, mi a falnak vágódtunk, A robbanást még hallottam, utána egy darabig semmit. Kótyagosan tápázkodtunk fel, az ajtónyílásban két géppisztolyos katona. A kisebbik intett, hogy emeljük fel a kezünket és forduljunk a falnak, a másik átkutatott, nincs-e nálunk fegyver. Visszafordulhattunk, a kicsi bólintott, leengedhettük a kezünket. Akkor villant a szemembe kucsmáján a vörös csillag. Úristen. Nyakába ugrottam, ösztönösen rám kapta a géppisztolyát, de mielőtt elsütötte volna, jobbról-balról arcon csókoltam. Aztán csuklani kezdtem, összerándultam, és hosszan, nagyon hosszan rázta-cibálta a vállam a fékezhetetlen zokogás.

11.

Jelentkeztünk a Nagybányai úti gárdaezred-parancsnokságon, egy fiatal főhadnagy hallgatott meg bennünket. Anti tolmácsolt, magunk korabeli kárpátaljai zsidó fiú, ő tegnap vetődött ide a parancsnokságra. (Később elmondta, hogy az utóbbi időket befalazva töltötte a hegyen egy istállóban, odúját a külvilággal egyetlen lyuk kötötte össze, azon át vette be az élelmet, és adta ki a végterméket.) Kértük a tisztet, osszon be fegyveres szolgálatra, vagy ha nincs rá mód, lőszerszállításra, akármire. Fegyvert nem kaptunk, néhány egyszerűbb megbízatást igen: ágyúállást építettünk a Törökvész úton (Óbuda felől a németek átlóttek a hegygerincen meredek röppályájú lövegeikkel), sebesültet vittünk hordágyon a segélyhelyre. A sebesültszállítás, amíg csak élek, emlékezetes lesz számomra. A réten, ahol a hordággal keresztül kellett vágnunk, sűrűn zizzentek a röppenő ólomdarazsak; kivert a veríték a félelemtől, szívesen dicsekednék az ellenkezőjével, de nem lenne igaz. Annyira féltem, hogy szerettem volna ledobni a vértől lucskos hordágyat a szétroncsolt combú, ijesztően elfehérült arcú fiúval – nem lehetett több húszévesnél –, ledobni és belelapulni a földbe, elkeveredni a göröngyökkel. Összegörnyedtem, fejem a vállam közé húztam, fél szemmel Tamásra sandítva, láttam, ugyanazt érzi, amit én. Fiatal vöröscsillagos volt a kíséronk, fél kezében a géppisztoly, a másikkal az egyre elviselhetlenebb súlyú hordágy fogantyúját markolta. Végigmért bennünket, kihúzta magát. Mi is azt tettük – a lecke után, amelynek némasága megszügyenyítőbb volt minden szóbeli minősítésnél, lehetetlen lett volna nem fölegyenesednünk.

A villában, ahol a parancsnokság elhelyezkedett, egy alagsori helyiségben letanyázhattunk. Pihenőjük idején be-betértek a katonák, felejthetetlen húsos tésztával kínáltak ötliteres lábosból, harmonikáztak, énekeltek. Egyszer a főhadnagy is benézett. A katonák nem pattantak fel, nem vágódtak vigyázzba, a tiszt elfogadta a feléje nyújtott lábost, a rendfokozat nélküliekkel is úgy beszélgetett, mint vele egyenlőkkel – ez

nekem teljesen szokatlan volt.

Néhány nap múlva szekerek álltak be a kapu elé, a parancsnokság tovább vonult. „Mi máshová megyünk” – közölte Anti. Szekérre ültünk, Tamás meg én a hátul zötyögő üres kondérokhoz, Anti a bakra a gyeplőt tartó, Jáska nevezetű bajuszos orosz mellé, aki ezután a főnökünk lesz. Leszekerezünk a völgyben épült tüzéradakadémiára, ott nyertünk beavatást új tevékenységi körünkbe, mely a loápolás különféle mozanatait ölelte fel. Reggel-este vizet húztunk marokba szorított kötélben egy akna-féleségből, a víz kevés volt, éppen csak itatásra elég, emiatt az állatok tisztán tartása úgy történt, hogy a soros lovat felvezettük a bejárati lépcsőkön valamelyik földszinti irodahelyiségbe (az Akadémia istállója romokban hevert), és olvasztott hóba mártott szalmacsutakkal gyönyörűen kifényesítettük. A ló, merem állítani, ragyogott, mint bál előtt a táncparkett. (A módszer széles körű alkalmazását mégsem ajánlanám, vödörnyi hóból ujjnyi vizet fakasztani nem valami lelkesítő vállalkozás.) A szekerek napjában többször keltek útra kondérokkel megrakottan az első vonal felé, és nem mindig tért vissza mindegyikük. Jáska – civilben is kocsis – megbecsült a munkánkért, maga szolgálta fel nekünk reggelire tányérban a főtt csirkét, mint egy pincér: „Aki dolgozik, annak jár.” Ha meggondolom, azóta sem kaptam semmilyen munkámért senkitől olyan megbecsülést, mint tőle. Volt a szakasznál még egy parasztember a lovak mellett, idősebb ukrán, Karpunynak hívták, ő is megkedvelt minket. Újév táján beszólított hármunkat a kuckójába. Sarokba támasztott puskája mögül üveget halászott elő, pléhbögréket állított a lócára, és kitöltve a „hosszú távúnak” ígérkező vodkát, elkomolyodott. „Sztálinra. A békére.” Koccintottunk.

12.

A front egy időre megmerevedett, aztán nekilódult, Jáskáékat elvezényelték. Hármunk közül csak Anti maradhatott velük, nyelvtudása jóvoltából, minket letett a szekér az Új Szent János kórháznál. Összecsókolóztunk Jáskával, Karpunyival, Antival, megveregettük a jóra való, szívünkhöz nőtt lovakat, integettünk, amíg el nem tűntek örökre a Fogas utáni kanyarban.

Aztán magától gördült lábunk alá a Diósárok. Akkor kezdtem félni. Félttem, mert volt már rá időm, mert most kellett szembenéznem azzal, amit addig valamelyest elfüggönyözött a mindennapos készenlét és kötelesség. Tüzecském, kedvesem. Hányszor szölongattalak félhangosan, olyan kevéssé lírai helyzetekben is, mint a vödörhúzás, csak a furcsálkodó tekintetek térítettek észre. Ugye megvagy? Az nem lehet, hogy ne legyél, az képtelenség. Rohanni szerettem volna, de inkább lassítottam, húztam az időt, megálltam. „Gyere már, mi van veled, bediliztél?” Tamás belém karolt, elvonszolt.

A ház, ellentétben a rommá lőtt szemköztivel, aránylag ép volt, leszámítva a golyónyomokat és a betört ablakokat. Kopogok, dörömbölök. Senki. A szomszéd nyit ajtót, a jóképű pap, frissen borotvált arca sápadt és beesett, lötyögő házikabátja alatt vastag pulóver, a lábán bakancs. „Dicsértessék” – mormoljuk Tamással zavartan. „Mindörökké, fiúk, mindörökké. Manapság ugyan kicsit szűkén méri a mindennapi kenyerünket, legalábbis a mi gyarló emberi mércénk szerint. Viszont félig-meddig megszabadított már a gonosztól, ez a lényeg.” „A tárgyira, atyám” – noszogattam türelmetlenül, persze csak gondolatban, de így is megértette. „A maga részére, fiam, van énnálam egy levélke. íme.” Kitéptem a kezéből, felszakítottam a borítékot. „Kedvesem, apám értünk jött autóval, sürget, sietnem kell. Biztonságos helyre visz, ne aggódj, hamarosan minden úgy lesz, ahogy elterveztük. Vigyázz magadra, drágaságom, és ne felejtse el, mennyire szeretlek.” A tisztelendő jóindulatúan mosolygott. „Hát maguk, fiúk?”

Csakugyan: hol fogunk lakni, mit fogunk enni? Erre még nem is gondoltunk. „Figyeljenek ide, van nekem egy nagyon jó barátom, gyerekotthont igazgat a Budakeszi úton. En csináltam papot belőle. Fölszentelve ugyan nincsen, mert zsidó ember, de mit számít az, Isten előtt mindnyájan egyenlők vagyunk. Írok pár ajánló sort, adják át neki a legszívésebb üdvözetemmel, ő majd gondoskodik magukról.

13.

Gutmann Péter igazgató szívélyesen fogadott minket. Érdeklődött az ő aranyzívű barátja felől, aki az életét mentette meg, tájékoztatott a gyerekotthonról. Kevés gyerekük van jelenleg, a többséget sikerült vidéken elhelyezni. Különböző korúak, ők laknak az egyetlen fűthető hálóteremben, a négy nevelő szintén ott alszik, szorítanak majd helyet nekünk is, szalmazsák van elég. Ennivaló is van, nem valami bőséges, de megteszi: krumpli, borsó, konzervek, mind a vöröscsillagosoktól. „Mi lesz a dolgunk?” „Favágás, krumplipucolás, pedagógia, nem fogtok unatkozni.” Valóban nem unatkoztunk, bár úgyszólván átmenet nélkül szűnt meg az, ami addig minden erőnket fölemésztette, és szokatlan volt, szinte kényelmetlen, hogy nem kell feszülni patanáig, hogy a lélegzetet elakasztó homokzsák lehullt a hirtelen könnyebbség miatt hitetlenkedő vállról. Favágás, krumplipucolás, dolgozatjavítás, megnyugtató eseménytelenség. Igaz, időnként még üstdobok dübörögtek a messzeségből, sőt – mi ez? Kattogás a hegyekben, nem tudni pontosan, hol, vagy képzelődtünk? Újra csend. Teke-redik a krumplihéj, „mi lehet Pesten?” – tűnődik Péter, a többieknek ugyanez jár a fejében. Délután Gábor, az igazgatóhelyettes, bejelentette, hogy megpróbál átjutni Pestre. Mindannyian felajánlottuk kétnapi konzervadagunkat, Péter kiutalt a világhírnöknek hat szem krumplit és tíz szál gyufát, ezzel az értékes rakománnyal vágott neki Gábor másnap kora reggel, sűrű szerencsekívánataink közepette, a kalandos útnak.

Két hét múlva láttuk viszont. Gyorsan megebédeltettük és ágyba küldtük a gyerekeket, Gábor pedig a tűrhető éghajlatú konyhában, moccanatlan csendben megkezdte úti beszámolóját. Hidak nincsenek, Ercsi magasságában tudott átkelni, onnan fordult vissza északnak. Pest romokban, nincs élelem, az emberek csontig lefosztják a húst a lótetemekről, nincs víz, nincs tüzelő, semmilyen közszolgáltatás. Hullák az utcákon, a tereken, a kapualjakban, hullák egymás hegyén-hátán a gettóban, ha a fagy fölenged, olyan járvány jöhet, amelyet a középkor óta nem látott a világ. A vöröscsillagosok vagy tíz napja kifüstölték a náciakat utolsó fészükéből, a gellérthegyi barlangokból, a maradék megkísérelte az áttörést a budai hegyeken át Bécs felé – tehát mégsem képzelődtünk –, a német főparancsnokot Hitler magyarországi helytartójával együtt egy csatornában fogták el. Gábor mindezt részint saját tapasztalatából vagy szóbeli közlésekből tudta, részint az újságból. Mert van már újság Pesten, a *Szabadság*, hozott is egy példányt, tessék. Péter nyúlt érte elsőnek, megrebbent kezében a papír, körbejártak a szétszedett, gyűrött oldalak. Szabadság. Mit olvastunk abban a számban? Fogalmam sincs. Aznap talán semmit, hiszen korán esteledett. Korán esteledett, villany nem volt, de a fekete címbetűk sokáig parázslottak még a sötétben.

14.

Gábornak visszafelé nem kellett kerülnie, a befagyott Dunán jött a pesti oldalról a Margitszigeten át Óbudáig. (Korábban ezt az utat nem lehetett használni a belövések miatt.) Tamás úgy határozott, ő is átkel a jégen, megkeresi Pesten a szüleit, aztán visszajön. Egyetértettem a tervvel. „Megyek én is veled.” Péter adott az útra fejenként

egy-egy konzervet, a kapuig kísért minket. A Gugger-hegyen vágunk át, megvolt még – ágyú nélkül immár – a lövegállás, amit mi ástunk, a Zöldmáli úti villanyoszlopokon kézzel írott, rajzszöggel felerősített füzetlapok hirdették az új pártok alakuló gyűléseit. Óbudán üzemelt a dunai átjáró, valaki figyelmeztetett, hogy ne térjünk le az ösvényről. Kanyargóit a jégen a kitaposott ösvény, nem egyenes volt, mint vártuk, úgy látszik, tapasztaltabb lábak már kitapogatták, merre a legbiztonságosabb. Követtük az előttünk járókat, jó néhányan tartottak Pest felé libasorban, mások szemben jöttek szintén egyesével, oldalazva araszoltunk el egymás mellett. Ajég hol sima volt és síkos, hol kásás, vizes, nem túl biztató. Megkönnyebbülve kászálódtunk ki a pesti oldalon a szilárd talajra. Akkor tárult elénk a szörnyűség, amire ugyan számítottunk Gábor elbeszélése alapján, de a közvetlen élmény más, mint a szó. Romokat, hullákat, autó- és villamosroncsokat kerülgetve jártuk a sebzett utcát, talpuk alatt csikorgott az üvegtörmelék. Hogy rövidre fogjam: megtaláltuk Tamás szüleit, beteges szürke arcuk láttán Tamás a könnyeit nyelte. Ők is sírtak, örömben. Nekik adtuk a konzerveinket, a szemükben lobbanó állati vágy elfeledtette saját éhségünket.

Aznap késő lett volna visszaindulni, megvártuk a reggelt Tamás szüleinél. Fűtetlen kétszobás lakásban laktak, kibombázott rokonok sokaságával. Este kivételes ünnepi lakomát csaptak a konzervbabból, minket kínáltak elsőként. Udvariasan elhárítottuk, reggel a gyereketthonban pukkadásig jóllaktunk ugyanebből, rá se bírunk nézni. Másnap búcsúzkodás, indulás. De csak a Duna-partig jutottunk. Géppisztolyos katona strázsált az átkelőhelynél, senkit nem engedett a jégre. A Sziget felé mutatott, és feltartotta három ujját. A jelzett irányban jókora nyílás feketélt, abba fulladtak bele hárman.

Tanácsstalanul baktattunk vissza a szülőkhöz. Mi lesz most? Itt fogunk élösködni a nyakukon? Megörültek, a mama sürgölődött, üljetek le, mindjárt ebédelünk. Marharépa volt ebédre, az ebéd pótolta egyébként a reggelit és a vacsorát is. (Az előző napi vacsora, mint említettem, ünnepélyes kivételnek számított.) A marharépanak, amely azokban az időkben fő táplálékaink kevéssé változatos sorába emelkedett, igyekeztem azóta az ízet is elfelejteni – amennyire emlékszem, kellemetlenül csípi a nyelvet, a szájpadrást, a torkot. Persze, aki nagyon éhes, annak csemege. Ha van. De miként e siralomvölgyében minden, a marharépa is véges, tehát elfogy. Ennek okán támadt az én sugallatos eszmém: a bejgli!

Fölkerekedtünk. Velünk tartott Zoli bácsi is, Tamás papája, jónevű kutatómérnök, aki szerette az izgalmas, merész, nagyvonalú vállalkozásokat. Vajon megvan-e még a barátságatlan néni, a lakás, a ház a Pozsonyi úton? A ház megvolt, ha fogyatékosan is, kapu nélkül és folytonossági hiányokkal a lépcsőkön. Feltornásztuk magunkat az ötödikre. Kopogtatok, csoszogás. „Én vagyok, néni, a lakója.” Kinéz a kémlelőnyíláson, résnyire nyitja az ajtót, gyanakodva méreget mindhármat. „Mit akar?” „A holmimért jöttem, szeretném elvinni. És megköszönni, hogy vigyázni tetszett rá.” „Nincs itt semmiféle holmi. Amikor maga elment, visszajött a két katona, megint magát keresték, fölforgatták a szobát, a holmiját bepakolták a bőröndjébe, és elvitték. És milyen trágár kifejezéseket használtak, fúj, mint a kocsisok, az én lakásomban! Én ehhez nem vagyok szokva, én ezt kikérem magamnak! Én nem tudom, kicsoda maga, kit vettem ide, de a lábát hozzám be nem teszi többé.” „És a bejgli?” „Milyen bejgli?” Félretoltam a nénit, berontottam a szobába, a szekrényhez. Hihetetlen! A tetején ott volt a bejgli becsomagolva, érintetlenül, ugyanúgy, mint azon a reggelen, amikor búcsú nélkül elhagytam őt. „Köszönöm, néni, minden jót!” Robogunk lefelé, a néni döbbsen bámul, alighanem most dereng föl előtte, hogy tudtán kívül valami kincs volt a birtokában, olajmezőt vagy gyémántbányát rejtegetett átmenetileg a szekrény hallgatag és titokzatos teteje.

Az utcán nem bírtunk magunkkal. Összehajoltunk, lázasan kiboncoltuk a papírt, és íme, az elaggottan is sima bejgliarc reánk mosolygott. Ó, bejgli, drága bejgli, te vésőre méltó, meg lehetne mintázni rólad a hűség és állhatatosság mellszobrát. „Kóstonjuk meg, jó-e még” – suttogta Zoli bácsi. Hát, ami azt illeti... tényleg volt az állagában valami szoborszerű, mintha a milói Vénusz váratlanul előkerült, emberi fogyasztásra kevésbé alkalmas márvány jobbkarjába harapnánk. A legapróbb falat szétrágása is időigényes, körültekintést kívánó feladatnak bizonyult. Kisded csapatunk azonban nem hátrált meg. Legalábbis addig nem, amíg a rendkívüli műtárgy magára nem vonta a lakosság figyelmét. Csakhamar gyülekezni kezdtek a báméskodók, mint boldog békeidőkben az utcai baleseteknél. Elhangzottak az első megjegyzések, a fogvacogtató hidegben forrósodott a légkör, a magyarázkodás nem látszott célravezetőnek. Így hát, a bejglit télikabátja belső zsebébe csúsztató Zoli bácsival az élen, méltósággal, de sietősen eliszkoltunk, mielőtt meglincseltek volna minket.

Szilánkok

(Gáspár Endrére emlékezve)

1.

A műfordításról megírták már, hogy önfeláldozást kívánó mesterség. Az irodalomtörténet alig vesz róla tudomást, a világirodalom szinte egyáltalán nem. Pedig, aki valaha is próbálkozott vele, tudja, hogy sokszor nehezebb, mint eredetét alkotni. És a mi műfordítás-irodalmunk – amint szintén megírták már – az elsők között van a világranglistán; jelesebb forrásául szolgálhatna a nemzeti önértéknek, mint a szittyaszármazás, vagy egyéb zoológiai ökörségek. Kiváltképpen akkor, ha a fordító túlszárnyalja ügyfelét, mint teszem azt, Arany János magát Shakespeare-t a Hamletnek ebben a sorában: „Rohadt az államgépben valami.” Angolul: „Something is rotten in the State of Denmark” – azaz „Rohadt a dán államban valami.” Hát melyik jobb?

Vajon saját nemzete érdeme szerint becsüli a fordítót? Arany, Babits, Tóth Árpád, vagy a *Coriolanust* tolmácsoló Petőfi, hogy csak a legnagyobbakat említsem – őket még úgy-ahogy jegyzik. De ki tartja számon például Gábor Andor remeklését, a *Miréionak*, Mistral provanszi nyelvű eposzának orgonazengésű magyar változatát? Vagy ki tud Soltész Gáspárról? A nagyszerű művésztől, akinek a *Rókafit*, Goethe *Reineke Fuchs*-át megszólaltató hexameterai fényesebbek a német versezetnél (a német körülbelül annyira alkalmas a hexameterre, mint a medve a keringőzésre, a magyar viszont hajlékonyán belesimul bármilyen versformába, ha avatott mester bánik vele), s akinek mégsem jutott hely a nemzeti tudatban, még a Világirodalmi Lexikon „Goethe” címszavában sem. Végül hadd említsem meg a hosszan folytatható sorból Végh Györgyöt, aki bravúros verseléssel magyarította már-már élvezetessé Boccaccio *Fiesolei nimfaénekének* hamvas bárgyúságát. Hát ennyit a műfordítói dicsőségről.

Mindez asszociációként jutott eszembe, pusztán azért, mert Bandi bácsira gondoltam, ő pedig ebben a szupergazdag magyar műfordítás-irodalomban is a legelső között van. Lope de Vegái szerintem jobbak az eredetnél, érdemes lenne visszafordítani őket spanyolra, persze csak akkor, ha akad olyan spanyol anyanyelvű költő-műfordító, aki méltó Bandi bácsihoz. És hogyan jutott eszembe Bandi bácsi? József

Attilát lapozgattam, akkor villant be egy régi, méltatlanul elhomályosult emlék: Bandi bácsi idéz beszélgetés közben egy párizsi levélből, amit a költőtől kapott. „Ma már úgy írok verset, mintha sortüzet vezényelnék.” A költő emléke mellől lépett ki Bandi bácsi a szinte testközeli jelenbe, aztán egy időre mellém szegődött – valószínűleg azért, mert nagyon szomorú vagyok mostanában, szeretnék egy kis vidámságot, szeretnék valami másra gondolni, legalább képzeletben kivergődni egy félóra a fürtelemről, amely szájjig ellep bennünket, és Bandi bácsi, szegény, olyan volt, hogy csupa, vagy majdnem csupa vidám dolog él róla az emlékezetemben.

Furcsa, hogy bácsinak mondom. 58 éves volt, amikor egy ismerőse telefonon nyájasan megkérdezte: „Hogy van a gyomorrákod?” Mindenki tudott a rákjáról, csak ő nem. Addig legalábbis. Még abban az évben meghalt. Én már jóideje öregebb vagyok nála, és úgy látszik, ez most már mindig így lesz. Nekem ő mégis *bácsi*. Hány éves lehettem? Ha nem tévedek: húsz, amikor megismertem. Vagy huszonegy. Az időbeli mezsgyét, amely a távoli múltban húzódott közöttünk, nem akarom átlépni, nem is tudnám. Nekem ő Bandi bácsi lesz, amíg világ a világ; ha megérném a százhuszat, az 58 évével akkor is ő lenne az idősebb.

Helyretette egyszer egy nagy butaságomat, így lettünk jóba. Az történt, hogy Foscolót fordítottam kedvtelésből és unaloműzőnek a kulturális társaság székházában, ahol részint a cég stencilezett értesítőjének munkatársaként loptam a napot, részint a levélhordó és kifutófiú tisztét töltöttem be – szóval munkaidőben, valakinek a szabad asztalához telepedve, belemerültem a „Hantok” fordításába (ezt a magyar címet adtam az olasz költő kétszázkilencvenöt soros poémájának, a *Sepolcrinak*), amikor megszólalt fölöttem egy hang: „Hantok – jó, de mért nem tartod tyabályotyan a ritmutyt? Fotykoló nem örülne ennek, fiatykám.” Észre sem vettem, mikor állt mögém Bandi bácsi; meg se kérdezte, mivel foglalatostkodom, elég volt egy-két sort elolvasnia a szétnyitott eredetiből meg az én szövegemből ahhoz, hogy felmérje, miféle kontárkodás folyik itt, ki a kárvallott költő, és mi lenne a helyes eljárás – majd sajátos gügyögésével tudomásomra hozta felismeréseit. (Ez a szándéktalan beszédhiba illett az egyéniségéhez, szinte a jelképévé vált.) Újrakezdtém a fordítást, be is fejeztem. Nem tudom, nagy kár-e, hogy később az egész elvesztettem, de azért sajnálom; Bandi bácsi sem nyilatkozott róla annyira elítélően, mint az első próbálkozásomról.

Volt még egy hasonló esetem. Lefordítottam Alfréd de Vigny nagy versét, a Mózeset, úgy éreztem, sikeresen. Elbizakodottságomban megmutattam Bandi bácsinak, előre gyakorolva a szerény mosolyt, amellyel nyugtázni fogom elismerő szavait. Bandi bácsi egy pillantást vetett művemre. „Mért tynáltad rövidebbre egy tyótaggal?” Átfutotta. Visszaadta. „Egyébiránt...” Bővebb magyarázatokba nem bocsátkozott, én meg álmélgodásomban elfelejtettem megkérdezni, mit jelent az „egyébiránt”. Honnan tudja, hogy rövidebb, nincs is nála az eredeti! Az ám; csakhogy a fejében megvolt.

Hány nyelvből fordított Bandi bácsi? Alkalmasint maga se tudta, tán még azt se, hány nyelven tud egyáltalán. Amikor megkérdeztem, bizonytalanul válaszolta: „Hát, Európában nemigen tudnának eladni.” Volt az vagy tizenkét nyelv is, nem számítva a holt nyelveket. És mindegy, milyen szöveg: próza, vers, dübörgő klasszikus ütem vagy szivárványos szürrealista szóbuborék, akármi. Egyszer váratlanul állítottam be a lakására, éppen diktált, nyitott könyvvel a kezében járkált le-föl. „Ülj a helyedre, maradj csendben, és ne szólj senkinek arról, amit láttál. Babits azt mondta, Joyce *Ulysses*ének a lefordításához egy tucat fordító tíz évi munkájára lenne szükség. Én lefordítom egyedül hat hét alatt. Csak nem kötöm senkinek az orrára. Azt fogom híresztelni, hogy két évtizedig dolgoztam rajta. Akkor mindjárt jobban becsülik, nem?” Bandi bácsi kuncogott, nagyon büszke volt a ravaszságára. Ma már ugyan nem az ő *Ulysses*ét forgatják, hanem Szentkuthy Miklósét, és abban sem vagyok biztos, hogy

Babits pontosan úgy nyilatkozott-e, ahogyan Bandi bácsitól hallottam. De a tény, az tény: Bandi bácsi hat hét alatt lefordította az irgalmatlanul hosszú könyvet, amelynek én, bár évek óta olvasom, képtelen vagyok a végére jutni.

Bandi bácsi néha ide-oda cikázott a nyelvek között. Hogy Petőfit fordított németre, abban még nincs semmi különös (mit beszélek, már hogyan volna), hanem olyasmi is előadódott egyszer, hogy a Bandiéknál megszokott népes vendégseregből valaki lefordíthatatlannak vélte Szabó Lőrinc egyik versét – erre Bandi átment a szomszéd szobába, és egy negyedóra múlva visszajött a vers német fordításával. Esetleg az angolt is megcsinálta azalatt? Meg a vendet és a hottentottát? Minden elképzelhető.

Igazából a *Faustot* szerette volna lefordítani, erről ábrándozott. Sohasem jutott rá ideje. Rengeteget dolgozott, két kézzel szórta a tehetségét, mint mulató arisztokrata a vagyont. Tehetséget herdált pénzért, mélyen értéke alatt. Mire kellett neki a pénz? A vendégeire, a csütörtöki fogadónapjaira? „Tudod, észrevettem, hogy a feleségem mindig megelőz a pénztárakban. Bemegy előttem a szerkesztőségekbe, a kiadóba, és felveszi a honoráriumomat. Én erre, mit gondolsz, mit eszeltem ki? Különféle álneveken dolgozom, van már egy csomó álnevem. Mostanában sok új, tehetséges műfordító tűnik fel a lapokban, majdnem mindegyik én vagyok. De senkinek egy szót se!” Diadalmasan villantotta rám a szemüvegét, olyan elégedettséggel az arcán, amelyet akkor érezhetett, ha rábukkant hirtelen a bujkáló kincsre, az idegen vers pontos magyar mására. És vélhetőleg azért osztotta meg velem a titkát, mert kellett neki valaki, akinek eldicsekedhet a ravaszságával – amely, tárgyilagosan szólva, vetekedett az én műfordítói babérimmal.

Ennek a páratlan ravaszságnak máskor is tanúja lehettem. A 15-ös buszon utaztunk egy őszi napon, felszállt a Kálvin téren egy magas, testes, szemüveges úr, sötét felöltőben, sötét kalapban. „Szervusz, Bandi!” „A, tyervuty, tyervuty! – motyogja Bandi szórakozottan, láthatólag nem tudja hová tenni az ismerőst. – Hát hogy vagy, hogy vagy?” „Köszönöm, megvagyok – nyugtatja meg Bandit az ismerős. – Most jövök a rádiótól, találkoztam a Margittal.” „A Margittal? Milyen Margittal?” „Hát a feleséggel.” „Ja igen, a feleséggel. A rádiónál... – Bandi mintha elkomorult volna egy pillanatra. – Na éty hogy vagy egyébiránt? Mi újtyág az üzemben?” „Az üzemben?” – csodálkozik az ismerős. „Úgy értem, a munkahelyeden.” „A minisztériumban?” „Persze, hát ott dolgozol, nem? Ugye könyvtároty vagy ott, ha jól emlékszem?” „Nem, államtitkár.”

Miután az ismerős leszállt, Bandi bácsi tájékoztatott. „Tudod, nem jöttem rá rögtön, hogy ez a Bóka Laci. Azért tettem föl neki keresztkérdéseket. Hogy mi újtyág az üzemben. Valahol csak dolgozik! Hanem ez a Margit... Megint megelőzött, és amilyen kelekótya vagyok, a rádiónál elfelejtettem álnevet használni.”

Bandi bácsi a székházunkban tevékenykedett, ugyanott, ahol én, azzal a jelentős különbséggel, hogy ő igazán tevékeny volt. Rendszerint a manzárszobában tartózkodott, Erzsiké és Iluska társaságában. Iluska verébarcú, törekeny, hervadó özvegy-asszony volt, nyomdafestéktől maszatosan a kézi hajtású stencilgépet tekerte nap-hosszat; Erzsiké pedig, a himlőhelyes vénlány, aki egész életét grafikus bátyjának szentelte, az írógépet verte fogyhatatlan energiával. Ha lélegzetnyi szünethez jutott, a bátyjáról beszélt, néhány metszetét kiszögezte a falra, tényleg szépek voltak – vonuló tömegek, tömbszerű munkásarcok, kicsit érződött Masereel és Käthe Kollwitz hatása. Bandi bácsi gyakran diktált Erzsikének, s ez nemegyszer lélegzetelállító mutatvány volt: magam láttam, amint egy keresztímes szakaszokból álló, hosszú Tvardovszkij-verset mond gépbe *kapásból* magyarul, majd hógynem egyhuzamban, leszámítva a levegővételre vesztegetett kényszerű szüneteket. Dalszövegeket is fordított, a Bugyonnij-indulóból lett egy kis galiba, kivonták a forgalomból. Bandi bácsi szövege

ugyanis így hangzott: „Ha netán e hazába / betör újra a kába, / Vorosilov, a hős, jelet ad, / s hara-gossria-dóvalavö-rösslobo-góval / megy a régi Bugyonnij-brigád.” Remekül pattog, szó se róla, nem is a ritmussal volt baj, hanem azzal, hogy a „kábá”-t Bandi bácsi főnévnek szánta, ám a rosszindulatúak Vorosilov jelzőjeként értelmezheték.

A manzárszobába kísértem fel Bandi bácsihoz a kiugró arccsontúy tatárképű, lógó bajszú költőt, aki néhány évtizeddel később a magyar emigráns-irodalom „nagy örege” lett, akkor azonban ez még nem látszott rajta. Nemes bácsi, a portás, tisztázatlan okokból hozzám küldte; így hát bemutatkozás után a költő nekem nyújtotta át megtekintésre friss, ropogós versesfüzetét. Keskeny ragasztott papírcsík adta tudtul a borítón a szerző nevét, ezt a nevet fogja viselni „nagy öreg” korában is, de a ragasztás nem volt tökéletes, átütött alóla a turáni küllemű múzsafi eredeti, német hangzású neve. Átlapoztam a füzetet, az egyik vers utolsó szakasza mélyen emlékezetembe vésődött. „Ibn ben Akiba legyen tevéled, / a jó nem ellensége a jobbnak, / és ne feledd: ha kipipikéled / és kirázod, utána el ne dobjad.” Nos, voltak ezzel a szakasszal problémáim. Először is, mi az, *amit* kipipikélek? Tudtommal nem ugyanaz, mint *amivel* pipikélek, és ha a másodikról még el tudom is képzelni, hogy eldobom – bár nem örömet tenném –, azt már nem, hogy kipipikélem, sem pedig az elsőről azt, hogy eldobom. Továbbá: mi az, hogy „ibn ben Akiba”? Valaki vagy „ibn”, vagy „ben”, egyszerre a kettő nem lehet – olyan ez, mintha Petrovicsfinak vagy Petőfievícsnek hívnék egy régebbi költőt, akiből sohasem lett „nagy öreg”. „Menjünk fel Bandi bácsihoz” – ajánlottam ennél fogva rabbi Akibának, ahogy a kacagányba kívánczó etelközi atyafit magamban elneveztem.

„Tyóval te költő vagy?” Bandi bácsi higgadtan méregette a bajuszként fungáló varkocsutánzatot, sok mindenhez hozzászólt a művészvilágban. Belekukkantott itt-ott a versesfüzetbe, félretette. „Minden tyütörtökön baráti öttyejövetel van nálam, gyere el, majd megbetyéljük, mit tehetünk érted.” Ezzel a maga részéről befejezte volna a kihallgatást, de a költő nem vett tudomást róla. „Írtam én egy regényt is” – jelentette be szokatlanul mély hangján, amely szinte kilógott a kis padlásszobából. „Regényt? Nagyon érdekety. Milyen időben játtyódik, a jelenben?” „Nem a jelenben.” „A múltban?” „Nem a múltban.” „Á, tehát a jövőben.” „Nem a jövőben.” Ez már a hidegvérű Bandi bácsit is kezdte megviselni. „Se a jelenben, se a múltban, se a jövőben? Akkor milyen időben?” „Képzelt időben. Szörnyen lerántották a lapok!” Úgy mondta, mintha azt újságolná, hogy tegnap vette át a Nobel-díjat a svéd királytól. „Nagyon érdekety – ismételte Bandi bácsi fegyelmezetten. – Hát tyak gyere el valamelyik tyütörtökön.” Ám Akiba még mindig nem látta elérkezettnek az időt a távozásra. „Kéne nekem egy asszony” – közölte teljesen váratlanul. „Egy attyony? Minek az neked?” „Hogy adminisztráljon engem. Kéne egy asszony, aki adminisztrál.” „Egy attyony... Gyere el valamelyik tyütörtökön, a feletyégem, a Margit, majd kerít neked attyonyt.” „Az jó lesz. Csak nem tudom, mit fog szólni hozzá a feleségem.”

2.

E párbeszéd után, amely valóságos, nem képzeletszülte személyek között folyt le, szóról szóra úgy, ahogyan itt olvasható – nos, e történelmileg abszolút hiteles és híven reprodukált párbeszéd után hadd forgassam az emlékezés színes reflektorait egy másik valóságos személyre, aki már eddig is sokat izgett-mozgott a bedíszletezett színpadon; élő-e, holt-e, nem tudom, de valaha élt, arra bizonyítékom van, én magam lévén az a személy. A következőkben tehát arról szeretnék beszámolni, hogy mi mindennel traktáltam Bandi bácsit, amikor – talán mert nem volt gyereke – egy félszeg apa

rejtőzködő gyengédségével rólam, a barátaimról, a mindennapjaimról tudakozódott. Elmondok néhány apróságot, főleg vidám történeteket, azokban lelte kedvét leginkább, azokat idézem fel én is a legszívesebben.

Melyik is volt életem legvidámabb időszaka? Várjunk csak: a pontosság kedvéért mondjunk talán viszonylag legvidámabbat, vagy viszonylag legkevésbé... hohó, álljon meg a menet, nem panasznapon vagyunk. A legvidámabb idők kétségkívül azok voltak, amikor Juci és Jóska fogadtak magukhoz, nem sokkal a háború után. Fiatal házaspár, az illegalitásból ismertem őket, házasságkötésükkor Jucinak, mivel hiányzott még egy kis ideje a nagykorúsághoz, én írtam a szülői beleegyezést. A Szigony utcában laktunk, nem vetett fel minket a jómód, előfordult, hogy öt szem mogyorót osztottunk háromfelé, az volt a vacsoránk. Jóska a Fogaskerékgyárban dolgozott, a gépeket kaparták ki a romok alól, napi egy tányér adómentes leves volt a nettó jövedelme (egyszersmind a bruttó is); mi Jucival bejártunk az egyetemre talicskázni, bizonyos óraszámú romeltakarítást kellett teljesíteni a beiratkozáshoz. Szóval anyagilag nem álltunk valami fényesen, ezért mindenféle üdítő szellemi ténykedéssel igyekeztünk gondolatainkat néhai paprikáskrumplik fájó emlékéről célszerűbb irányokba terelni. Egy este például kitömtem magam két gumilabdával, Juci megkötötte rajtam pettyes égszínkék fejkendőjét, úgy álltam ki a nyitott ablakba, miközben házigazdám a szomszéd ablakból, a függöny mögül lesték a fejleményeket. Jön egy pasas, lepisszegek neki (az első emeleten laktunk). Felnéz, magára mutat, aztán énrám a magasba. „Fölmehtek, kislány?” Mutató- és hüvelykujjamat összedörzsölve jelzem, hogy ingyen nem. A pasas kérdő mozdulatot tesz: „Mennyi?” Többször egymásután szétnyitom mind a két kezemet: „Száz.” A pasas sajnálkozva a zsebére üt, annyi pénze nincs, visszamutat: „Ötven.” Juci és Jóska csuklanak a röhögéstől. „Ha nincs pénzed, mi a francnak molesztálsz egy védtelen nőt?” – méltatlankodom a tőlem telhető legmélyebb basszushangon, jó hangosan, hadd hallja az utca. A pasas szétnéz, nem érti mindjárt, honnan jön a hang, aztán iszonyatos káromkodások közepette, öklét rázva el.

„Mityoda infantility marhák voltatok – állapította meg Bandi bácsi alig titkolt elismeréssel. – Sok ilyen bárgyúság szárad a lelketeken?” Érdeklődésétől vérszemet kapva, elmeséltem neki egyéb kalandjainkat is, a dohánnyal, a mikrofonnal és Adolffal.

A dohányt félkilós átkötött kekszes dobozban hozta haza Jóska, valami különmunkával kereste (zsákokat segített lerakni egy élelmiszerspekuláns kocsjáról). Cigarettafüvet is hozott vagy háromszázat, meg kettő darab töltőt. A töltő – nem hiszem, hogy ma még használnának ilyesmit – cigaretta alakú fémhenger, szét kell nyitni, egyenletesen beleszórni a dohányt, fémpálcikával lenyomkodni, aztán ráhúzni az összecukott hengerre a hüvelyt, tudományos nevén hülnit, és beletolni a pálcikával a rúddá préselt dohányt. Egyszerű, legalábbis első hallásra. Valójában kifinomult művészi érzéket igényel, mert ha sok a dohány, elrepszti a hülnit, ha kevés, kipereg belőle. A kényes műveletet ketten végeztük a konyhaasztalnál Jucival; Jóska szintén ott ült, de nem vett részt az érdemi munkában, csak tette a maliciózus megjegyzéseket, valahányszor egy hülnit használhatatlanná silányítottunk. Juci kifakadt: „Mit kritizálsz, inkább csinálnád te is.” „Az én feladatom a szellemi munka – felelte Jóska méltósággal. – Kiszámolom, hogyan fogunk meggazdagodni. Egyébként is csak két töltő van.” Amíg mi a hülniket rongáltuk, ő valóban számolt. Keze alatt a számok szárnyra kaptak, délibábos magasságokba röppentek, berepültek az aranyló horizontokat. „Ha ezt az adagot eladtuk, veszünk a pénzen kétszer ennyi dohányt meg hülnit. Ha csak minden másodnap, vagy nem bánom, harmadnap duplázzuk is meg az árut, egy hónap múlva elutazhatok Debrecenbe egy zsák prima dohányért. Félév se telik bele, és vagonszám hozhatjuk a dohányt Pestre. Holnap megérdeklődöm a MÁV-nál, mennyiért lehet vagon bérelni.” Gondolatban már saját nyírottgyepes kertünk fürdőmedencéjében úszkáltunk, saját villánkban habzsoltuk saját bécsiszeletünket,

olyan gazdagok voltunk, hogy mindegyikünknek két szelet jutott. Sajnos, a hülznik repedeztek. Nekem valahogy a dohány illata se tetszett igazán, mintha csatornalében pácolták volna ezt a kétes származású növényt a kívánatosnál hosszabb ideig. Minek szaporítsam a szót: amikor azt a kevés, lötyögő vagy kőszikla-halmazállapotú szivarkaféleséget, amit sikerült egyáltalán létrehoznunk, megkíséreltük áruba bocsátani a Teleki téri ócskapiacra, csaknem tettelegességre vetemedett a háborgó közönség.

A mikrofon, nyolc méter vezetékkel együtt, szintén Jóska keresménye volt. Ezt is trógerolással harácsolta össze, valami rádiókereskedőnél, aki pillanatnyilag antik bútorokkal és Napóleon-arannyal foglalkozott. Juci nem méltányolta eléggé a szerzeményt. „Ezért cipelted neki félnapig a bútorokat, normális vagy te?” „Egy kiló száraztésztát is hoztam, nem? – vágott vissza önérzetesen Jóska. – A mikrofon pedig nagyon hasznos találmány, modern ember nem nélkülözheti. Ki kell próbálni, működik-e.” Volt egy ócska rádiónk, abba kötötte be a nélkülözhetetlen holmit. Működött. Belebeszélünk, és a rádióból jött ki a saját hangunk, lehetett erősíteni, halkítani, mint az igazi rádióhangot. Jóska állatokat utánzóit, a rádió ugatott, miákkolt, bögött, mekegett. A csoda láttán Juci is megenyhült, népdalestet rögtönzött át-szellemültem Jomagam tudományos előadást tartottam a halogének mikrokoncentrátumának metafizikájáról. Attól kezdve nap mint nap egymással versengve törtük a fejünket új műsorokon. „Indítsunk rádiópostát – súgta Juci a padban, miközben a prof a katedrán az akkád történelmet boncolgatta. – Válaszoljunk a hozzánk intézett levelekre.” „És ki fog hozzánk leveleket intézni?” „Majd mi. Én már írom is az elsőt.”

Ám a fejlődés itt sem állt meg. Berendeztük a fürdőszobát stúdióknak, ha vendég jött, saját külön műsorainkkal szórakoztattuk, kívánatra ő maga is igénybe vehette a bámulatos technikát. Csak úgy kergették egymást jobbnál jobb ötleteink. Az avatatlan vendégeknek híreket mondtunk, akkora képtelenségeket, hogy azokat csak a valóság tudta később felülmúlni; aki másnap kirándulni készült, időjárásjelentést kapott, napsütést vagy országos esőt, aszerint hogy az illetőhöz hogyan viszonyultunk. Nem-szeretem vendégeinknek vízállásjelentés járt, amit Jóska, csöndet parancsolva, egy gondterhelt hajóskapitány ábrázatával, elmélyülten jegyzetelt; súlyosabb esetekben kirobbantottam a világháborút, és általános mozgósítást rendeltem el. Egyszer egy fiatal házaspár járt nálunk, pszichológiát tanultak az egyetemen, Szondiért lelkesedtek. Valami hivatalos dologban jöttek, aztán otffelejtették magukat, ami még nem lett volna baj, csak hát elég nagyképűek voltak mind a ketten, nem szíveltük az ilyesmit. Juci titkos jelére kivonultam a fürdőszobába, Jóska bekapcsolta a rádiót. „Híreket mondunk. Szondi Lipót, a Svájcban élő világhírű magyar pszichológus hazalátogat Budapestre. Különvonata ma este 20 óra 38 perckor érkezik a Nyugati pályaudvarra.” Mivel háromnegyed nyolc volt, vendégeink sietősen szedelőzködtek, nem akartak elkésni. „Ti nem jöttök?” „Mi majd meglátogatjuk a szállodában.” Rohantak el, „különvonat” – rebegette az asszonyka áhítattal.

És Adolf? Ő rokkantan, végpusztulásra ítelve hanyódott a törmelék között, amíg Jóska, egy szemléltető taneszközüket árusító bolt helyreállítási munkálatai során, ki nem mentette az enyészet karmaiból. Én a lakásunkon ismerkedtem meg vele. Hazamegyek egy este, sötét van, csak a szoba végében pislákol valami. Megnézem közelebbről: koponya villantja rám vonzó mosolyát a virágállványról, alsó állkapcsának hiánya nehéz sorsra utal, szemüregéből meg egyéb üregeiből sárgás fény csordogál – beleállítottak ugyanis egy tizenötös égőt a kísértetiesség végett. Gyanús neszek az ágy alól, kimászik alóla Juci és Jóska: odabújtak, hogy kifigyeljék, hogyan hat rám az új lakótárs, csak hogy nem bírták tovább a röhögéstől meg a portól. Hát így került hozzánk Adolf, a fizikailag kissé hiányos, ám szellemileg kifogástalan tanügyi koponya.

Amikor Adolf beköltözött, még nem tudhatta, milyen feladatok várnak rá. De jó fej volt, hamar beletanult. Főleg a vendégek körüli teendőket kellett ellátnia. Először lefektették a szelonra – az akkori idők rekamiéjára –, szép hímzett párna került a feje alá, célszerűen összetekert további párnákkal emberi méretűvé hosszabbítottuk, ráterítettünk egy szolgálaton kívüli, lyukakban gazdag paplant, a szelon végébe pedig egy pár élemedett korú félcipőt állítottunk, orral fölfelé. Ha vendég jött, csendre intettük. „Pszt, alszik.” Ha a vendég új volt, és nem szokott még hozzánk, csakugyan megrémült – nem Adolftól, mitőlünk. Az edzettebb vendég Adolfra pillantva megértően bólogatott: „Aha”; esetleg a szelon felé biccentett: „Csak nem beteg?”; vagy pedagógiailag elmarasztalt bennünket: „Cipőstül ágyba, miért engeditek neki?”

Ám a kezdeti sikerek ellenére, Adolf ezzel a szereplésével nem tudta stratégiai szinten áttörni az értetlenség és közöny megerősített védővonalát. Valami újat kellett kigondolnunk. Feltehetjük őt például a fejünkre, csupán gumit kell erősíteni rá, hogy rögzíthessük, mint egy sisakot. Csengetéskor majd ő nyit ajtót. Persze, alkalmas öltözékre van szüksége, akármiben nem járhat. Egy foszladozó fehér lepedőt feláldoztunk e célra, szemmagasságban két lyukat vágtunk rá, hogy ki lehessen látni alóla. Jóska egy este cilinderben állított be, isten tudja, hol szedte össze. Nagyon előkelő darab volt, a karimája ugyan lejárt, de a jelentéktelen hibát spárgával el lehetett hárítani. A cilinder jó lesz Adolfnak, habár ki kell tömni újságpapírral – mármint a cilindert különben Adolf elmerül benne. Készen állt minden a premierre; sorsot húztunk, Juci kezd. Csöngetnek, Juci magára teríti a lepedőt, eligazítja a fején Adolfot. „Ezt még vedd magadhoz” – figyelmezteti Jóska, és kezébe nyomja a partvist. Újdonsült házi kísértetünk, aki pont olyan, mintha takarítás közben zavarták volna meg, indul ajtót nyitni. De nem jut el odáig. Elbotlik a partvisban, meginog, az egész építmény szétesik, Adolf végzetes balesetet szenvedne, ha Jóska el nem kapja.

Adolf utolsó útja az egyetemre vezetett. Úgy gondoltuk, nem ártana neki egy kis séta a levegőn, túl sokat tartózkodik zárt helyen; egyébként is, hadd lásson világot, kössön ismeretségeket, mutakozzék szélesebb körökben. Felajánlottam, hogy másnap reggel, Adolfal a fejemen, felvonulok a Szigony utcából a tudomány Múzeum körüti szentélyéig. „Lepedőben?” „És az órákra is beülsz vele? Annyira szomjazik a tudásra.” Nem, egyikről sem lehet szó. Tartsunk mértéket, óvakodjunk a szélsőségektől.

A kitűzött időpontban nekivágtunk, Juci a jobbomon, balkéz felől Jóska, aki aznap délutános volt. Elkapott a lámpaláz, mit tagadjam. Hamar kiderült azonban, hogy nem volt rá az égvilágon semmi ok. Várakozásainkkal ellentétben, a járókelők ránk se heréztettek: ki félszemmel odasandítva továbbsietett, ki lesunyt fejjel elosont, némelyek, mintha semmit se láttak volna, egykedvű arccal, bár lépteiket kissé meggyorsítva elsétáltak mellettünk. Teljes részvétlenség, csúcsforgalom idején. Az érdeklődés élénkítésére hangosan, ahogy a süketek beszélnek, megkérdeztem Jóskától: „Archibald kérem, hogy állnak a hamis váltóink?” „Köszönöm kérdését, milord – ordított vissza Jóska –, a múlt héten köhögtek egy kicsit, de már felépültek, hála a gondos ápolásnak.” „Igen örvendetes. Hanem önről, asszonyom, kedvezőtlen értesüléseim vannak. A rossz nyelvek szerint újszülött hármas ikreit Kispesten a reterátba dobta.” Juci emelt hangon kikéri magának. „Aljas rágalom! Nem is hárman voltak, csak ketten, többször átszámoltam őket.” Semmi. Olyan volt a nyüzsgő utca, mintha nem emberek közlekedtek volna rajta, hanem átnedvesedett gyufaszálak, amelyeket a jóisten se tudna lánggra lobbantani. Egyedül egy kocsis rikkantotta el magát trappoló söröslovai mögött a bakon: „Hé, emberek, ott megy a halál! Ni, hogy grasszál, a fene a képit!”

(„Az az egy szál kocsis, azt mondod? – szólta Bandi bácsi komoran. – A történeted morbidabb, mint hinnéd.”)

3.

Most pedig engedjék meg, mélyen tisztelt hölgyeim és uraim, hogy Jucitól és Jóskától elbúcsúzván (valószínűleg örökre), bemutassam önöknek végéhez közeledő bohókás játékunk újabb szereplőjét, a menyasszonyomat. Ez itt Zsuzsa; mint bizonyára észrevették, nálam tizenegy hónappal és három nappal fiatalabb. Mivel a világ szemében összetartoztunk, Bandi bácsi együtt hívott meg bennünket jövő csütörtöki fogadónapjára. De addig van idő bőven, és hogy ne vesztegessük hiába, beszélek egy kicsit önöknek Zsuzsáról.

A székházunkban barátkoztunk össze, Bandi bácsi is onnan ismerte; Zsuzsa elég sűrűn bejárogatott, fellépett a Társaság műsoros estjein. Színésznő volt, akkortájt a Nemzetiben játszott *Az ember tragédiájában*. No nem éppen Évát, arról csak álmodozott, hanem egyelőre („egyelőre” – maga a főrendező fejezte ki magát ilyen ígéretesen), szóval egyelőre a virágáru lányt a londoni színben. „Kis ibolyák, első hírnökei / A jó tavasznak. Vásároljanak! / E kis virág a szegénynek kenyért, / És a gazdagnak is szép éket ad.” (Vagy rosszul emlékeznek? A legújabb kiadás másképp közli: „Kis ibolyák, első követői / Ajó tavasznak. Vásároljanak! / E kis virág az árvának kenyért, / És a szegénynek is szép éket ad.” A „követői”-t leszámítva, nekem az első változat jobban tetszik, nemcsak színesebb, de logikusabb is a másodiknál.)

Ha adták a darabot, elmentem este Zsuzsáért a színházba. Tíz óra tájt került sorra a londoni szín, a jegyszedők beengedtek, ismertek már a próbákról. Végignéztem, hogyan árulja Zsuzsa az ibolyáit, utána megvártam a művészbekajárónál. Beszámolt róla, ki mindenki tett neki aznap a színházban szerelmi ajánlatot (férfiak, nők vegyesen), hol rontotta el Éva a szövegét, milyen vicceket hallott a kollégáktól a színpadon. (A művész urak részint viccekkel szórakoztatták egymást unalmukban, részint lóversenytippeket vitattak meg, a hölgyek pedig a divat problémáit elemezték, vagy olcsó ételek receptjeit csereberélték, mialatt Adám Évával meg a világtörténelemmel szöszmötölt.) Hazamentünk őhöz, bekaptunk vacsorára valami maradékot; Zsuzsa sürgetett, alig győzte kivárni napirendünk következő pontját. „Gyere, kezdjük már!” Utasítására lefeküdtem a szőnyegre, haldokolni az épülő piramis tövében, ahogy egy véresre korbácsolt egyiptomi rabszolgához illik. Zsuzsa letérdelt mellém. „Oh, jaj, ki fog már engemet szeretni?” „Rám ne számíts” – akartam mondani, de beugrott a szövegem. „Én többé nem. Felejts el, nő, örökre.” Egyet-kettőt hörögtem, kiszenvedtem. „Mi szép halott, óh, Istenem, mi szép!” – jajveszékelt szerencsétlen özvegyem, oly szívhez szólóan, hogy megsajnáltam magam.

Szóval csütörtökön együtt mentünk fel Bandi bácsihoz. „Tyervuty, édety kityi lány!” Bandi bácsi minden nőt így üdvözölt, fiatal, öregecskét egyaránt, és mindjárt megpuszilta, meg is tapogatta a soron lévő, mint most Zsuzsát, de olyan tündéri ártatlansággal, hogy senki sem vette tőle rossznéven. Nagy társaságot találtunk már együtt, ismerősöket és ismeretleneket, a kályha mellett például egy kopasz, köpcös, szemüveges bácsi üldögélt, őt még sose láttam. Bandi bácsi bemutatott minket, nem külön-külön mindenkinek, csak úgy általánosságban: Zsuzsát mint figyelemre méltó tragikai tehetséget, akiben – meglehet – egy új Jászai lappang, engem mint a műfordítás reménységét, aki a szöveg iránti feltétlen tisztelet elsajátítása esetén akár az ő örökébe léphetek. „Nem tyaválnál nekünk valamit, édety kityi lány?” „Mit szavaljak, Bandi bácsi?” – kérdezte Zsuzsa tágra kerekült tragikaszemmel, lírai melegséggel a hangjában, félig mosolyogva, félig elmélázva. Játsozott; jólesett neki, hogy szerepeltetik, de azért megjátszotta, hogy jólesik neki, mert szokásává lett azt is megjátszani, amit igazából érzett. (Én a valódi Zsuzsát szerettem, a játék nélkülit, csak hogy ő maga lassan eltűnt a játék mögött; alighanem ezért szakadtunk el egymástól – mikor is?

Hány évtizede? Te jó ég...) „Hát tyavaid el, mondjuk...” – és Bandi bácsi megnevezte egy ismert költőnk ismert versét. Tiltakozni akartam, én akkoriban se azt a költőt, se a versét nem tartottam sokra. „Mért pont egy ilyen, már a nyelvemen volt a sértően lekicsinylő minősítés, amikor egészen véletlenül, éppen abban a tizedmásodpercben, a kályhánál üldögélő kopasz bácsira esett a pillantásom, és sikerült még időben elharapnom a majdnem kimondott ostobaságot. O volt a költő, az ő versét kérte Bandi bácsi, nyilván kedveskedni akart a vendégének. Atyaisten – remegett a gyomrom, mintha egy távoli, biztosságos magaslatról néznék vissza a szakadéokra, amelyikbe majdnem belebuktam. Zsuzsa elszavalta a verset, megtapsolták, a költő a szemüvegét törölgette. Ezzel a verssel vették fel annak idején a színiiskolára a tizenöt éves Bajor Gizit.

*

Emlékek – gyökereim ebben a földben, idekötnek, mint a dal, amelyet az erdők tanultak valamikor a tavaszi széltől.

Másféle szél jár ma, sziszegő, alattomos. Ezért jutott eszembe mindenféle régi történet, és végül a költő, amint a kályhánál üldögélve, a szemüvegét törölgeti. Ne haragudjon, Ernő bácsi, kérem (szokott haragudni egyáltalán?): látja, meg kellett öregednem ahhoz, hogy becsülni tudjam az Ön művészetében az angyali jóságot és derűt, még az érzelmességet is – minél kegyetlenebbek az idők, annál inkább.

Keresem az emléktábláját a házon, ahol lakott. Világos négyszög süt ki a falból, tüzel, mint a gonosz indulat. Ne tessék odanézni, Ernő bácsi, gyerünk innen!

Mit akarnak Öntől, mit kérnek számon? A mesevilágot, ahová anyátlan kisfiúként behúzódott bánatában? A félenk mosolyt, amelyet jobb híján védelemnek szánt az ütések ellen? Azt, hogy önfeledten tudott örülni az akácvirágnak? Ámbár... ha meg-gondolom, nem is volt Ön annyira ártatlan és ártalmatlan. Van a rovásán ez meg az. Vallja be töredelmesen, hogy a szegényekhez húzott, az elesetteket pártfogolta. Ne tagadjon, a nyomozati hatóság döntő bizonyítékokkal rendelkezik. Önnek szíve volt, a szívében meg emberség, a tanúk egybehangzóan állítják. És ráadásul zsidó volt.

Elég ok a táblaleverésre, nem? Több is a kelleténél.

II.

PILLANTÁSOK EGY KULCSLYUKON ÁT

*Nevetnék rajta, ha megvasalt ökle
szét nem loccsantotta volna a nevetést.*

Vendégszeretet

„Fáradjon be, helyezze magát kényelembe” – tessékelte nyájasan a diót a diótörő.

Dísztvírat

böllérré való újraválasztása alkalmából fogadja legőszintébb jókívánságaimat

röfi

Optimizmus

Futott az egér a macska elöl, és úgy érezte, nincs tovább. Igen rossz kondícióban volt, egy falat nem sok, annyit se nyelt napok óta, mivel éhkopp járta Egérföldön, részint a kedvezőtlen viszonyok, részint a helytelen gazdálkodás miatt. Nyomában a sportosan könnyed fenevaddal, az egér zihálva, fulladozva már-már arra gondolt, hogy feladja. Akkor pillantotta meg az egérfogót, egy darab sajttal a belsejében. Maradék erejét összeszedve, beugrott. Amikor az ajtó lecsapódott mögötte, boldogan fújta ki magát: „Megmenekültem!”

Érzékeny lélek

Anyukámat álmában fojtottam meg, függönyzsinórral, amit Szomor bácsitól kaptam. Szomor bácsi a szomszédunk, ő kért rá, hogy fojtsam meg anyukát, mert kéne a lányának a lakás, a lánya ugyanis már régen nagylány, huszonhat éves, és még mindig albérletben lakik, pedig nagyon nem szereti, Szomor bácsi szerint egyenesen rühelli. Ezért kért meg Szomor bácsi, hogy zsinogeljem meg az anyukámat, el is magyarázta mindjárt, hogy mit jelent ez a szó, és hogyan kell csinálni az ilyesmit. Úgy beszélt velem, mint egy felnőttel, ez nagyon jólesett nekem, azonkívül nyalókát ígért, ha teljesítem a kérését. Szóval, levett a lábamról. Azt is elmondta, milyen nagyszerű dolgom lesz, ha a lánya behurcolkodik. Nem muszáj majd vele laknom, az nekem nem volna kényelmes, inkább kinyitattja nekem a szerszamoskamrát az udvar sarkában, költözzek csak nyugodtan oda. Ennek őszintén megörültem. Sokszor elképzeltem már, milyen kalandos lenne a kamrában lakni, mint Robinzonnak a szigeten, szoktam is beszélni róla Szomor bácsinak. Szomor bácsi még azt is megígérte, hogy a lánya, ha

behurcolkodik, ellát engem a legjobb falatokkal, mindennap csokifagyi lesz ebédre, meg jégkrém, meg amit csak akarok. Mindennap csokifagyi! Nem rántottleves valami vacak főzeléssel, amivel szegény anyu etetett, arra hivatkozva, hogy a keresetéből nem telik többre. Így aztán örömmel megtettem, amire Szomor bácsi olyan szépen megkért. Igaz, féltem egy kicsit, hogy értem jönnek a rendőrök, de Szomor bácsinak rengeteg barátja van, és elintézte, hogy ne engem vigyenek el a rendőrök, hanem anyukámat a hullaszállítók. Aztán még attól is féltem, hogy a másik szomszédunk, egy idős bácsi, akit Görbe bácsinak hívnak, mert borzasztó görbén jár – szóval, ez a Görbe bácsi éppen benézett az ablakon, amikor az anyukámat zsinegeltem, és nem szerettem volna, ha emiatt összeszid, mert érzékeny gyerek vagyok, lelkiileg sérülékeny, ahogy a tanítónénitől hallottam egyszer, és nem bírom a szidást. Egyszerűen nem bírom, az első rossz szóra elbögöm magam, pedig tudom, hogy férfiasabbnak kéne lenni. Szóval féltem, hogy a Görbe bácsi majd összeszid. De ő szerencsére tudja, milyen érzékeny vagyok, és amikor a zsinegelés után találkoztunk a lépcsőházban, megsimogatta a fejemet, és azt mondta, ő tapintatos ember, a világért se akar beleszólni a szomszédjainak az ügyes-bajos dolgaiba, intézzék el ők maguk, mi meg maradjunk ezután is jó barátok. Ettől megnyugodtam. Most lent lakok a kamrában, rém érdekes, csak éjjel egy kicsit hűvös. A Szomor bácsi lánya már beköltözött, ő is megdicsért, hogy milyen értelmes, talpraesett gyerek vagyok. Csokifagyit egyelőre nem tudott nekem adni, mert nem volt ideje, rengeteg tennivalója van a költözködés meg a rendezkedés miatt, de megígérte, hogy gondja lesz rám. Szomor bácsi is ígért holnapra vagy holnaputánra egy újabb nyalókát. Csak egy baj van: éjjel az anyuval álmodtam, és olyan szemrehányóan nézett rám, mintha teljesen megfélemedezett volna az érzékenységerőmről. Hát ne legyen annyira feledékeny! Ha megint jön, én isten bizony ugyanúgy megfojtom álomban, mint ahogy igazából fojtottam meg akkor, amikor én voltam ébren, és ő aludt.

Önmészár gép

Tisztelt Marha, engedje meg, hogy elmagyarázzam az önmészárgép hasznát és használatát. Mindenekelőtt a hasznáról. Hát kérem, gondolja el: nincs többé szükség improduktív vágóhídi személyzetre, mészárosokra, miegyéb, mert e legkorszerűbb találmány segítségével Ön, kedves Marha, maga fogja lenyisszantani a saját fejét. Minek is bízna idegenekre az ilyen delikát feladatot? Nos: ráhelyezi a becses csülkét erre a fénylő gombra, itt la, amely gomb a feltalálói leleménynek köszönhetően éppen a becses csülke ügyébe esik. Namármost, a ráhelyezés pillanatában kioldódik a felfüggesztett bárd rögzítőherkentyűje, és a gondosan élezett vágószerszám a legnagyobb precizitással az Ön elegáns ívelésű nyakára zuhan, elválasztva gondolatokban gazdag fejét a törzsétől. Kérem, egy nyissz, és a dolog le van rendezve, Ön garantáltan nem fog érezni semmit, mert mire érezne, a feje máris könnyedén idehuppan ebbe a fűrészpontos kosárba. Biztosíthatom, hogy a mi fűrészporkunk világszínvonalú termék, finom, puha, direkt élvezet a fejnek behuppanni. Ön persze, mint tanult marha, bizonyára analógiát észlel a saját feje és némely magas történelmi fő között. Királyi sors, valóban! Ám azt se feledjük, hogy az új utakon járók dicsősége egyes egyedül az Öné, mivel ama királyi főket lecsapták, Ön viszont maga csapja le a sajátját. Úttörő lesz tehát. Vagy mit beszélek, dehogy úttörő, cserkész akartam mondani, szóval valami ilyesmi... Beáll szépen a bárd alá, a csülkét meg ide... na, tegye már ide, kérem, mire vár. Hogy mi abból az Ön személyes haszna? Hát a hírnév, az semmi? Az

erkölcsi elismerés, a világ osztatlan lelkesedése... Hallja ezt a tapsot? Magának szól, magát ünneplik. A hottentotta elnöktől állítólag még egy arany cigarettatárcát is fog kapni meglepetésül. Csak fáradjon egy kicsit előbbre, na még egy kicsit, úgy, most pedig rálépünk szépen a gombra, a gombocskára... Nna végre. Jöhet a következő.

Haláli

Előbb-utóbb szinte mindenki részt vesz a saját temetésén, még ha idegenkedik is ettől a szokatlan aktustól. Nem mindegy azonban, ki hogyan jut el odáig, és mi a szándéka a továbbiakban. Karinthy például tudtommal azt tervezte, hogy maga mondja el ravatalánál a gyászbeszédet. Erre a korabeli technika már kényelmes lehetőséget kínált, fel lévén találva a viaszlemez. Ma még egyszerűbben, kazettáról beszélhet a megboldogult.

Engem is gondolkodóba ejtett Karinthy történelmi, bár megvalósulatlan eszméje, de nem elégtett ki teljesen. Én végig akartam nézni a saját temetésemet. Vagy ha ez egészében véve technikailag kivihetetlen, legalább egy részét, az első felvonást – mondjuk, a gyásznép gyülekezését, összetételét, hangulatát, az egymás közt elsuttogott megjegyzéseket. Vajon hogyan beszélnek rólam: megrendültén az alig felmérhető veszteségtől? Átérezve pótolhatatlanságomat? Vagy vicceket rebegnek a szomszédjuk fülébe – ahogy magam is szoktam némelykor a gyászoló gyülekezetben-, ájtatos arccal álcázva ezt a voltaképpen természetes védekezést, büntudatos szipákolással és köhécseléssel bújva egy zsebkendő mögé, ha jó a csattanó? Én mindezt látni és hallani szerettem volna a saját temetésemem.

Hogy miért? Hát kérem, két okom biztosan volt rá. A másodikra kis beszámolómm zárómondatában fogok majd utalni; az elsőt illetően pedig arra a felismerésemre hivatkozhatom, hogy *a halálfélelem nem egyéb, mint kíváncsiság*. E következtetés kiindulópontjául néhány rövid, látszólag meddő beszélgetés szolgált, olyan ismerőseimmel, akiket visszahoztak a klinikai halálból. Kérdeztem őket: milyen volt? „Semmilyen.” „Mégis, milyen érzés?” „Nem éreztem semmit, nem emlékszem semmire.” Hogy tényleg így van, magam is tanúsíthatom, azóta már volt alkalmam személyesen is átélni – vagy áthalni? – ezt az állapotot. Persze, az „állapot” szó nem valami helyénvaló, hiszen olyasmit jelöl, ami „van”, ami „fennáll”, azaz mégiscsak „valami”; márpedig „odaát” – higgyék el, nem a levegőbe beszélek – az égvilágon semmi sincsen, a szó legszorosabb értelmében semmi, vagy ha úgy tetszik, csak a semmi van, a rezzenetlen, karcolás nélküli, hiánytalan hiány.

Mi következik ebből? Nos: persze, hogy fél az ember az odavezető úttól, a betegségek inkvizíciós szertárától, a magatehetetlenség szégyenétől, ki ne félne – csakhogy egyrészt ennek a félelemnek a kiváltó okát meg lehet szüntetni, ha van elég mersze az embernek, másrészt az ilyen félelmet korántsem a halál idézi elő, hanem az azt megelőző eleven pokol, amelytől éppen a halál vált meg. Ha viszont a halálfélelem nem azonosítható a végső megaláztatásoktól való rettegéssel, akkor mi a tárgya? Nyilván semmi, jobban mondva, a semmi – holott ez, tökéletesen üres lévén, valójában a félelemnek sem tartalmazhatja semmiféle indítékát, és mintegy hivatalból, *von Haus aus* ártalmatlan.

Így jutottam arra a gondolatra, hogy a halálfélelem végeredményben csupán a kielégülés lehetőségétől megfosztott (jobb körökben használatos szóval: frusztrált) kíváncsiság. Igenis érdekel, mi lesz *azután*. Mi történik a leszármazottaimmal? Fog-e

rám emlékezni valaki? (Vagy a nukleáris háború üde távlataihoz képest nincs is akkora súlya ennek a kérdésnek?) És megjavítják-e a lépcsőházban a villanyt? Hogy ne kelljen vaklásznom esténként, illetve nekem már nem, hanem... Jó, megkérdezhetik, mi közöm hozzá, mennyiben tartozik ez énrám. Ésszerű kérdés, szó se róla. De hadd kérdezzek vissza: miért *ne* tartozna rám? Mi jogon tiltanak el attól, hogy tudjam, ki lesz *akkor* a kormányfő, az amerikai elnök, a polgármester, a házmaster? Talán igazából nem is érdekel annyira, mégis bosszant a méltánytalanság, a nyilvánvaló részrehajlás, a másoknak juttatott igazságtalan informatikai előny. Ugyan milyen kiválóságukkal szolgáltak rá jobban, mint én? Ha ilyen oldalról nézem a dolgot – nos, igen, ha ilyen oldalról nézem, akkor meg kell őszintén vallanom, hogy a halálfélelem nemcsak kíváncsiság, hanem *irigység* is, amely az elkerülhetetlen befejezés közeledtével mértani haladvány szerint növekszik. Pőre, szemérmetlen irigység, bárdolatlan individualizmus, a civilizált ember szégyene.

Ennek a nemtelen érzésnek a rabjaként adtam fel a hirdetési irodában két nagy napilap halálozási rovatába a közleményt saját múlt heti elhunytamról, megjelölve temetésem helyét és időpontját.

A kitűzött napon elindultam a temetőbe. Gyalog mentem, kerülve a főutakat és a tömegközlekedést, nehogy ismerősökkel akadjak össze, akik ugyanoda tartanak, leróni kegyeletüket a Távozó előtt. Diszkrét bajuszt ragasztottam fel és hegyes kis szakállt; a nyirkos őszi szélben, amely komor kitartással fújta borzongató gyászzenéjét, felhajtott kabátgallér és szemöldökig süllyesztett kalap tette még meggyőzőbbé inkognitóm. Olyan voltam, mint egy kecske és egy magánnyomozó szerencsés kereszteződése.

Már messziről meglepett a hömpölygő tömeg. Csak úgy özönlöttek a főkapu felé, ellepték a tágas térséget a ravatalozó előtt, több ezren lehettek. Hát, ezt nem hittem volna. Hiszen vagyok valaki, jól tudom, vannak érdemeim, nem is csekélyek, de hogy ennyi tisztelőnek örvendhetek... Ám mielőtt úrrá lett volna rajtam a megindultság a hálás utókor ilyen mérvű érzelemnyilvánítása láttán, kiderült, hogy a Nemzeti Színház nagynevű művésznőjét temetik, ő is azon a héten szenderült jobblétre, amikor én, és most együvé kerültünk. Vagy mit is mondok... Na mindegy, odakeveredtem a rajongói közé, besodortak a kapun. Beszédfoszlányok. „Micsoda Éva volt!” A, ott gyülekeznek az enyéim, a temetések rendjét nézegetik a táblán. Lássuk csak, ki jött el, ki nem, ki az, aki arra se méltat, hogy utolsó utamon... „Az Antonius és Kleopátrában együtt játszottak. Előbb a színpadon, aztán az ágyikóban.” Keresik a nevemet, nem találják. „És hány másikkal le nem feküdt, ha én azt mind elsorolnám..Kérdezzeték a gyászhuszárt, valakit elküldenek az irodába. „Nahát, az aztán megérte a pénzét, ütötte-verte, a smink is alig takarta néha a kék foltjait...” Jön vissza a küldött az irodából, széttárja a karját. Tanakodnak. Ideje leleplezni magam, mert még itt hagynak temetetlenül.

Odasündörgök. Közömbös oldalpillantások; egyik-másik kézben csokor, amott kisebbfajta koszorú szalaggal: „Nem felejtünk el! Barátaid.” „Talán áthelyezték egy kisebb temetőbe. Érdemei elismerése mellett.” „Ne hülyéskedj, inkább döntsük el, mi legyen. Én már tiszta nátha vagyok.” „Hát igen, lehetett volna annyi belátással, hogy melegebb időt választ. A múlt hónapban micsoda napsütés volt! Mit számított volna szegénynek az az egy hónap?” „Hát, ahogy az utolsó időkben kinézett... Csoda, hogy kihúzta mostanáig.” Na, ennek véget vetek. Vendégszörök le, gallér le, kalap a rendes helyére visszabökve. Feltámadtam.

Hitetlenkedő csend vágja el hirtelen a fecsegést, az arcokon döbbenet, elképedés, méltatlankodás. „Miféle hülye vics ez, a maradék eszedet is elvesztetted?” „Na nem, ne éljek, ha normális.” Morgás, ingerültség, szitkok innen-onnan, már-már kezdek attól tartani, hogy felkoncolnak a saját temetésemre. Magyarázkodom. „Nem átverés volt,

értsétek meg, csak ellenőrizni akartam egy hipotézisemet...” „Ördög vigye a hipotézisedet veled együtt.” „Gyerekek, azért mégse kéne keresztbe lenyelnünk – szólal meg egy békülékenyebb hang. – Feltámadt, hát istenem, bocsássuk meg neki. Állítólag volt már ilyen.” „Akkor se csináljon majmot belőlünk. Lesheti, mikor jövök el még egyszer a temetésére.” „Ha van benne egy kis tisztesség, meghívhatna minket halotti torra.” Kaptam az alkalmon, hogy megbékíthetem őket. „Torra nem, de borra igen. Van a sarkon egy kocsmá, vendégeim vagytok.”

E nagyvonalú, mindkét felet kielégítő kompromisszum után megindult a gyászmenet a jelzett irányban; az élen én haladtam mint legközelebbi hozzátartozóm, a koszorút a nyakamba akasztották. Egy barátságos háziállat horkantásával, száját kitéve üdvözölt bennünket a kocsmá, kellemesen csapott meg meleg, párás, borszagú lehelete. Kékfrankost rendeltem megfelelő mennyiségben, két-három pohár után úgy találtam, eljött a gyászbeszéd pillanata. Szólásra emelkedtem, elbúcsúztattam magam, fogadalmat tettem, hogy emlékemet megőrizzük az idők végezetéig. Nem dicsekvésképpen mondom, de a beszéd a vártnál is jobban sikerült, kifejezetten megható volt, rég nem röhögünk annyit.

És ez volt az a bizonyos második ok, ami arra készítetett, hogy álljak be saját temetésemen a gyászolók közé. Valami szórakozás csak kell az embernek ebben a rohadt világban – nemde, egyetértenek?

Bohókás

Átugrom Bécsbe – mondta a koldus –, megnézem, ott milyenek a kukák.

Második Hamlet dán király

Egy régi krónika tanúsága szerint a nagy Shakespeare, aki többre tartotta a művészet törvényeit, mint a történelem tényeit, Hamlet históriáját nem úgy vetette papírra, ahogy a valóságban megesett. A darabban Hamlet nem szúrja le az imádkozó Claudiust, nehogy a pokolra való gazfickó megtisztult lélekkel a mennyországba jusson. A valóságban viszont az történt, hogy Hamlet végighallgatta rejtkehelyéről Claudius imáját, és meggyőződve róla, hogy a bűnös király nem bánt meg semmit, tehát nem remélhet bűnbocsánatot, törével habozás nélkül a másvilágra küldte apja gyilkosát.

Miután Claudiust elérte végzete, az udvari nemesség Polonius tanácsára, de a maga jószántából is, Hamlet elé járult, hogy hűséget fogadjon Dánia új urának. Polonius nőül adta leányát, Oféliát, az ifjú uralkodóhoz, és a kettős koronázás, majd egy rövid angliai nászút után Hamlet megkezdte országlását. Királyi rendelettel véget vetett a tivornyáknak, a nemességet a norvég veszedelem miatt adófizetésre kötelezte, továbbá közhírré tette, hogy a parasztok földjét nem szabad elkeríteni többé, és aki a szegény népet sanyargatni merészezi, fővesztéssel lakok. Ezért aztán nőttön nőtt az elégedetlenség nemesi körökben, olyannyira, hogy új hóhért kellett szegődtetni a régi mellé, mert az már nem győzte egymaga a munkát. Hamletet, akit királyfi korában az „igazságos” jelzővel illettek, kezdték széltében-hosszában „Vérengző Hamlet” vagy „Ördög Hamlet” néven emlegetni, amikor pedig egy aszályos évben odalett a

gabonatermés, a parasztok kaszára kaptak és Helsingör ellen vonultak, mert a nemesek elhitették velük, hogy az aszályt Isten küldte, megtorlásul Hamlet bűneiért. Nem csoda hát, hogy a király napról napra sápadtabb és soványabb lett, szeme körül gyűltek a ráncok, tekintete zavaros volt a kialvatlanságtól. Egy szép tavaszi reggelen, midőn Ofélia arra kérte, hogy menjenek ki a patakpartra virágot szedni, mint régen, jegyességük idején, Hamlet olyan furcsán nézett rá, hogy a fiatalasszony felsikoltott, és rémülten elszaladt. Meg sem állt apja házáig.

Az öreg Poloniust lelke mélyéig megrendítette a látvány. Csitítgatta-nyugtattatta a reszkető Oféliát, kifaggatta töviről-hegyire. És Ofélia mindenről beszámolt. Elmondta, hogy Hamlet mennyire megváltozott, mogorva lett és ingerült, soha egy kedves szava; hogy őrá, Oféliára, alig palástolt szánalommal tekintenek az udvarbeli asszonyok; hogy Hamlet éjszakánként fölkel és ír, egész lapokat teleír, egyiket a másik után, néha meg csak ül az asztalnál és maga elé mered, meg se hallja, ha szólnak hozzá.

– Harmadnapja is mi történt: bezárkózott a lovagterembe, én a hátsó ablakhoz lopóztam... Azt suttogják róla, hogy az ördöggel meg halottak szellemével szokott tanácskozni, gondoltam, odakiáltom az őrséget, ha bántani akarnák... De csak járkált egymagában le-föl, a terem egyik végéből a másikba. Szólítottam: „Hamlet, édes uram!” Az arcomba néz... Én vagyok, mondom, nem ismersz rám? Hátat fordított, ment tovább. – Ofélia tétovázott egy pillanatig. – Apuska drága, nagyon félek... Úgy viselkedik... Nem is tudom...

– Mint aki nem normális? – kérdezte tárgyilagosan Polonius.

Ofélia késett a válasszal.

– Nézd, kislányom – mondta némi tünődés után Polonius egy sokat tapasztalt ember higgadtságával. az uralkodás temérdek bajjal jár, amiképpen az ész is, mint ismeretes, és mivel ismeretes, nem kell beszélni róla, amiről meg nem kell beszélni, arról hallgatni kell. De mit is akartam mondani... Ja igen, az ész. Hát az ész, az bizony megzavarodik, ha nagy terhek nehezdednek a vállra, mert nem szabad ám azt hinni, hogy az ész meg a váll, szóval hogy egyiknek a másikhoz nincs köze, mert igenis van, és a te urad még igencsak fiatal ahhoz, hogy az uralkodás minden gondját-baját a vállára vegye anélkül, hogy az esze meg ne sínylené. Bizony megsínyli, amiképpen a mellékelt ábra... De mit ábra, mi dolgunk az ábrával, nem arra akarok én kilyukadni... Hanem hát, szó ami szó, nagy szerencséd van neked, kislányom. Szerencséd, igen, úgy, ahogy hallod. Tudniillik épp a minap járt itt egy messze földön híres orvostudor, és jó pénzért, már úgy értem, aranyért, mert az arany jó pénz, mondhatnám, a legjobb... Szóval, ez az orvostudor eladott egy fiola varázsszert, éppen az ilyen nyavalya ellen, mint amilyen a te uradat kínozza. Hát akkor éljünk is a szerencsével, nem igaz? Figyelj rám: ha az urad, a mi Hamlet királyunk elalszik... mert hát csak szokott aludni valamikor, aludni mindenkinek kell...

– Igen, apuska. De ő annyira nyugtalanul alszik, szegény...

– Jó, jó, ne sírdogálj már, kicsikém. No. Ha azt teszed, amit mondok, minden rendbe jön. Elszundít, elszenderedik, te meg szépen a fülébe töltöd ezt a varázsszert, és minden baját mintha elfűjták volna. Meglátod.

– Istenem, apuska, ha igaz lenne... Ha megszabadulna ettől a gonosz betegségtől...

– Hát persze, hogy megszabadul, kis bolondom, nyugodj meg. De aztán vigyázz, nehogy észrevegye nálad azt az üvegcsét, és kérdezősködni kezdjen...

– Vigyázok, apuska. Nagyon fogok vigyázni – mondta hálásan Ofélia, és keblébe rejtve a varázsszert, kísuhant az ajtón.

Másnap délután, amikor az éjszakai virrasztástól elcsigázott Hamlet nehéz álomba merült a helsingöri palota kertjében, Ofélia nesztelenül odaosont hozzá, fölébe hajolt,

és sugárzó szerelemmel az arcán, óvatosan és gyengéden fülébe csepegtette a mérget.

III.

ÚTJELZŐK

*... egyszer majd
fény leni fognak az éjszakák is,
nappalibb lesz a világ.*

Az eszme legyőzhetetlensége

(Riport)

1998. február közepén néhány napot Londonban töltöttem. Jártam Marx sírjánál. A gránittömb elé, amelyről Marx bronzfeje fürkészi a jövőt, éppen pár szál vörös szegfűt helyezett el egy fiatalember. Beszédbe elegyedtünk: Kenannak hívják, kurd nemzetiségű textilmunkás, Londonban él. Hamar kiderült, hogy eszmeileg ugyanahhoz a családhoz tartozunk. Meghívott magához ebédre.

A ház, ahol szép fekete török feleségével és tündéri négyéves kisfiával lakik, jellegzetes vöröstéglás, egyemeletes angol épület, félkörösen előreugró ablakos falrészsel, apró elkerített előkerttel. A gyufásdoboznyi előszobából falépcső vezet a felső szintre, jobboldalt tágas, kellemes nappali. Makulátlan tisztaság mindenütt, könyvespolc, angol nyelvű Lenin-kötetek, Anti-Dühring, Marx-válogatott.

Az ebédről szakértelem híján nem számolok be – az ételeket meg se tudnám nevezni –, mindenesetre pompás volt és bőséges. Kenan a szerencsések közé tartozik, van munkája, még hozzá nagyüzemben, nem feketén. De meddig? Ebéd után elmondta, hogyan apasztja rendszeresen a létszámot a főnökség, hol munkaerő-megtakarító technikákkal és szervezéssel, hol egyszerűen a tempó fokozásával, vagy oly módon, hogy egy sor munkafolyamatot kis cégekre oszt ki, amelyek saját kockázatra tevékenykednek, látszólag önállóan, de valójában szorosán a nagyvállalat pórázán. „Ha nem harcolunk, megfojtanak.”

Délután Kenan elkalauzolt egy házba, ahol Marx valamikor előadásokat tartott,

Lenin pedig 1902-1903-ban az *Iszkrát* szerkesztette. A vezetőnő, akit Kenan ismerősként üdvözölt és elvtársnak szólított, úgyszólván anyai büszkeséggel mutatta be a gondjaira bízott történelmet. Bevezetett az egykori szerkesztőségbe: levegőtlen, kamraszerű helyiség, csaknem a felét betölti az íróasztal, rajta az *Iszkra* bekötött példányai. Bárhol lapoztam is bele a vaskos kötetbe, nem volt olyan szám, amelyik ne tartalmazott volna Oroszországból jött munkásleveleket, tudósításokat, cikkeket a tömegek mindennapos gondjairól – mintha élőben beszélgettek volna az illegális marxista párt emigráns vezetői és a tőlük sok ezer kilométerre élő hazai munkások.

Mielőtt elváltunk volna, Kenan azt mondta: „Lesz egy műsoros estjük a Nyugat-Európában élő török és kurd baloldaliaknak, nincs kedved eljönni? Fel is szólalhatnál.”

A műsoros estet egy londoni külső kerület szabadidő-központjában szervezték. A bejárattal szemközti falon, vörös drapériákon, hét kivégzett török kommunista vezető arcképe, a legfiatalabb nincs még harmincéves, a legidősebb sem lehet több negyvenöttnél; munkásarcok, köztük két szemüveges értelmiségi. A színpad felett a Kommunista Szövetségének vörös zászlaja, ötágú csillagával és sarló-kalapácsos, stilizált harci jelképével. Fehéringes fiatalok igazítják el az érkezőket, vörös nyakkendőjükön és sapkájukon a Szövetség jelvénye. Hamarosan megtelik a hatalmas terem, nagy a nyüzsgés, a lépcsőzetesen emelkedő oldaltribün legfelső soraiban fiatalok egymásba karolva hajladoznak a hangszórókból hullámzó népzeneire; fiatal szülők jönnek, kézen fogva, karon hordozva, itt-ott kocsiban tologatva gyerekeiket, nem hiszem, hogy a közönség átlagos életkora meghaladná a harmincat. A műsor kezdetére a széksorok oszlopait elválasztó közöket is ellepik, sokan az előcsarnokban szoronganak, mert a zsúfoltság miatt a jegyeladást leállították a szervezők.

Kezdődik a műsor, címe valami ilyesféle: „Meghívó lelkesedésre.” Kenan mellett ül, magyarázza, mi történik a színpadon. De nincs is mindig szükség tolmácsra, a hang és a mozgás magáért beszél. Dalok és táncok váltakoznak versekkel, jelenetekkel, szónoklatokkal, egy-egy szám után jelmondatokat skandál a fiatalok szavalókórusa: „Harcolj a munkáért, a szabadságodért!”, „Világot akarunk, nem morzsákat!” Németországból jött gitáros a népek testvériségéről énekel, Aline, lyoni francia lány, szabadságdalokat szólaltat meg franciául, angolul, spanyolul, végül törökül, a közönség vele éneklie a fájdalmas dallamot. Vásznat feszítenek ki, árnyjáték ábrázolja a nép szenvedéseit, a börtönéletet, Ravel kecses, elegáns, dekoratív *Bolerója* szolgáltat hozzá hátborzongató kísérezetét. Adnan Yücel költő a verseit szavalja, aztán táncosok sorakoznak fel körben, dobszólóra elindul és csakhamar felgyorsul a forgás, a dobbantásokban, a dob viharzó dübörgésében, a közönség ritmikus tapsában forradalmak szívverése szól. Délután 5-kor kezdődött a program, éjjel féltizenkettőkor még mindig együtt vagyunk, hivatásos művészek énekelnek törökül és kurdul, magukat kísérve egy pengetős népi hangszeren, a baglamán; a közönség ujjong, tapssal és lábdobogással veri ki az ütemet, a török dalokat együtt éneklie az általános lelkesedéstől felajzott, fáradhatatlan előadókkal.

Kenan komolyan gondolta az én felszólalásomat, meg is beszélte a rendezőkkel. Egyszer csak jön értem egy fiatalember, közli, hogy én következem. Ennek fele se tréfa: sohasem álltam még ki kétezer ember elé, ráadásul angolul kell beszélnem. Kísérőm a színpadra terel, arra gondoltam, bárcsak idősebb lennék már tíz perccel. Színes fények zuhogtak rám a magasból; videokamera nézett a szemembe középről, állványának reflektorai fény háromszögbe fogták az első széksorokat. Ami a háromszög szárai mögött volt, abból szinte semmit se láttam. Pillanatokon belül megéreztem azonban, hogyan ragad el a sodrás, hogyan ölelnek és emelnek a közösség hatalmas hullámai. „Drága elvtársak! Köszönöm, hogy együtt tölthettem Önökkel a mai estét, érzékelhettem a forradalmi izzást, amely nélkül világ helyett csak morzsákat

kaphatunk. Ennek az estnek az élményét úgy viszem magammal hazámba, Magyarországra, mint az Önök felbecsülhetetlen értékű ajándékát.” Nem vagyok szónok, nem retorikai fogás volt, amit mondtam. Ma is annak a néhány órának az emlékénel melegszen az én fogvacogtató országomban.

Az előadásnak én voltam a harmadik idegen – nem török vagy kurd – nyelvű felszólalója. Elöttem a sztrájkoló liverpooli dokkmunkások küldötte beszélt, majd egy indiai származású asszony, aki szintén Liverpoolból jött, és a sztrájkoló kórházi munkások üzenetét hozta. Vele külön beszélgettem a szünetben. Elmondta, hogy ő és társai a Hillingdon kórház konyhai és takarítószemélyzetéhez tartoznak, csaknem mindannyian ázsiai eredetűek. A főnökség nyomorszintre akarta leszorítani egyébként is alacsony bérüket. Sztrájkba léptek, elbocsátották őket. A szakszervezet nem állt ki mellettük, ellenkezőleg, felfüggesztette teljes jogú tagságukat, hogy ne részesülhessenek a sztájkalapból, még azt is megakadályozta, hogy az ország más területeiről és más szakmáktól érkező adományok eljussanak hozzájuk. Közel három éve harcolnak jogi eszközökkel, különböző munkaügyi bíróságokon az igazukért, annál is inkább, mert elbocsátásukat a főnökség munkahelyük megszűnésével indokolta, most pedig a lapokban hirdeti meg ugyanezeket az állásokat. „A dokkmunkásoktól kapunk támogatást, meg hazulról, Indiából, Nepálból, így tudunk kitartani. Mi lobbiztunk a Munkáspártért, segítettük, hogy megnyerje a választást. Most meg azt kell látnunk, hogy a munkáspárti kormány még az előzőnél is rosszabb.”

Az előadás után személyesen is megismerhettem az est egyik szereplőjét, Adnan Yücel költőt, a török nyelv és irodalom egyetemi professzorát. Verseit Nyugat-Európában is olvassák, több nyelvre lefordították. Megkértem Adnant (ez a keresztneve): engedje meg, hogy magnóra vegyem néhány versét, hátha megjelenhetnek magyarul is. Másnapra beszélünk meg találkoztát a török családnál, amely Adnant vendégül látta londoni tartózkodása alatt.

Másnap a buszra várva, a lapokat nézegettem az újságosnál. A *The Independent* első oldala az iraki amerikai-angol beavatkozás előkészületeiről számolt be. A szalagcím alatt alcímek: „Amerikai katonai szakértők kétségeiket fejezik ki – Brit munkáspárti képviselők lázadást terveznek”; az oldal közepén nagy fénykép: „Palesztinok égetik az amerikai zászlót.” Az emeletes busz bemanőverezte magát a megállóba, hosszas zötykölődés után érkeztem meg a megyényi kiterjedésű London peremére, ahol a török család lakik. Az előszobában levettem a cipőmet, ahogy illik, a ragyogóan tiszta nappaliban – szintén harisnyásan – a költőn kívül a család három nemzedékének tucatnyi tagja fogadott. Leültünk, ki székre, ki a faltól-falig szőnyegre; az egyetlen karosszékből a nagymama trónolt, fekete fejkendő, méltóságteljes parasztasszony. Beszélgetni kezdtünk, mintha régi, meghitt barátok volnánk valamennyien; később, amikor úgy látták, eljött a versmondás ideje, a háziak visszavonultak, hogy ne zavarják a hangfelvételt, csak a nagymama maradt velünk. Pörgött a szalag, rögzítette a költő szenvedélyes baritonját. Megaláztatásokról, eszmélésről, szerelemről és forradalomról szóltak a versek, amelyeknek én egyelőre csak a hol fájdalmas, hol meleg és gyengéd, hol merészen dübörgő zengését értettem. A nagymama különös figyelemmel, magába merülten hallgatta a költőt, aztán csendesen elsírta magát: „Kahraman, Kahraman, édes fiacskám.” Fiát idézték emlékezetébe a versek – fiát, akinek a neve „hósti” jelent, s aki az 1971-es katonai puccs után valóban hősként adta húszéves életét népe szabadságáért.

Itt az a szokás, hogy az újszülöttek olyan rokonok, barátok vagy elvtársak nevét kapják, akik vérükkel pecsételték meg az eszméhez való hűségüket. Ebben a családban egy fekete hajú, feketeszemű kisfiút Kahramannak hívnak.

A bárka

A második üvegnél, népies nevén „hosszúnyakúnál” tartottunk – bár az sem lehetetlen, hogy a harmadiknál –, amikor gyerekkori közös élményeinkből kifogyva, az én időtlen idők óta nem látott kedves barátom megkérdezte, tudom-e, mi a szerelem. Eltűnődtem: nem tudtam, hogy tudom-e, vagy ha tudtam is valaha, emlékszem-e rá. Barátomat azonban láthatólag cseppet sem érdekelte a válaszom, még az sem, hogy a kérdést egyáltalán meghallottam-e. Nem engem kérdezett, inkább maga akart beszélni, megidézve azt a nevezetes tavaszt, amikor fényes szellők borzolták a mainál kissé sötétebb árnyalatú hajunkat, és minden új volt számunkra, mintha mi találtuk volna ki.

– Akkortájt gyakran szerepeltem a gyűléseinken, Adyt, József Attilát szavaltam a józsefvárosi bérházak udvarán, miután összetákoltuk a világot jelentő deszkákat a porolónál vagy a pincelejáró előtt. Tanulócsoporthoz is vezettem, olyan tárgyból, amit magam is akkor tanultam: értéktöbblet, profitráta... Bizony, föl kellett kötni a gatyát, annál is inkább, mert alig töltöttem be a húszt, a csoportom pedig jóval idősebbekből állt. Csupa meglett ember, gyári férfiak és asszonyok, egyetlen kivétellel... Egy kis gyereklány, szőke, vékonyka tündér, Shakespeare akár róla is mintázhatta volna Júliát. Kis egérke-arcú... O volt a legfürgébb eszű a csoportban, bár a többiek is kitétek magukért, szerették volna együltőben felhabzsolni a tudást, amit az előző évezredek megtagadtak tőlük. Hanem az a gyerek... Röptében kapta el a gondolatot, kérdezett, vitatkozott, mindent meg akart érteni. Te tanár vagy, tudod, mi az, ha felgyújtja a hallgatódait a szikra, amit te magad csiholtál – ugyanolyan öröm ez, mint amilyen idéttlen vereség a süket falaknak szövegelni. Szóval, az a kis egércú... Ismertem a szüleit, mind a ketten szabók voltak, a lakásukon dolgoztak a Kőrös utcában, szemben a Golgotával, tudod, a Mozdonygyár mögött. Mozdonygyár. Azt is jól elintézték.

Billent a hosszúnyakú, aznap a második – vagy a harmadik? –, hús, gyöngyös ragyogással bugyogott a rizling.

– Néha-néha ellátogattam a Kőrös utcába. Jó volt náluk. Albérletben laktam akkor, család nélkül nőttem fel, és valami nagyon hiányzott – nem az, hogy törődjenek velem, ellenkezőleg, én szerettem volna melengetni, körülfonni valakit, megérteni ki sem mondott szavak, rebbenésnyi mozdulatok jelbeszédét. Persze, ritkán adódott alkalom a vendégeskedésre, tanulnom kellett mindenfélét, matematikát, nyelveket, vizsgákra készülni az egyetemen, tanítványokkal bajlódni, hogy megéljek valahogy, este szavalni, a csoporttal foglalkozni... Nem is tudom, hogyan vettem észre, mikor volt egyáltalán időm észrevenni, hogy tulajdonképpen szomorú vagyok és magányos, szélhordta gyökér, ismeretlen áramlatokban kallódó palackposta, miegyéb – szóval, elkapott a heveny dekadencia, legjellemzőbb tünetével, az önsajnálattal. Hiányzott valami, vagy inkább valaki... Egész pontosan, az a szőke, egércú kislány hiányzott, aki egy hirtelen elröppent esztendő alatt kinőtt a kislánysorból, olyannyira, hogy beleszerettem. Igaz, némi időbe telt, amíg rájöttem erre, mert szokatlan volt és meglepő, de amikor végre tisztáztam, hogy hányadán állok magammal, egy szombati nap délutánján, nem minden elfogódottság nélkül, becsöngettem a Kőrös utcába. Az illendőség kedvéért elcsevegtem egy darabig a szüleivel, azután megkérdeztem, nem volna-e kedve sétálni egy kicsit. Vakító nyári nap volt, apró csillámok szöktek a hajára, világoskék, derékban szűkülő, pettyes kartonruhájára, gyönyörködtek a kecses, arányos vonalakban, a szépnek nem mondható, de megindítóan kedves arcban. A Golgota téren leültünk egy padra, villamos zörömbölt, biztatott a maga faragatlan kedélyességével: szólalj meg, fiú, rajta! Mély lélegzetet vettem. „Szeretnék mindig veled lenni. Szeretlek, ez a helyzet. Látod, nehezemre esik kimondani, félek a válaszodtól. Ha terhedre vagyok,

mondd meg nyugodtan, nem jövök többé.” Rám nézett, és amire a legkevésbé számítottam, szürkés-kék szemében felfénylett a gyengédség – mintha ő lett volna az idősebb, a felnőtt, aki most készül beavatni a fiatalabbat egy fontos és csakis kettejükre tartozó titokba. „Én téged már régóta szeretlek. Azóta, hogy először hallottalak szavalni. Csak hát... gyerek voltam, gondolni se mertem rá.” Csörrent a sarkon egy biciklicsengő – ünnepre hívó vidám jeladás –, kölyök szél kergetőzött a porral, örömben megborzongtak a kormos vadgesztenye-levelek, mint a papírzászlók május elsején. Átöleltem, megcsókoltam a haját. „Most már nem vagy gyerek?” „Nem. Mostantól fogva nem.”

Azzal állítottunk be a szülőkhöz, hogy mi bizony összeházasodunk. „Ezt mikor süttöttétek ki?” „Ó, már vagy tíz perce.” Igen, így döntöttünk, szinte szavak nélkül, annyira természetes volt. Akkoriban, biztos emlékszel rá, ragályos házassági láz harapózott el a fiatalok között, ha ketten megszerették egymást, úgy gondolták, muszáj haladéktalanul egybekelniük – valószínűleg az éghajlat tette, a történelmi légmozgás, amely a megélhetés nyomorúságos gondjai ellenére nyárba hajló örök tavaszt ígért. „Az iskola? – kérdezte a mama aggodalmasan. – Mi lesz az iskolával?” „Be fogom fejezni, anyukám, ne izgulj.” „Ha mondja, akkor úgy is lesz” – jelentette ki a papa komolyan, és a dolgot ezzel a maga részéről lezárta. Illetve tett még egy lényeges kiegészítést: „Hozományul olyan ruhát varrók neked, fiam, hogy az unokáid esküvőjén is viselheted.”

Mivel az én Júliám, akárcsak Shakespeare-é, nem volt még nagykorú, az ünnepélyes eseményhez hatósági beleegyezést kellett kérnünk. Pár hónapnyi szaladgálás, sürgetés, bosszankodás után az is megjött. Kitzúzték az időpontot, megbeszéltük, hogy negyedórával a ceremónia előtt találkozunk a kerületi előljáróságon. Utközben összekaptam egy évfolyamtársammal, sebtében megvitattunk valamilyen matematikai problémát, utána lóhalálában rohantam a tetthelyre. Majdnem elkéstem, egy perc múlva szólítottak minket. A jóég tudja, mi bújt akkor belénk: attól a pillanattól kezdve, hogy az anyakönyvvezető elé álltunk, nem mertünk egymásra nézni, nehogy kirobbanjon belőlünk a nehezen féken tartott nevetés. A falat bámultuk vagy a cipőnk orrát, hallgattuk az épületes intelmeket, család, talpkő, szeretet, nyakig jártunk az erkölcsben – hanem a negyedik vagy ötödik szeretetet az anyakönyvvezető elvétette, „szeletet”, mondta tévedésből, mire cinkosan megszorítottuk egymás kezét, nekem egy szelet sonka nyomult orvul a képzeletembe – istenem, de rég nem láttam olyat! –, az ő gondolataiban egy tortaszelet ábrándképe merülhetett fel a vágyak alvilágából, dobostortáé, ahogy ismerem... Akkor már fuldokoltunk a torkunkba visszavisszagyömöszölt nevetéstől, szipákoltunk, az orrunkat fújtuk, akárcsak az öreg szülék, habár őket a meghatottság motiválta. És ez még semmi: az anyakönyvvezető széles nemzeti színű szalagjára fesztelenül egy légy ereszkedett, utána a párja, mi az, ők is esküdni akarnak? A poklok kínját álltuk ki a befejezésig, melynek alig remélt elérkeztekor, a jókívánságokat kétségbeesett vakkantásokkal nyugtázva, kivágtattunk a teremből, le a lépcsőn, a kapuban egymás nyakába estünk, és boldogan, immár szabad emberekként, utat engedünk a kirobbanó, könnycsurgató kacagásnak, alig bírtuk abbahagyni.

Díszebéd várt bennünket a szülőknél, akkori fogalmaink szerint fejedelmi lakoma: húsleves cérnametéllel, paprikás csirke nokedlivel, bor is volt hozzá, istenem, hogy tudták mindezt előteremteni? Ilyen jólétbe csöppenne, persze az asztalnál is folytattuk a viháncolást, főleg azt találtuk pukkasztóan mulatságosnak, hogy mi már férj-feleség vagyunk, ő tehát ...né, vajon az iskolában is így hívják majd ki ezentúl felelni? ...né, beszélj az Aranyember főhőseiről ...né, írd föl ezt a mondatot a táblára franciául ...né, ha óra közben még egyszer elneveted magad, intőt kapsz. Csakugyan: kivel íratná alá az intőt, a papájával, vagy velem? Esetleg a szülői értekezletre is eljárhatnak. „Uram,

a felesége tegnap rendetlenkedett, kénytelen voltam sarokba állítani.” „Majd ráncba szedem, bízsa csak rám a tanárnő.” „Egyébként osztályelső, de sajnós, a magaviseleté kívánnivalót hagy maga után.” Hallottad? Kívánnivalót hagysz magad után, a tanárnő mondta. Én is mondom. Nekem te vagy a kívánnivaló. „Mit sutyorogtok? – szólt ránk az apósom. – Hagyjátok abba, pohárköszöntő következik. Emelem poharam az ifjú párra, legyetek nagyon boldogok, gyerekek. De hol? Ez a nagy kérdés. Te, fiam, nem viheted őt magaddal az albérletedbe, mi meg kicsit szűkén vagyunk ebben az egyetlen szobában, ahol ráadásul naphosszat zörgetjük anyáttal a gépet, hogy összevarrjuk a hidegvízre valót. Hát szóval, ha már nem tudunk nektek olyan nászajándékkal kedveskedni, amilyennel szerettünk volna szívünk szerint, gondoltuk, megpróbálunk legalább egy icipici örömet szerezni valamivel. Vagyis két valamivel. Bár az egyik csak ígéret: egy régi megrendelőnk azt ígérte, hogy kerít nektek egy kis fészket. Nem a gróf Csekonics kastélyában, csak egy kis udvari szoba-konyhát valahol a mi környékünkön, de a semminél jobb, nem igaz? Ez a megrendelőnk idáig mindig állta a szavát. No és a másik, annak biztosan jobban fogtok örülni: anyáttal beutalót kaptunk Szoboszlóra, két hétig tiétek a lakás. Drága gyerekeim, bocsássatok meg, hogy most csak ennyit tudtunk... Ne haragudjatok.” Megöleltük, megcsókoltuk az öregeket – istenem, mennyit töprenghettek szegények, mennyit talpalhattak és kérincselhettek, amíg ezt a különös nászajándékot összehozták! Aznap nem viháncoltunk többet.

Nászút a Kőrös utcában... Szébb ajándékot aligha kaphattunk volna. Jövő kedden utaznak az öregek, addig csak kibírjuk valahogy. Egy bizsuüzlet kirakatában gyűrűket láttam, miért ne hordanánk mi is? Érdekes, hogy addig eszünkbe sem jutott. Jól fog mutatni rajta az iskolában, nekem meg bizonyára emeli a tekintélyemet a tanítványaim előtt. Rézgyűrű persze, nem arany, de legalább ki tudom fizetni, ez a lényeg.

Végre eljött a kedd, kis csokor mezei virággal és a selyempapírba bugyolált gyűrűvel érkeztem meg a Kőrös utcába. Kézen fogva vezetett be, ujjára húztam a gyűrűt. „Nem igazi, de egyszer majd kicseréljük igazi aranyra.” „Nem – mondta –, nem cseréljük ki. Éz az igazi.” Megcsókoltam az arcát, a szemét. Sírt... Megvallom, én is. Apám halála óta nem sírtam, a csendörök félholtra verték, röviddel a börtön után meghalt. De örömben ott sírtam először, a Kőrös utcában. Először és utoljára. Ott teljesült be számomra Pál apostol jóslata: „Mikor eljön a teljesség, a rész szerint való eltöröltetik.” Nincsenek többé személyes névmások, én, te, nincs többé semmi, csak a minden – a fájdalmas, gyönyörű zengés, egymásba szőtt dallamok áhítata, mint egy Bach-orgonafúgában. Emlékszel Rousseau-ra? Azt írta, alig akad olyan pillanat, amelyikről elmondhatnánk, hogy bárcsak örökké tartana. Faust megtalálta azt a pillanatot. Megtaláltam én is. Megtaláltam, megállítottam, nem is engedem el többé...

Csend támadt, elakadt a folytatás. Zavartan kérdeztem:

– Aztán?

– Aztán? Talán bonthatnánk még egy üveggel.

Bontottam, töltöttem.

– Aztán... Nekem három hétre vidékre kellett utaznom. Mikor visszajöttem... Amikor visszajöttem, már nem élt. Megölte fényes nappal valami vadállat, elszedte az erszényét két fej káposzta árával.

A tudat védekezik, tiltakozik, szeretné meghazudtolni önmagát. De végül lehetetlen volt nem megértenem azt, amit nem akartam megérteni.

– Nem! – bukott ki belőlem idegen hangon az iszonyat. – Nem igaz, mondd, hogy nem igaz. Nem igaz, nem igaz...

Figyelmesen forgatta poharát az ablakon beszüremelő, gyérülő fényben, tekintete mintha rátapadt volna az aranyló remegésre.

– Olvasgatód néha a Bibliát? „Én pedig íme özönvizet bocsátók a földre, hogy elveszejtsek minden testet, a melyben élő lélek van az ég alatt; valami a földön van, elvész. De te veled szövetséget kötök, és bemégy a bárkába...” Hát, ez az én bárkám. Ez a megállított pillanat. Nem féltis, ne hidd, nem bebalzsamozott álom – csak annyi, hogy tudom, mi a szerelem.

JEGYZETEK

- [¹] *Töreky Géza* „a Horthy-rendszer igazságszolgáltatási apparátusának hírhedt képviselője volt. Számos nagy politikai büntetőperben ítélkezett, többek közt a tanács hatalom bukása után. A rögtönítélő bíróság elnökeként ítélte halálra Sallai Imrét és Fürst Sándort 1932. július 29-én.” (Magyar Életrajzi Lexikon.) – A statáriumot 1931 szeptemberében rendelte el a kormány, a biatorbágyi merényletre hivatkozva. Novemberben a hatóságok leleplezték a Vannay-féle szélsőjobb oldali összeesküvést, résztvevői ellen azonban a statáriumot *nem* alkalmazták. 1932 júliusában letartóztatták Sallait és Fürstöt, az illegális KMP két vezetőjét, majd statáriális eljárással halálra ítélték és kivégezték őket – bár jogilag a rendelet nem volt rájuk alkalmazható, és az ítélet ellen széles körű nemzetközi tiltakozás indult, amelyhez világszerte csatlakoztak a kulturális élet kimagasló személyiségei. [[vissza](#)]

ISBN 978-963-88582-5-2
ISSN 1216-18-61

Felelős kiadó a szerző

Felelős szerkesztő Tabák András

2011 Vasas-Köz Kft. nyomda
Felelős vezető Badó Géza

Terjeszti a Könyvtárellátó Közhasznú Társaság